

S. EUSEBII HIERONYMI STRIDONENSIS  
PRESBYTERI COMMENTARIORUM IN  
ZACHARIAM PROPHETAM AD  
EXSUPERIUM TOLOSANUM EPISCOPUM  
LIBRI DUO. (C)

Prologus.

**775-776** Ultimo jam autumnii tempore frater noster, filius tuus, Sisinnius monachus, tuae mihi dignationis epistolam reddidit: qua lecta, gavisus sum esse te sospitem, et memorem mei, omniumque fratrum qui in sanctis locis Domino serviunt, in quorum refrigeriis facis tibi amicos de iniquo mammona, et praeparas aeterna tabernacula, ut possis cum David dicere: *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum: concupiscit et deficit anima mea in atria Domini* (Ps. **LXXXIII**, 1). Si enim *Passer invenit sibi domum, et turtur nidum ubi ponat pullos suos* (**Ibid.**): cur tu qui pontifex Domini es, et calcas in fine mundi torcularia, ut sitientibus populis sanguinis Christi vinum tribuas, non libere proclamabis ac dices: *Cor meum et caro mea exsultaverunt in Deum vivum: beati qui habitant in domo tua* (Ps **LXXXIII**, 3). Audio te in valle lacrymarum, in loco quem Deus posuit ad certamen, ut vincentibus coronam daret, ascensiones in tuo corde disponere, et ire de virtute in virtutem, et imitari Domini paupertatem, ut cum illo dives fias, et in te reclinet caput, et per singulos dies suscipiatur, visitetur, alatur, vestiatur, et praecipue sanctarum Scripturarum lectione fervere. Cumque tibi **777-778** cuperem ingenioli mei aliquod offerre munusculum, et coepta in duodecim prophetas explanatio

perveniret ad calcem, susceptum opus deserere nolui, sed quod et absque te dictaturus eram, tuo potissimum nomini consecravi; et gaudeo quod obscurissimus liber Zachariae prophetae, et inter duodecim longissimus, eo tempore disserendus est, quo ob festinationem ejus qui reversurus est, nullam moram patitur interpretatio: sed velim nolim, saltem lucrativis per noctem horis atque furtivis dictare compellor, quod tibi dirigam. Scripsit in hunc prophetam Origenes duo volumina, usque ad tertiam partem libri a principio. Hippolytus quoque edidit Commentarios, et Didymus quoque Explanationum libros, me rogante, dictavit, quos cum aliis tribus in Osee et mihi προσεφώνησεν: sed tota eorum ἐξήγησις allegorica fuit, et historiae vix pauca tetigerunt. Itaque imitari cupiens illum patremfamilias, *qui profert de thesauro suo nova et vetera (Matt. III, 52)*: et sponsam de Cantico canticorum, quae dicit: *Nova cum veteribus fratrueis meus servavi tibi (Cant. VII)*: historiae Hebraeorum tropologiam nostrorum miscui, ut aedificarem super petram et non super arenam (**Matth. VII**), ac stabile jacerem fundamentum, quod Paulus architectus posuisse se scribit (**I Cor. III**). Tuae benevolentiae erit, non eruditionem nostram, quae vel nulla, vel parva est; sed pronam in te suscipere voluntatem: ut nos ad caetera provoces, et in longo Scripturarum campo currere cohorteris. Si qui autem sunt, quibus interpretationem et horum, et aliorum voluminum ante promisi, ignoscant incredibili in te amori meo, et quidquid tibi scripsi, sibi scriptum arbitrentur: *Charitas enim benigna est, charitas non aemulatur, non quaerit quae sua sunt*. Sed jam tempus est, ut Zachariae verba ponentes, Spiritui sancto interpretationis vela pandamus.

## *LIBER PRIMUS.*

(Cap. I.---Vers. 1.) *In mense octavo, in anno secundo Darii, factum est verbum Domini ad Zachariam, filium Barachiae, filium (Vulg. filii) Addo, prophetam dicens. LXX: In octavo mense anni secundi sub Dario, factum est verbum Domini ad Zachariam Barachiae, filium Addo prophetam, dicens. Secundo anno Darii filii Hystaspis, septuagesimum desolationis templi annum, qui ab Jeremia (Cap. XXV et XXIX) praedictus est, fuisse completum, ipse Zacharias testis est, dicens, Domine exercituum, usquequo non misereberis Jerusalem et urbium Juda, quibus iratus es? Ecce iste septuagesimus annus est (Zach. I, 12):* nullique dubium quin Cyrus, rex Persarum, qui Chaldaeorum destruxit imperium, primo anno regni sui, quinquaginta circiter millia hominum captivorum de Babylone remiserit in Judaeam: qui vasa quoque quae Nabuchodonosor abstulerat, reddidit, et templum reaedicari [*Al. aedificari*] jussit in Jerusalem: principesque populi qui reversus est, constituit Zorobabel, filium Salathiel, et Jesum, filium Josedec sacerdotem magnum. Interfecto igitur apud Massagetis Cyro, qui triginta annis regnavit in Persis, a Tomyri regina Massagetarum, Cambyses filius ejus successit in regnum, qui expletis octo annis, duos magos fratres habuit successores: quibus occisis a populo, Darius, filius Hystaspis, ex sententia septem familiarum rex Persarum constitutus est. Cujus regni anno secundo factus est sermo Domini ad

Aggaeum prophetam, et ad Zachariam, filium Barachiae, filium Addo. Super Aggaeo jam diximus, de Zachariae titulo pauca dicenda sunt. Qui cum sit filius Barachiae quaeritur quare dicatur filius Addo. Nec ambigitur juxta Paralipomenon librum, quin ipse sit Addo, qui missus est ad Jeroboam, filium Nabath (**II Par. XII**), sub quo altare dirutum [*Al.* diruptum] est, et manus regis aruit, rursumque ad preces illius restituta est (**III Reg. XIII**): Igitur a primo anno Cyri regis, usque 779 ad secundum annum Darii, filii Hystaspis, supputantur anni quadraginta, in quibus tantum altare fuerat exstructum, et jacta templi fundamenta, vicinis in circuitu nationibus opus prohibentibus, et Cambyse rege Persarum, qui [*Al.* quod] super hac re ad principes Syriae κοίλης, et Phoenicis, ac Samariae litteras miserat. Super quo plenius Esdras scribit historiam. Sed Aggaeus in mense sexto in die prima ejusdem mensis prophetare exorsus est. Zacharias vero in eodem quidem anno, sed non in eodem mense: nam post duos menses octavo anni mense fudit vaticinium. Unde recte juxta ordinem duodecim prophetarum, ille decimus, et hic undecimus ponitur. Magnaeque confidentiae est, immo spei fideique in Dominum, ut quod tanto tempore praetermissum est, vel rege prohibente, vel gentibus, ad commonitionem duorum hominum facere incipiant. Haec juxta historiam solito more praemisimus. Nunc secundum ἀναγωγὴν breviter disserendum est. Octavus apud Hebraeos mensis qui apud illos MARESVAN (), apud Aegyptios *Athir*, apud nos *November* dicitur, hyemis exordium est: in quo aestatis calore consumpto, omnis terra virore nudatur, et mortalium corpora contrahuntur, nec est ulla ex lege solemnitas. Scriptum est enim quod ter per annum apparere debeat omne generis masculini coram Domino Deo nostro (**Exod.**

**XXXIV).** Prima festivitas est Azymorum, *Phase*, quod apud nos Graeco Latinoque sermone *Pascha* dicitur. Secunda Pentecostes post septem hebdomadas, in qua panes propositionis de novis primum frugibus offeruntur. Tertia, in mense septimo, tubarum propitiationis et tabernaculorum, id est, σκηνοπηγίας, cujus extrema dies egressionis appellatur et terminus. Ergo in captivitate populus constitutus, et adhuc sub rege Persarum, necdum aedificato templo, necdum moenibus murisque urbis exstructis, non videt prophetiam tempore laetitiae, sed post laetitiam. Et tamen qui habebat memoriam Domini, et propter memoriam, benedictionem, **780** et ob benedictionem, testimonium: idcirco ad eum Zacharias, filius Barachiae, filius Addo mittitur. *Zacharias interpretatur memoria*

*Domini: Barachia, benedictio Domini: Addo, testimonium ejus.* Videamus ergo, sermo Domini qui erat in principio apud Deum Patrem, quid in Zacharia propheta sit locutus ad populum.

(Vers. 2, 3.) *Iratus est Dominus super patres vestros iracundia, et dices ad eos: Haec dicit Dominus exercituum: Convertimini ad me, ait Dominus exercituum, et convertar ad vos, dicit Dominus exercituum. Ne sitis sicut patres vestri ad quos clamabant prophetae priores, dicentes. LXX: Iratus est Dominus super patres vestros ira magna, et dices ad eos: Haec dicit Dominus omnipotens: Convertimini ad me, dicit Dominus virtutum, et convertur ad vos, dicit Dominus virtutum: et nolite fieri sicut patres vestri, quos arguerunt prophetae, qui prius fuerant, dicentes.* Ira Domini non perturbationem ejus significat qui irascitur; sed eorum merita atque peccata, in quos ira Dei desaevit: alioquin Dominus

numquam iratus ulciscitur; sed ad hoc corripit, ut emendet. Unde et propheta precatur in Psalmis: *Domine, ne in furore tuo arguas me neque in ira tua corripas me (Psal. VI, 1)*. Et in alio loco legimus: *Corripe nos, Domine: verumtamen non in furore tuo, sed in misericordia (Jer. X, 24)*. Iratus est ergo Dominus super patres eorum qui nunc corripuntur, non juxta Septuaginta interpretes *ira magna*; sed *ira* simpliciter. Si enim ira magna esset iratus, numquam per Danielelem et Ezechielem captivos ad poenitentiam provocasset. Cumque in illos iratus sit, ad vos loquitur Dominus exercituum, pro quo in Hebraico positum est SABAOTH (), quod interdum Septuaginta *omnipotentem*, interdum *virtutum* transtulerunt. Et loquitur: Convertimini ad me, et convertar ad vos, juxta illud quod legimus: *Accedite ad Dominum, et accedet ad vos*. Quibus hoc contrarium est: *Recessistis a me, et ego recessi a vobis*. Praecipit autem eis, ut revertantur ad Dominum qui de Babylonia sunt reversi, ut et Dominus revertatur **781** ad eos, ne incipiant sustinere filii, quod quondam sustinuerunt patres, ad quos similiter prophetae illius temporis sunt locuti. Notandum quod in paucis versiculis brevibusque sententiis semper in Aggaeo et Zacharia addatur, *dicit Dominus exercituum*, ut sciant, Dominus esse qui praecipit adversus regis imperium et hostes circumfremescentes; et hac ad aedificationem templi fiducia concitentur.

(Vers. 4.) *Haec dicit Dominus exercituum: Convertimini de viis vestris malis, et cogitationibus vestris pessimis: et non audierunt, neque attenderunt ad me, dicit Dominus. LXX: Haec dicit Dominus omnipotens: Convertimini a viis vestris pessimis,*

*et ab adinventionibus vestris malis: et non attenderunt ut audirent me, dicit Dominus.* Ex superioribus pendet sententia, et quae sequuntur prioribus coaptanda sunt. Non enim Zacharias ad populum loquitur; sed ostendit quid priores prophetae ad patres eorum locuti sunt, ad quod clamaverunt, dicentes: *Haec dicit Dominus exercituum: Convertimini de viis vestris malis et cogitationibus vestris pessimis.* Hoc clamabat Isaias, hoc Osee, Joel, Amos, et Jeremias, ut vias malas desererent, et cogitationes pessimas derelinquerent, quibus et opere, et mente peccabant: et nihilominus per prophetas Dominum commonentem non audierunt, neque attenderunt, nequaquam prophetas qui eis loquebantur, sed me, dicit Dominus: In illis enim ego eram qui loquebar et contemnebar. Unde et Dominus in Evangelio: *Qui vos, inquit, recipit, me recipit (Matth. X, 40).*

(Vers. 5, 6.) *Patres vestri ubi sunt, et prophetae? numquid in sempiternum vivent? Verumtamen verba mea et legitima mea, quae mandavi servis meis prophetis, numquid non comprehenderunt patres vestros? et conversi sunt, et dixerunt: Sicut cogitavit Dominus exercituum facere nobis [Al. nobiscum] secundum vias nostras et secundum adinventiones nostras, fecit nobis. LXX: Patres vestri ubi sunt, et prophetae? numquid in sempiternum vivent? Verumtamen sermones meos, et legitima mea suscipite, quae ego praecipio in spiritu meo servis meis prophetis, qui comprehenderunt patres vestros: et responderunt atque dixerunt: Sicut praeparatus est Dominus omnipotens ut faceret 782 nobis secundum vias nostras, et secundum adinventiones nostras, sic fecit nobis.* Ubi sunt, inquit, patres vestri, qui non audierunt, neque attenderunt me? ubi prophetae

vestri? ἀπὸ κοινου enim audiendum est: patres vestri ubi sunt, et prophetae vestri ubi sunt? id est, pseudoprophetae: numquam enim de sanctis prophetis diceret: *numquid in sempiternum vivent?* Et his ergo qui peccaverunt, et noluerunt ad me reverti [*Al. converti*], et his qui peccantes falsis pollicitationibus, deceperunt, morte subtractis, verba mea, quae per prophetas meos locutus sum, permanent in aeternum, quae comprehenderunt patres vestros, et ostenderunt vera esse quae dixi. Qui patres vestri rerum exitu prophetarum meorum in se vaticinia comprobantes, conversi sunt ad poenitentiam atque dixerunt: Sicut praedixit Dominus exercituum ut faceret nobis, secundum opera nostra atque peccata reddidit nobis. Legamus Danielem ex persona sua, et populi, Domino confitentem, quod eum audire noluerint, et juste sibi acciderint quaecumque perpessi sunt (**Dan. III**).

(Vers. 7.) *In die vicesima quarta undecimi mensis Sabat: in anno secundo Darii, factum est verbum Domini ad Zachariam, filium Barachiae, filium [Vulg. filii] Addo, prophetam, dicens. LXX: Quarta et vicesima, undecimo mense, qui est mensis Sabat: in secundo anno sub Dario, factus est sermo Domini ad Zachariam Barachiae filium Addo prophetam dicens.* Quidam pro undecimo mense ponunt duodecimum: et vicesimum quartum diem ejusdem mensis arithmetice rationibus interpretantes, quadrangulum firmum et stabilem numerum suspicantur, volentes certa esse et stabilia quae scribuntur; nos autem dicamus quod in eodem anno Darii regis secundo, tertio mense post primam Visionem, id est, undecimo post octavum, qui apud Hebraeos appellatur SABAT (), rursum ad Zachariam factus sit sermo Domini. Secundum numerum esse immundum, et ad



conjunctionem carnis, et rerum saeculi, ad materiae pertinentem, saepe docuimus. Mensis autem undecimus qui appellatur SABAT, et lingua nostra in *virgam* vertitur, austeritatem et correptionem sonat, juxta illud Apostoli: *Quid vultis? 783 in virga veniam ad vos (I Cor. IV, 21)?* Et Psalmistae dicentis: *Virga tua et baculus tuus, ipsa me consolata sunt (Psal. XXII, 5).* Et est in acerrimo tempore hyemis, qui ab Aegyptiis *Mechir*, a Macedonibus περίτιος, a Romanis *Februarius* appellatur. Vicesima quoque quarta mensis dies illustrem noctis umbram significat, deficiente luna in tenebras, et caeco ac perpetuo noctis horrore crescente. Unde congrue qui adhuc in captivitate erant, et majore sui parte in Medis atque Chaldaeis, et Assyriis exsulabant, in secundo anno et undecimi mensis gravissimo frigore, et in vicesima quarta die ejusdem mensis, cernunt Judaico populo quae sequuntur.

(Vers. 8 seqq.) *Vidi per noctem: et ecce vir ascendens super equum rufum, et ipse stabat inter myrteta, quae erant in profundo, et post eum equi rufi, varii et albi, et dixi: Quid sunt isti, domine mi? Et dixit ad me angelus qui loquebatur in me: Ego ostendam tibi quid sint haec. Et respondit vir qui stabat inter myrteta, et dixit: Isti sunt quos misit Dominus, ut perambularent terram. Et responderunt angelo Domini, qui stabat inter myrteta, et dixerunt: Perambulavimus terram, et ecce omnis terra habitatur et quiescit. Et respondit angelus Domini, et dixit: Domine exercituum, usquequo tu non misereberis Jerusalem, et urbium Juda, quibus iratus es? Iste septuagesimus annus est. Et respondit Dominus angelo qui loquebatur in me, verba bona, et verba consolatoria. LXX: Vidi in nocte: et ecce vir ascendens super*

*equum rufum, et ipse stabat inter duos montes umbrosos, et post eum equi rufi, et varii, et albi, et dixi: Quid sunt isti, domine? Et dixit ad me angelus qui loquebatur in me: Ego ostendam tibi quid sint haec. Et respondit vir qui stabat inter montes, et dixit ad me: Isti sunt quos misit Dominus, ut circuissent terram. Et responderunt angelo Domini, qui stabat inter montes, atque dixerunt: Circuivimus omnem terram, et ecce omnis terra habitatur et quiescit. Et respondit angelus Domini, et dixit: Domine omnipotens, usquequo non misereberis Jerusalem, et urbium Juda, quibus iratus es? Iste est septuagesimus annus. Et respondit Dominus angelo qui loquebatur in me, verba bona, et sermones consolatorios. Primum*

*disseramus historiam: Vidi, inquit, per 784 noctem: non in die, sicut Moyses, qui Deum facie videbat ad faciem: et Isaias qui loquebatur: Vidi Dominum super thronum excelsum et elevatum (Isai. VI, 1): antequam populus duceretur in captivitatem, antequam Jerusalem destrueretur et templum; sed adhuc in servitutis malis populo constituto, ea quae pro eis videt, cernit in tenebris. Et ecce vir ascendens super equum rufum. Hunc Hebraei Michaellem angelum putant, qui ultor iniquitatum et peccatorum sit Israel. Et quod steterit inter myrteta quae erant in profundo, Myrtos intelligi volunt prophetas et sanctos, qui in medio captivi populi versabantur, et erant in profundo: virum autem, id est, Michaellem, equi rufi et varii, et albi sequebantur, ordine, ut existimant, commutato: ut albi Medos Persasque significant, quia sub ipsis dimissa captivitas et templum instauratum est: varii, Macedonas, quorum nonnulli amici, alii persecutores fuerunt (plenissime super hoc Danielis (Cap. 8) ultima visio loquitur); Rufi vero regnum Romanorum cruentum et sanguinarium, quod*

populum interfecerit, templumque subverterit. Alii vero ordinem qui scriptus est, conservantes, virum qui ascenderit super equum rufum, et equos rufos, varios et albos, quatuor regna interpretantur. Primum et secundum sanguinarium, Assyrios et Chaldaeos, quorum primi decem tribus sub Salmanasar duxere captivas. Secundi Judam et Benjamin, incensa Jerusalem civitate, temploque subverso. Tertios et quartos varios et albos, Medos significari putant et Persas: quorum alii clementes fuerunt, ut Cyrus, et Darius filius Hystaspis, et Assuerus, quem Graeci Artaxerxem vocant, sub quo Esther impletur historia: alii crudeles, ut Cambyses, et caeteri. Vidente ergo propheta virum ascendentem super equum rufum, et post eum equos rufos, varios, et albos, et ignorante quod viderat, visionisque suae cupiente scire rationem, atque dicente: *Quid sunt isti, domine mi?* Angelus qui loquebatur in eo, promittit se esse dicturum: et illo reticente, vir qui stabat inter myrteta, commemorat. Ista sunt regna quibus praecepit Dominus, ut perambularent terram, et suae eam **785** subjicerent potestati. Denique angeli qui regnis et nationibus praesidebant, non ad alium veniunt, sed ad ipsum virum et angelum Domini, qui stabat inter myrteta, et dicunt: *Perambulavimus terram, et ecce omnis terra habitatur et quiescit.* Et est sensus: Omnia sub nobis regna tuta sunt et pacata, nec aliqua premuntur angustia. Ex qua responsione angelus, qui interpellabat pro Israel, occasionem accipit pro populo deprecandi, et dicit ad Dominum: Cum omnis orbis quietus sit et pacatus, quare, Domine, non misereris Jerusalem et urbium Juda: maxime cum secundum promissa tua captivitatis tempus expletum sit? Responditque Dominus angelo qui loquebatur in propheta verba bona, verba consolatoria: bona, de futurorum promissione:

consolatoria, de praesentium necessitate. Haec juxta litteram, ne videremus celare nostros, quae a peregrinae linguae magistris didicimus. Caeterum Ecclesiarum magistri, noctem in qua cernitur visio, obscuritatem mysticae visionis intelligunt. *Posuit enim Deus tenebras latibulum suum (Psal. XVII, 12)*. Et juxta Septuaginta interpretes de eo dicitur: *Abyssus sicut vestimentum amictus ejus (Ps. CIII, 6)*. Vir autem qui ascendebat super equum rufum, Dominus Salvator est, qui dispensationem nostrae carnis assumens, audit in Isaia: *Quare rubra sunt vestimenta tua (Isai. LXIII, 2)*? Hic qui nunc captivo populo rufus ostenditur, in Apocalypsi Joannis in candidis vestibus, et in candido equo sedere describitur (**Apoc. III et VI**). Quod autem stare dicitur inter duos montes umbrosos (licet in Hebraeo non habeatur *duos*), novum et vetus sentiunt Instrumentum, quod densissimis foliis, et nemore, et umbrosis silvis dicitur esse coopertum, quia multis obscuritatibus involutum est. Myrteta autem quae erant in profundo, inter quae stare describitur, angelicas intelligunt potestates, quae ei etiam in carne posito ministrarunt. Vel certe montes (ut tollamus quod scriptum **786** non est, *duos*) absolute et absque numero, plurimos sanctos sentire possumus et apostolos atque apostolicos viros, qui totum orbem rufi, et varii, et albi peragrasse memorantur. Quorum alii martyrio coronati sunt, et appellantur rufi. Alii operibus et doctrina, et varietate signorum, varii nuncupantur. Alii virginitatis integrorumque dogmatum, et puri cordis, quod cernit Deum, praemia susceperunt. Denique interrogat propheta eundem virum et angelum qui stabat inter myrteta, et dicit: *Qui [Al. Quid] sunt isti, domine mi?* Et angelus qui loquebatur in eo, sensus videlicet prophetalis, promittit se ostensurum esse quod

cernitur [*Al. cernit*]. Cumque promiserit, non ipse respondit, sed alter qui stabat inter myrteta, et dicit: *Isti sunt quos misit Dominus, ut perambularent terram*. A Domino enim missi sunt apostoli, ut totum orbem Evangelica praedicatione complerent, qui postquam expleverunt opus, reversi sunt ad magni consilii angelum qui stabat inter eos, qui cum Apostolo loquebantur: *Christi bonus odor sumus in his qui salvi fiunt, et in his qui pereunt (I Cor. II, 15)*, et inter utriusque vocationis populos. Et dixerunt ad eum: Perambulavimus terram, implevimus opus quod nobis injunctum est, et ecce omnis terra habitatur et quiescit, quae ante deserta erat a Deo: nunc habitatio ejus est, quiescit a bellis, a vitiorum praeliis atque peccatis: quia haereditatem Domini suscepit revertentis ad Patrem, atque dicentis: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis (Joan. XIV, 27)*. Quod autem plena misericordia postulatur, ut instante anno septuagesimo, misereatur Deus Jerusalem, et urbium Juda, ad illam intelligentiam referunt: Quod quamdiu vera pax veniat, et sabbatismus, et septem decadarum numerus, id est, annus septuagesimus impleatur, nec Jerusalem plenam recipiat libertatem, quae interpretatur visio pacis, et est Ecclesia, nec urbes Juda, animae 787 Dominum confitentes. Denique Dominus repromittit verba bona, verba consolatoria: quod nunc ex parte cernimus, et ex parte prophetamus (**I Cor. XIII, 12**). Cum autem venerit quod perfectum est, destruantur quae ex parte sunt: et liberati de Babylone hujus saeculi, clamemus: *In convertendo Dominus captivitatem Sion, facti sumus sicut consolati (Psal. CXXV, 1)*.

(Vers. 14 seqq.) *Et dixit ad me angelus, qui loquebatur in me: Clama, dicens: Haec dicit Dominus exercituum: zelatus sum*

*Jerusalem et Sion zelo magno, et ira magna ego irascor [Al. irascar] super gentes opulentas: quia ego iratus sum parum, ipsae [Vulg. ipsi] vero adjuverunt in malum. Propterea haec dicit Dominus: Revertar ad Jerusalem in misericordiis: et domus mea aedificabitur in ea, ait Dominus exercituum: et perpendiculum extendetur super Jerusalem. LXX: Et dixit ad me angelus, qui loquebatur in me: Clama, dicens: Haec dicit Dominus omnipotens: zelatus sum Jerusalem et Sion zelo magno, et ira magna ego irascor super gentes quae superimpositae sunt: pro eo quod ego quidem iratus sum modicum, ipsi vero superpositi sunt in mala. Propterea haec dicit Dominus; convertar ad Jerusalem in misericordia, et domus mea instaurabitur in ea, dicit Dominus omnipotens: et mensura extendetur super Jerusalem. Adhuc verba bona, et verba consolatoria haec sunt, quae nunc propheta clamare praecipitur: quod zelatus sit Dominus Jerusalem et Sion zelo magno. Qui autem zelatur, amare se eam quam zelatur, ostendit, nequaquam dicens per Jeremiam: Sicut despicit mulier virum suum, ita despexit me domus Israel (Jerem. III, 20). Cui per Ezechielem Dominus loquebatur: Irascens jam non irascar tibi, et zelus meus recessit a te (Ezech. XVI, 42). Qui ergo zelatus est Jerusalem, et Sion (una est autem atque eadem civitas), nunc irascitur super gentes opulentas, quas supra equos rufos et albos et varios nominavit: quod ipse tradiderit eos ad corripiendum: illae vero saevierint in traditos; hic ut filium a paedagogo voluerit emendari; illae ut hostem interficere, et punire conatae sint. Cui simile est illud in Isaia: Ego dedi eos in manus tuas: tu autem non fecisti eis misericordiam. Senis aggravasti jugum, et dixisti, ero in sempiternum domina (Isai. XLVII, 6). Zelus*

autem ἀνθρωποπάθως **788** sic accipitur, ut ira. Ex quo loco convincuntur haeretici, qui veteri detrahunt Testamento, quod irascens Deus non perdere cupiat eos in quos irascitur; sed emendare. Quia ergo, inquit, zelatus sum Jerusalem, et Sion zelo magno, quas adversarii plusquam volueram, depresserunt: idcirco haec dicit Dominus: Revertar non in una misericordia, sed in multis misericordiis ad Jerusalem, et domus mea, id est, templum, aedificabitur in ea sub Zorobabel, et Jesu filio Josedec: et perpendicularum caementariorum extendetur super Jerusalem. Potest Jerusalem et Sion, visio pacis et specula, quae non bella hujus saeculi, nec humilia atque terrena, sed pacem atque concordiam, et coelorum excelsa considerat, Ecclesia intelligi. Cui propter vitia atque peccata, et refrigescentem quotidie charitatem irascens Dominus (**Matth. XXIV**), tradet eam persecutionibus, ut quasi in conflatorio mundum aurum appareat, et argentum. Adversarii vero quibus tradita est, eam delere innitentes. implent Jerusalem cruore caesorum a porta usque ad portam. Unde Dominus pacem et misericordiam repromittens, rursum eam aedificaturum esse se dicit. Et perpendicularum sive funiculum secundum mensuras et ordines singulorum in ea esse tendendum. Quid sit autem funiculus, sequenti capitulo demonstratur, ubi dicit propheta: *Levavi oculos meos et vidi: et ecce vir, et in manu ejus funiculus mensorum*. Templum autem Dei quod adversarii destruxerunt, potest et Domini venerabile corpus intelligi, de quo ipse dicebat: *Solvite templum hoc, et ego in triduo suscitabo illud* (**Joan. II, 19**). Quod in passione destructum, in resurrectione suscitatum est, et omnium templorum seminarium atque exordium fuit, de quibus et Apostolus

loquitur: *Vos estis templum Dei, et Spiritus sanctus habitat in vobis* (II Cor. VI, 16).

(Vers. 17.) *Adhuc clama dicens: Haec dicit Dominus exercituum: adhuc affluent civitates meae bonis; et consolabitur adhuc Dominus Sion, et eliget adhuc Jerusalem.* LXX: *Et dixit ad me angelus qui loquebatur in me: Adhuc clama, dicens: Haec dicit Dominus omnipotens: adhuc diffundentur civitates in bonis, et miserebitur* **789** *Dominus adhuc Sion, et eliget adhuc Jerusalem.* Angelus qui supra dixerat ad prophetam: Clama: Haec dicit Dominus exercituum, nunc quoque impellit ut clamet, non vocis intensione, sed mentis: et hoc est quod clamandum praecipit: Adhuc affluent civitates meae bonis quas nunc cernis a Babylonio igne vastatas, rursum rebus omnibus abundabunt, et praesentibus bonis praeteritam miseriam Dominus consolabitur, et eliget Jerusalem, quam paulo ante projecerat. Quod si referimus ad Ecclesiam, cui vera bona et perpetua pollicetur, illa bona esse credenda sunt, de quibus scriptum legimus: *Videas bona Jerusalem* (Ps. CXXVII, 5). Et in alio loco: *Si volueritis et audieritis me, quae bona sunt terrae, comedetis* (Isai. I, 19). Et illud: *Fidens eris in Domino, et elevabit te super bona terrae.* Quae sibi vir sapiens, cui Dominus incerta et obscura suae sapientiae revelarat, spe futurorum promittit, et dicit: *Credo videre bona Domini, in terra viventium* (Psal. XXVI, 13). His bonis post saevissimae persecutionis incendia, quae et a gentilibus, et ab haereticis Arianis Ecclesiae Domini pertulerunt, pace reddita, videmus Domini Ecclesias affluere, et consolatam Sion, et electam Jerusalem, quas dudum abjecerat. Hoc ipsum et de templo Domini, et de



unoquoque credentium intelligere possumus. Quidam consolatam Sion, et electam Jerusalem et caetera quae in hunc modum a prophetis omnibus praedicantur, ad coelestem Jerusalem referunt, quae destructa per ruinam, per virtutes aedificanda sit. Quae nos omnia rectius super Ecclesia interpretabimur.

(Vers. 18, 19.) *Et levavi oculos meos et vidi: et ecce quatuor cornua, et dixi ad angelum qui loquebatur in [Al. ad] me: Quid sunt haec? Et dixit ad me: Haec sunt cornua quae ventilaverunt Judam, et Israel et Jerusalem. Et ostendit mihi Dominus quatuor fabros, et dixi: Quid isti veniunt facere? Qui ait, dicens: Haec sunt cornua quae ventilaverunt Judam per singulos viros, et nemo eorum levavit caput suum, et venerunt isti deterere ea, ut dejiciant cornua gentium quae elevaverunt cornu super terram Juda, ut dispergerent eam. LXX: Et levavi oculos meos et vidi: et ecce quatuor cornua, et dixi ad angelum qui loquebatur in me: Quid sunt haec, Domine? Et dixit ad me: Haec sunt cornua quae disperserunt Judam, et Israel, 790 et Jerusalem. Et ostendit mihi Dominus quatuor fabros, et dixi: Quid isti veniunt facere? Et dixit: Haec sunt cornua quae disperserunt Judam, et Israel confregerunt: et nullus eorum levavit caput: et egressi sunt isti ut exacuant ea in manibus suis. Quatuor cornua, gentes sunt quae elevaverunt cornu super terram Domini, ut dispergerent eam. Quatuor cornua quae ventilaverunt, et disperserunt Judam, et Israel, et Jerusalem, quatuor gentes esse, Babylonios, Medos atque Persas, et Macedonas, ac Romanos, et nunc Dominus a propheta interrogatus exponit, et Daniel plenissime replicat. Qui in Visione imaginis quae habebat aureum caput, et pectus argenteum, et subumbilicum aeneum,*

et crura, ac pedes ferreos et fictiles, has quatuor gentes interpretatus est (**Dan. II**). Et rursum in alia visione quatuor bestias, leaenam et ursum, et pardum, et aliam horribilem bestiam, cujus nomen non posuit, easdem gentes sub alia figura monstravit. Medos autem et Persas unum regnum esse post victoriam Cyri, non ambiget [*Al. ambigit*], qui et saeculares et sacras litteras legerit. Et rectissime pro regnis cornua posuit, hanc habente Scriptura sancta consuetudinem, ut regnum semper interpretetur in cornibus, ut est illud: *Et exaltavit cornu Christi sui* (**Psal. CXLVIII, 14**). Et in alio loco: *Et erexit cornu salutis nobis, in domo David pueri sui* (**Luc. I, 69**). Et decem cornua in ultimo regnatura, idem Daniel propheta testatur (**Dan. VII**). Eo ergo tempore quo haec visio cernebatur, jam Babyloniorum regnum praeterierat, instabat Persarum atque Medorum, futurum erat Graecorum atque Macedonum, et Romanorum. Quae Babylonii, quae Medi atque Persae, quae Graeci, id est, Macedones fecerint Judae, Israel, et Jerusalem, vir eruditus agnoscit, maxime sub Antiocho, cognomento Ἐπιφανεῖς, sub quo Machabaeorum historia texitur. Post adventum quoque Domini Salvatoris, quando circumdata est Jerusalem, quae sustinuerint Israelitae, et Evangelium ante denuntiat (**Luc. XIX**), et Josephus historiae Judaicae scriptor vernaculus plenissime edocet. Ista cornua ventilaverunt, et disperserunt Judam, per singulos propemodum viros, ut nemo eorum gravi malorum pondere depressus levaret caput. Quatuor quoque fabros, sive artifices quos Graeci τέκτονας vocant, **791** non ipse propheta conspicit, sed ei Dominus ostendit, et exponit qui sint fabri et artifices, quos nos angelos intelligimus obediens Dominicae potestati ut quod gentes destruxerant, isti aedificent. Hoc autem, pro quo nos ex Hebraeo interpretati sumus: *Venerunt*

*isti deterere ea*, regna videlicet, Septuaginta interpretati sunt: *Venerunt isti exacuere ea, in manibus suis*. Exacuere ea autem, pro deterere accipiendum est. Vel certe deterere, ut omnia sub Christi jugo colla submittant, et non (ut quidam interpretatus est) *cum exacuta fuerint*, pejora fiant. Si enim ad hoc veniant angeli, ut malos peiores faciant, non fabri appellandi sunt, id est, destructores malorum, et aedificatores bonorum; sed et ipsi pro malis et destructoribus accipiendi. Et hoc notandum quod ista quatuor cornua gentium, unum contra populum Dei cornu elevaverint; non enim regnaverunt pariter, et simul oppresserunt Israel, sed sibi invicem successerunt, Babyloniis, Medi et Persae. Persarum regno, regnum Macedonum; regno Macedonum, imperium Romanorum. Haec sequentes historiae ordinem diximus. Quod autem oculos propheta levasse se dicit, illi spiritualiter sensui coaptandum est: *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi (Ps. CXX, 1)*. Et: *Levate oculos vestros, et videte regiones, quoniam jam albae sunt ad metendum (Joan. IV, 35)*. Et quod in Isaia legimus: *Dixit sanctus, Levate oculos vestros, et videte quis ostendit haec omnia (Isai. LI, 6)*? Elevatione ergo oculorum opus est et intelligentia spirituali, ut videamus contrarias fortitudines, quae contra nos elevaverunt cornu suum: et de quibus Apostolus loquitur: *Non est nobis colluctatio adversus carnem, et sanguinem: sed adversum principatus, adversum potestates, adversum mundi hujus rectores tenebrarum istarum, adversum spiritualia nequitiæ in coelestibus (Ephes. VI, 12)*. Hos quatuor adversarios, qui contra Sanctos semper dimicabant, Christus oppressit adveniens. Et de his Psalmista congeminat: *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem (Ps. XC, 13)*. Possumus quatuor cornua, quae

regnauerunt contra populum Dei, et quatuor πάθη accipere, quae eruditi non verbum de verbo exprimentes κακοζήλως *passiones*, sed *perturbationes* interpretantur, aegritudinem animi et gaudium: **792** duo praesentia, et duo futura, metum et cupiditatem, de quibus et illustris poeta significat (**Aeneid.** **VI**):

Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque. Adversum has, quatuor fabri, et (ut ita dicam) medici, bonique artifices, non cernuntur a propheta, necdum enim absque ostensione Dei per se eos videre poterat, sed ostenduntur ei a Domino, quatuor scilicet virtutes, prudentia, justitia, fortitudo, temperantia, de quibus plenissime in Officiorum libris Tullius disputat, scribens proprium quoque de quatuor virtutibus librum. Qui ergo vitia destruunt, virtutes aedificant, omnesque sancti, qui haec remedia possidentes instaurant semper Ecclesiam, fabri appellandi sunt. Unde et Apostolus loquebatur: *Quasi sapiens architectus fundamentum posui* (**I Cor. III, 10**). Et iratus Dominus de Jerusalem ablaturum esse se dicit architectum et virum sapientem (**Isai. III**). Et ipse Dominus, Dei omnipotentis Filius et Creatoris [*Al. Creator*] omnium, fabri filius appellatur. Legi in cujusdam Commentariis, quatuor fabros, quatuor Evangelistas intelligi, qui oppressum Israel, sensum videlicet videntem Deum, et Judam Dominum confitentem, et Jerusalem visionem pacis, in pristinam sedem restituant, et quos vitiorum gentes disperserant de Ecclesia, per praedicationem Evangelii retraxerunt ad salutem.

(Cap. II.---Vers. 1, 2.) *Et levavi oculos meos, et vidi: et ecce vir, et in manu ejus funiculus mensorum. Et dixi: Quo tu vadis? Et dixit ad me, ut metiar Jerusalem, et videam quanta*

*sit latitudo ejus, et quanta longitudo ejus [Al. altitudo illius].* LXX: *Et levavi oculos meos, et vidi: et ecce vir, et in manu ejus funiculus geometrae, et dixi ad eum: Quo tu vadis? Et dixit ad me, ut dimetiar Jerusalem, et videam quanta sit latitudo ejus, et quanta longitudo.* Qui prius oculis elevatis in quatuor cornibus tristitia viderat, nunc rursum oculos levat, ut videat virum, de quo scriptum est: *Ecce vir, Oriens nomen ejus (Zach. VI, 12);* de quo et supra legimus: *Et ecce vir ascendens super equum rufum, et stabat inter myrteta quae erant in profundo, sive, inter montes umbrosos (Zach. I, 8).* Et de quo Pater loquitur: *Hic aedificavit civitatem meam (Heb. XI),* cujus artifex et conditor, Deus est. Hic et ab Ezechiele cernitur, habens funiculum in manu, et calamus **793** ad mensuram cubiti virilis, ut metiatur Jerusalem, cujus descriptionem, id est, latitudinem, et longitudinem, idem propheta mystico sermone prosequitur (**Ezech. XL**). Quidam putant hoc ex parte completum sub Zorobabel, et Jesu, et Esdra, et Nehemia, et caeteris ducibus sive regibus, qui usque ad adventum Domini Salvatoris populum rexerunt Israel. Alii vero, et maxime Judaei in mille annorum regno interpretantur, corporales corporalia requirentes. Nostrorum autem plerique referunt ad coelestem Jerusalem, et hanc dicunt iterum exstruendam, quae ruina animarum peccatricum fuerat destituta. Hoc haeretici suspicentur. Caeterum nos montem Sion, et matrem primitivorum atque sanctorum interpretemur Ecclesiam, quae aedificata est in passione Domini et resurrectione, et quotidie aedificatur ab eo qui novit mensuras, et merita singulorum. Quod de Ecclesia diximus, potest et de animabus accipi credentium, quae quotidie aedificantur a Domino, et cernunt pacem ejus quae apostolis est relicta.

(Vers. 4 seqq.) *Et ecce angelus qui loquebatur in me, egrediebatur; et angelus alius egrediebatur in occursum ejus, et dixit ad eum: Curre, loquere ad puerum istum, dicens: Absque muro habitabitur Jerusalem, prae multitudine hominum et jumentorum in medio ejus. Et ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu, et in gloria ero in medio ejus.* LXX: *Et ecce angelus qui loquebatur in me stabat, et angelus alius egrediebatur in occursum ejus, et dixit ad eum dicens: Curre et loquere adolescentulo illi, dicens: Frugifera habitabitur Jerusalem a multitudine hominum et jumentorum in medio ejus. Et ego ero illi, dicit Dominus, murus ignis in circuitu, et in gloriam ero in medio ejus.* Angelum qui loquebatur in propheta, et stabat, sive ut in Hebraico legitur, *egrediebatur*, hoc enim significat JASA (), Hebraei Michaelem putant. Et alterum angelum qui egrediebatur et veniebat in occursum ejus, Gabrielem suspicantur, qui loquitur ad Michaelem, ut loquatur prophetae, quantam rerum omnium abundantiam, et multitudinem hominum, et jumentorum, firmitatemque murorum habitura sit Jerusalem, quae in praesentiarum usque ad favillam, et cineres videatur esse destructa. Nos autem juxta spirituales **794** sensum, haec omnia interpretemur in Ecclesia, quae absque muro, sive ut Septuaginta transtulerunt, *κατάκαρπος*, id est, frugum omnium abundantia habitetur, et habeat multitudinem hominum, ac jumentorum, et Dominus ignis sit in circuitu ejus, et ipse in medio illius versetur in gloria. Ista est civitas de qua alibi legimus: *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei (Ps. LXXXVI, 2).* Et rursum: *Magnus Dominus et laudabilis nimis, in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus (Ps. VII, 1).* In hac quicumque habitat, dicere potest: *Ego autem sicut oliva frugifera in domo Dei (Ps. LI, 10).*

Et: *Dominus regit me, et nihil mihi deerit: in loco pascuae ibi me collocavit. Super aquas refectionis educavit me* (Ps. XXII, 1). Et habitabitur, inquit, Jerusalem prae multitudine hominum et jumentorum absque muro, sive frugum omnium abundantia. Quidam, homines et jumenta duos populos interpretantur, Judaeorum atque Gentilium, quod illi qui in Lege versati venerint ad fidem Christi, homines appellati sint: nos autem qui post idololatriam quasi in deserto Legis et solitudine fuimus prophetarum, et ejus recepimus passionem, jumenta dici debeamus. Alii autem rationabiles quosque et Scripturarum eruditos scientia, homines intelligi volunt: jumenta vero simplices quosque credentium, et de his dici: *Homines et jumenta salvos facies* (Al. *salvabis*), *Domine* (Ps. XXXV, 7). Haec jumenta, et haec animantia audiunt boni pastoris vocem, et cognoscunt, et sequuntur eum: qui ipse est et pastor, quia regit nos; et ostium, quia per illum in Ecclesiam, et ad Patrem ingredimur (Joan. X); et murus ignis in circuitu, ut credentes et habitantes in medio calefaciat (Al. calefiant), qui prius frigore charitatis intepuerant, et possint spiritu esse ferventes. Lupos autem et saevissimas bestias (de quibus scriptum est: *Ne tradas bestiis animam confitentem tibi* (Ps. LXXIII, 19): et quorum fructus est, fenum, ligna, stipula (I Cor. III, 12): et afferunt tribulos et spinas) suo igne consumat; et qui adversariis ignis est, sit in medio credentium gloria. Quod autem murus Jerusalem sit Dominus, et in alio loco legimus: *Montes in circuitu ejus, et Dominus in circuitu populi sui* (Ps. CXXIV, 2). Haec omnia Judaei sub ἡλειμμένῳ, quem sibi spe vanissima repromittunt, putant carnaliter esse ventura, quod tantam Jerusalem habitura sit beatitudinem, 795 ut prae multitudine hominum et omnium jumentorum, murum habere non possit; sed murus

sit ipsius Domini defensio, et illius in medio habitantis gloria perfruatur.

(Vers. 6 seqq.) *O o fugite de terra Aquilonis, dicit Dominus: quoniam in quatuor ventos [Al. ventis] coeli dispersi vos, dicit Dominus. O Sion, surge quae habitas apud filiam Babylonis. Quia haec dicit Dominus exercituum, post gloriam misit me ad gentes, quae spoliaverunt vos: qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi ejus. Quia ecce ego levo manum meam super eos, et erunt praedae his qui serviebant sibi, et cognoscetis quia Dominus exercituum misit me.* LXX: *O o fugite de terra Aquilonis, dicit Dominus, quia de quatuor ventis coeli congregabo vos, dicit Dominus. In Sion salvamini, qui habitatis filiam [Al. in filia] Babylonis. Haec enim dicit Dominus omnipotens: post gloriam misit me ad gentes quae spoliaverunt vos: quia qui tetigerit vos, quasi qui tangat pupillam oculi ejus: Ecce ego inferam manum meam super eos, et erunt praedae his qui servierant eis, et cognoscetis quia Dominus omnipotens misit me.* Plagae orbis, quas Graeci appellant κλίματα, juxta situm Jerusalem intelliguntur et templi. Assyrii ergo et Babylonii, qui Dei populum vastaverunt, habitant in terra Aquilonis. Denique in **Jeremia (Cap. I)**, olla quae juxta **Ezechiel (Cap. XXIV)** plena est carnibus (intelligitur autem urbs Jerusalem) a facie Aquilonis accenditur. Quia igitur angelus praeceperat qui occurrerat angelo prophetanti in Zacharia, ut loqueretur ad puerum (ad comparisonem enim angelicae dignitatis, omnis humana natura pueritia nuncupatur, quia non angeli in nos, sed nos in angelos proficimus), et diceret ei: *Absque muro habitabunt [Al. habitabitur] Jerusalem, et reliqua.* Nunc idem ad eos fit sermo Domini qui habitant in Aquilone: ut a



ventis quatuor congregentur, in quos fuerant in toto orbe dispersi, et revertantur in Sion qui habitabant in Babylone. Vel certe ita: Qui in quatuor plagis [*Al. partes*] coeli dispersi estis, fugite de terra Aquilonis, et, o Sion, quae nunc habitas in Babylone, fuge et revertere ad pristinam sedem. Quod autem tertio, casu vocativo dicitur o, exhortatio ad fugam est, ut non semel, **796** sed crebrius ad fugiendum sciant se esse commonitos. Dicendum et aliter: Aquilo ventus durissimus est, qui durissima habitatorum suorum corda facit, et a quo succenduntur mala super omnes qui habitant in terra, et ad quem juxta hunc ipsum Zachariam prophetam, egrediuntur equi nigri, ut in sua regione consistent (**Zach. I et VI**). Ille quoque qui in Isaia gloriabundus dixerat: *In coelum ascendam, super sidera coeli ponam thronum meum, sedebo in monte sublimi, super montes excelsos in Aquilone* (**Isai. XIV, 13**), in frigidissimo terrarum loco regnum habere se jactat. Legimus in alio loco: *Ecce fumus ab Aquilone venit* (**Ibid., 31**): et qui procul a sancta urbe discesserant, dicitur de eis: *Ecce isti de longe veniunt ab Aquilone et mari* (**Ibid., XLIX, 12**). Et per Jeremiam Spiritus sanctus loquitur, provocans eos qui in captivitate sunt, ut redeant Jerusalem: *Vade et lege sermones meos istos ad Aquilonem, et dices: Reverte ad me, habitatio Israel, dicit Dominus* (**Jer. XLVI**). Praecipitur itaque nobis qui habitavimus ad Aquilonem, et calorem Dominici fervoris amisimus, qui dispersi sumus in orbe terrarum, et de quibus Evangelium praedicat, quod in quatuor ventos mittat angelos suos Dominus (**Marc. XIII**), et congreget nos, et qui in hujus saeculi vitiis et confusione versamur: ut fugiamus in Sion Ecclesiam Domini, et humilia relinquentes, in specula ejus et sublimitate dogmatum consistamus. Quod autem

sequitur: *Haec dicit Dominus exercituum, post gloriam misit me*, et reliqua, vox Salvatoris loquentis inducitur, qui omnipotens Deus a Patre omnipotente missum se esse dicit, non juxta id quod omnipotens est; sed juxta id quod post gloriam missus est. *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est aequalem se esse Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens, et factus est obediens Patri usque ad mortem, et mortem crucis (Philip. II, 6)*. Nec mirum quod Christus dicatur omnipotens, ex cujus persona legimus in Apocalypsi Joannis: *Haec dicit testis fidelis, initium creaturae Dei, qui est, et erat, et venturus est, Dominus Deus omnipotens (Apoc. I, 4, 5)*. Illud quoque quod in vicesimo tertio psalmo legimus: *Levate portas, principes, vestras, et 797 elevamini, portae aeternales, et introibit rex gloriae (Vers. 7)*: rursumque ab aliis angelis dicitur ignorantibus mysterium carnis [*Al. incarnationis*] assumptae: *Quis est iste rex gloriae? Dominus virtutum ipse est rex gloriae*, refertur ad Christum. Ubi enim nos legimus *Dominus virtutum*, in Hebraico scriptum est SABAOTH (), quod a LXX interpretibus in *omnipotentem* vertitur. Ex quo intelligimus, ubicumque Dominus virtutum de Christo dicitur, omnipotentem eum debere intelligi. Nec mirum si Christus dicatur omnipotens: *Cui tradita est omnis potestas in coelo et in terra (Mat. XXVIII, 18)*. Et qui dicit: *Omnia quae Patris sunt, mea sunt (Joan. XVII, 10)*. Si autem omnia, id est, Deus ex Deo, Dominus ex Domino, lumen de lumine, ergo et ex omnipotente omnipotens: neque enim fieri potest, ut quorum una natura est, diversa sit gloria. Missus est ergo post gloriam divinae majestatis ad gentes, quae spoliaverunt populum Dei, ut qui eos fuerant ante praedati, praedae sint

servientibus sibi, et omnis quondam servientium turba cognoscat, quoniam omnipotens Deus miserit eum. Quod autem dicit: *Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi ejus*; tactum pro vexatione et injuria accipe, juxta illud quod legimus: *Nolite tangere christos meos, et in prophetis meis nolite malignari* (Ps. CIV, 15). Qui enim sanctos Domini tetigerit, sic est quasi vexare cupiat pupillam oculi ejus, et illum nitatur clara luce privare, de qua loquitur in Evangelio: *Vos estis lux mundi* (Mat. V, 14). Elevat autem Deus manum suam, ut percutiat gentes adversarias, et populum suum, vel in Jerusalem reducat, vel in Ecclesiam. Gentes adversarias juxta tropologiam, contrarias accipe fortitudines, quae quotidie peccatores suae subjiciunt potestati, et sibi eos servire compellunt.

(Vers. 10 seqq.) *Lauda et laetare, filia Sion, quia ecce ego venio, et habitabo in medio tui, ait Dominus. Et applicabuntur gentes multae ad Dominum in die illa, et erunt mihi in populum, et habitabo in medio tui, et scies quia Dominus exercituum misit me ad te. Et possidebit Dominus Judam partem suam in terra sanctificata, et eliget adhuc Jerusalem.* LXX *Laetare et gaude, filia Sion, quia ecce veniam, et 798 habitabo in medio tui, dicit Dominus: et confugient gentes multae ad Dominum in die illa, et erunt ei in populum, et habitabunt in medio tui: et scies quoniam Dominus omnipotens misit me ad te, et possidebit Dominus Judam partem suam in terra sancta, et eliget adhuc Jerusalem.* Et haec adhuc ex persona Domini intelligenda: quod hortetur populum suum de captivitate in sedem pristinam restitutum gaudere atque laetari, quod ipse Dominus veniat, et habitet in medio ejus, et multae gentes crediturae

sint in eum, de quibus dicitur: *Postula a me, et dabo tibi gentes haereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae* (Ps. II, 8): et habitet in medio ejus loquens ad discipulos: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem saeculi* (Mat. XXVIII, 20). Et possideat Dominus Judam partem suam confitentem, et credentem nomini suo, et non alibi possideat, nisi in terra sancta, quae interpretatur Ecclesia, et eligat adhuc Jerusalem, quam tentationi in persecutionibus dereliquerat. Judaeorum alii putant sub Zorobabel et Jesu, Esdra et Nehemia, haec ex parte completa, maxime quoniam Jerusalem eligitur, et possidetur Judas: duae videlicet tribus quae reversae sunt de captivitate Babylonica, et appellatae sunt Judas, et non Israel, qui [Al. quia] apud Medos huc usque versantur. Alii vero in futurum differunt, quod tunc crediturae sint gentes in eum qui mittatur a Domino, et eligenda sit Jerusalem, cum utique jam omnes gentes crediderunt in Dominum Salvatorem, nec possit eligi quae omnino destructa est. Recte autem post captivitatem filia Sion provocatur ad gaudium, de qua et in psalmo dicitur: *Cum converterit Dominus captivitatem populi sui, exsultabit Jacob, et laetabitur Israel* (Ps. LII, 7).

(Vers. 13) *Sileat omnis caro a facie Domini, quia consurrexit de habitaculo sancto suo.* LXX: *Timeat omnis caro a facie Domini, quoniam surrexit de nubibus sanctis suis.* Cum haec ita se habeant, et possessurus sit Dominus Judam partem suam, et electurus Jerusalem, omne hominum genus Domini formidet adventum, quia surrexit de habitaculo sancto suo. Surgere autem Dominus 799 dicitur, et quasi evigilare de somno, quando consurgit in vindictam populi sui, juxta illud quod scriptum est: *Exsurge, ut quid dormis, Domine* (Ps.

**XLIII, 23)**? sive juxta **LXX** qui dixerunt, *surrexit de nubibus sanctis suis*, patriarchas, prophetas, et apostolos intellige, quibus mandavit Dominus ne pluant super Israel imbrem. Istae sunt nubes, de quibus scriptum est: *Et nubes spargant justitiam* (**Isai. XLV, 8**): neque enim nubes istae corporeae, in quas aer densior cogitur, possunt pluere justitiam. In his et cum his nubibus Dominus in Evangelio venturum se esse dicit (**Luc. XXI**). Et in Isaia legimus, quod Dominus in Aegyptum venerit in nube levi (**Isai. XIX**). Aegyptus mundus accipitur, in quem Dominus descendisse memoratur in carne, quae edita de utero virginali, nullo humani seminis et peccatorum pondere gravabatur. Quod autem omnis caro, non absolute hominum, et bestiarum, et volatilium, et piscium; sed specialiter hominum accipiat, illa Scriptura significat: *Exaudi orationem meam, ad te omnis caro veniet* (**Ps. LXIV, 3**). Neque enim ad Dominum omnis caro irrationabilium ventura est animantium; sed illa quae donum sancti Spiritus susceptura est, et de qua dicitur: *Effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri et filiae vestrae* (**Joel. II, 28**).

(Cap. III.---Vers. 1 seqq.) *Et ostendit mihi Jesum sacerdotem magnum stantem coram angelo Domini: et Satan stabat a dextris ejus, ut adversaretur ei. Et dixit Dominus ad Satan: Increpet Dominus in te, Satan, et increpet Dominus in te qui elegit Jerusalem. Numquid non iste torris est erutus de igne? Et Jesus erat indutus vestibibus sordidis, et stabat ante faciem angeli, qui respondit, et ait ad eos qui stabant coram se, dicens: Auferte vestimenta sordida ab eo. Et dixit ad eum: Ecce abstuli a te iniquitatem tuam, et indui te mutatoriis. Et dixit: Ponite cidarim mundam super caput ejus, et posuerunt*

*cidarim mundam super caput ejus, et induerunt eum vestibus. LXX: Et ostendit mihi Dominus Jesum sacerdotem magnum, stantem ante faciem angeli Domini, et diabolus stabat a dextris ejus, ut adversaretur ei. Et dixit Dominus ad diabolum: Increpet Dominus in te, diabole, et increpet in te Dominus qui elegit Jerusalem. Nonne iste ut torris est 800 erutus de igne? Et Jesus indutus erat vestibus sordidis, et stabat ante faciem angeli, et respondit, et ait ad astantes coram facie sua, dicens: Auferte vestimenta sordida ab eo. Et dixit ad eum: Ecce abstuti a te iniquitates tuas; et induite eum poderem, et imponite cidarim mundam super caput ejus, et imposuerunt cidarim mundam super caput ejus, et circumdederunt eum vestimentis. Antequam veniamus ad intelligentiam spiritualem, quomodo Hebraei locum istum edisserant, strictim breviterque dicendum est. Jesum sacerdotem magnum, quem Graeci ἀρχιερέα, Latini pontificem vocant, filium Josedec intelligi volunt, qui cum Zorobabel populo praefuit. Ex cujus dextris stabat adversarius (hoc enim interpretatur Satan) ut adversaretur ei. Et recte stabat a dextris illius, non a sinistris, quia vera erat accusatio, eo quod et ipse cum caeteris alienigenam accepisset uxorem, quod in Esdra et in Malachia, qui hunc prophetam sequitur, plenissimum scriptum est (**I Esdrae XII, et Malach. II**). Dixitque Dominus ad Satan, ad accusatorem, et ad adversarium ejus, ipse est enim inimicus et vindex, ac accusator fratrum suorum: Increpet Dominus in te, Satan: ut, pluit Dominus a Domino: et increpet Dominus in te, qui elegit Jerusalem. Cum ergo de cunctis Judae urbibus nunc electa sit Jerusalem, nequaquam ei imputante Domino peccata quae fecit, cur quasi torrem, quem vulgo titionem vocant, Jesum conaris*

obruere, qui de Babylonia captivitate quasi semiustus evasit? Quod autem sequitur: *Jesus erat indutus vestibus sordidis*, tripliciter interpretantur. Vel ob conjugium illicitum, vel ob peccata populi, vel propter squalorem captivitatis. Angelus autem ante cujus faciem stabat Jesus, praecepit caeteris angelis ex persona Domini, ut auferrent ab eo sordida vestimenta, de quibus supra diximus. Qui cum praeceptum opere complerent rursum idem angelus loquitur ad Jesum: *Ecce abstuli a te iniquitatem tuam*: haec sunt sordida vestimenta, *et indui te mutatoriis*, hoc est, Israelitem tibi conjugem copulavi, pro quo Septuaginta transtulerunt ποδήρη quam nos *tunicam talarem* possumus dicere, eo quod usque ad talos et pedes [*Al. ad pedes et talos*] defluat. Quodque **801** sequitur: *Ponite cidarim mundam super caput ejus*, pro *cidari* in Hebraeo legimus SANIPH (), quae *mitra* a plerisque dicitur, et in hac volunt intelligi sacerdotii dignitatem, quod, ablatis sordibus peccatorum, mundum habuerit sacerdotium. Haec Judaei. Nostri autem ita disserunt, sacerdotem esse magnum, ad quem dicitur: *Tu es Sacerdos in aeternum, secundum ordinem Melchisedec* (**Ps. CIX, 4**). Qui quoniam per se videri non potest, a Domino prophetae ostenditur stans coram angelo Domini, quem volunt magni consilii esse angelum, non quod alter et alter sit, aut duas personas recipiamus in Filio; sed quod idem atque unus, et quasi homo sordidatus ostenditur, et quasi angelus mediator hominum et Dei apparere dicatur. Non autem esse Jesum filium Josedec, ex hoc conantur ostendere, quod non sit appositum in praesenti loco, *filius Josedec*, qui in aliis locis, et ubi vere de Jesu dicitur filio Josedec, semper patris cognomine censeatur. Stans igitur cernitur Jesus, et stabili consistens gradu: *et Satan stabat a dextris ejus, ut*

*adversaretur ei.* Tentatus enim est per omnem modum absque peccato. Et in Evangelio ad eum tentator accedit, quaerens semper dextris ejus et virtutibus contraire. Quodque sequitur: *Increpet Dominus in te, Satan, et increpet Dominus in te qui eligit Jerusalem,* sic edisserunt, quia Pater et Filius Dominus est, et in centesimo nono psalmo legimus: *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis:* Dominus de altero Domino loquitur, non quod ipse Dominus qui loquitur, increpare non possit; sed quod ex unitate naturae, cum alter increpaverit, increpet ipse qui loquitur. *Qui enim videt Filium, videt et Patrem (Joan. XIV, 9):* et iste est qui elegit Jerusalem, Ecclesiam quae pacem Domini contemplatur. Torris autem de igne erutus, rectissime intelligi potest, qui cum in Babylone fuerit, non est Babylonio igne consumptus, nec flamma saeculi hujus attactus. Unde et Moyses in solitudine cernit visionem magnam, in qua ardebat rubus, et non comburebatur (**Exod. III**). Hic Jesus erat indutus vestibus sordidis; qui cum non fecisset peccatum, pro nobis peccatum factus est, *et ipse infirmitates nostras portat, 802 et pro nobis dolet, et nos reputavimus eum esse in dolore, et in plaga, et in angustia. Ipse vero vulneratus est, propter peccata nostra (Isai. LIII, 4).* Et in Apostolo legimus: *Christus redemit nos de maledicto Legis, factus pro nobis maledictum (Galat. III, 13).* Hic in vicesimo primo psalmo loquitur: *Longe a salute mea verba delictorum meorum (Psal. XXI, 1).* Et in sexagesimo octavo psalmo: *Deus, tu scis insipientiam meam, et delicta mea a te non sunt abscondita (Psal. LXVIII, 6).* Quae universa appellantur sordida vestimenta, et auferentur ab eo cum peccata nostra deleverit, ut quia ille sordidis indutus est vestibus, nos resurgentes in eo audiamus post



baptisma: *Candida sint semper vestimenta tua (Eccl. IX, 8):* credentiumque omnis Ecclesia audit per Isaiam: *Lavamini, mundi estote (Isai. I, 16)*. Et de ipsa prophetatur in Cantico canticorum: *Quae est ista quae ascendit dealbata (Cant. III, 6)?* Ποδήρην autem, incarnationem ejus accipe, quae de terra est, et significatur in pedibus. Cidarim mundam super caput illius, splendorem divinae majestatis intellige, ut unus atque idem secundum hominem ποδήρη, secundum Deum cidari ornatus esse videatur.

(Vers. 6, 7.) *Et angelus Domini stabat, et contestabatur angelus Domini Jesum, dicens: Haec dicit Dominus exercituum: Si in viis meis ambulaveris, et custodiam meam custodieris, tu quoque judicabis domum meam, et custodies atria mea, et dabo tibi ambulantes de his qui nunc hic assistunt. LXX: Et angelus Domini stabat: et contestabatur angelus Domini ad Jesum, dicens: Haec dicit Dominus omnipotens: Si in viis meis ambulaveris, et praecepta mea custodieris, et tu judicabis domum meam; et si custodieris atrium meum, dabo tibi qui conversentur in medio stantium istorum.* Hebraei coeptae interpretationis ordinem prosequentes, ad Jesum filium Josedec ab angelo Domini haec dicta intelligunt: quod post ablationem vestium sordidarum, et restitutam mundi sacerdotii dignitatem, praecipitur ei juxta illud quod in Evangelio scriptum est: *Ecce sanus factus es, ultra noli peccare, ne quid tibi deterius fiat (Joan. V, 14);* et repromittitur ei praemium, si in viis Domini ambulaverit, et ejus praecepta servaverit, quod et ipse judex sit domus ejus, id est, pontifex perseveret in templo, et custodiat atria ejus, atque vestibula, **803** et det ei Dominus ex angelorum numero (qui eo tempore stabant ante

conspectum ejus) quorum circumvalletur auxilio, et ab omni hostium fraude securus sit. Juxta nostros, qui haec omnia referunt ad Dominum Salvatorem, hoc videtur esse difficile, quod Jesu ab angelo dicitur: Si ambulaverit in viis Domini, et ejus praecepta servaverit, ipse quoque judicet domum ejus, et custodiat atria illius, et det ei Dominus ambulantes de his qui assistant ei. Quod facile solvitur, si consideremus eum, qui formam servi est dignatus assumere (**Philip. II**). *Et cum dives esset, pro nobis pauper factus est (II Cor. VIII, 9)*. Quidquid igitur de membris dicitur, refertur ad corpus: noster profectus, Domini victoria est. Cumque nos pervenerimus in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi (**Ephes. IV**), ille judicabit domum Dei, secundum id quod Apostolus dixit: *Christus autem sicut filius super domum ejus, cujus domus sumus nos (Hebr. III, 6)*. Et ad Timotheum: *Si tardavero, ut scias quomodo debeas in domo Dei conversari, quae est Ecclesia Dei viventis, columna et firmamentum veritatis (I Tim. III, 15)*. Et non solum judicabit domum ejus; sed custodiet atria Domini, de quibus scriptum est: *Adorate Dominum in atrio sancto ejus (Ps. XXVIII, 2)*. Judicabit autem, sive dijudicabit, dominum ejus, et pro meritis singulorum, alii dans decem civitates, et alii quinque (**Luc. XIX**), et alios in Ecclesia constituens prophetas, et alios apostolos, alios doctores, alios signa facientes (**I Cor. XII**), alios pro oculis habens, alios pro manibus, alios pro pedibus, juxta illud quod legimus: *Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat (Ps. LXXXI, 1)*. Dedit quoque ei de angelorum numero ministros, qui in carne constituti, similes angelorum sunt, et de quibus Apostolus loquebatur: *Noster municipatus in coelestibus est (Phil. III, 20)*. Si enim angeli non nubunt neque nubuntur, et qui in

virginali continentia perseverant, similes angelorum sunt (**Matth. XXII**), cur non putemus angelicae dignitatis apostolos, et sanctos quosque datos Jesu, qui assistant ei in Ecclesia, et numquam fluctuantes habeant pedes, sed cum stante stent Domino?

(Vers. 8, 9.) *Audi, Jesu sacerdos magne, tu et amici tui qui habitant coram te, quia viri portendentes sunt. Ecce enim ego adducam 804 servum meum Orientem, quia ecce lapis quem dedi coram Jesu, super lapidem unum septem oculi sunt.* LXX: *Audi ergo, Jesu sacerdos magne, et proximi tui qui sedent ante faciem tuam, quia viri τερατοσκόποι, id est, portentorum spectatores sunt, quia ecce ego adducam servum meum Orientem, quia lapis quem dedi ante faciem Jesu super lapidem unum, septem oculi sunt.* Nostri in hoc loco arctantur a Judaeis, quod juxta consequentiam textumque sermonis magis debeant Jesum sacerdotem intelligere filium Josedec, quam Dominum Salvatorem. Si enim ad Dominum sermo est, et ad Christum dicitur: *Audi, Jesu sacerdos magne*: quis est de quo infertur: *Ecce ego adducam servum meum Orientem*, qui alio nomine lapis appellatur, et datus est coram Jesu, et super hoc lapide septem sunt oculi? Econtrario nostri nituntur asserere, et Jesum sacerdotem magnum, et Orientem, et lapidem, secundum diversas intelligentias Christum appellari. Sed hoc quomodo de ipso [*Al. seipso*] dicatur ad eum quasi de altero, exponere difficillimum est. Qui igitur Jesum volunt esse filium Josedec sacerdotem magnum, amicos ejus qui habitant, vel sedent coram eo, et qui viri sunt portendentes, discipulos ejus interpretantur et prophetas. Prophetas enim in signum sunt positi futurorum. Quid est igitur quod Jesus et amici ejus coguntur

audire: *Adducam servum meum orientem*, et reliqua? Supra promiserat [*Al. permiserat*] Deus Jesus filio Josedec sacerdoti magno, quod si in viis ejus ambulasset, et ejus praecepta servasset, ipse dijudicaret domum ejus, et atria ejus custodiret, et daret ei ministros angelicae dignitatis: nunc ei dicit et amicis illius, plenam felicitatem, et perfectam beatitudinem tunc futuram, quando venerit Oriens, de quo scriptum est: *Ecce vir Oriens nomen ejus* (**Zach. VI, 12**). Et in Malachia: *Orietur in* [*Al. tacet in*] *vobis timentibus nomen meum sol justitiae, et sanitas in pennis ejus* (**Mala. IV, 2**). Et in Numeris: *Orietur stella ex Jacob, et homo ex Israel* (**Num. XXIV, 17**). In Evangelio quoque apertissime de Christo legimus: *In quibus visitabit nos Oriens ex alto: Illuminare eos qui in tenebris et in umbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis* (**Luc. I, 78**). Qui Oriens ipse dicitur et lapis angularis (**Ephes. II**), quia populum utrumque 805 conjungat, et duos parietes in unam domum consociet: Hic non credentibus lapis scandali est, de quo et in Psalmis dicitur: *Lapidem quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli: A Domino factum est istud* (**Ps. CXVII, 22, 23**). Super hunc lapidem septem oculi sunt, de quibus loquitur Isaias: *Exiet virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et requiescet super eum spiritus Dei, spiritus sapientiae et intelligentiae, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et pietatis, et implebit eum spiritus timoris Dei* (**Isa. XI, 1 seqq.**). Qui sacerdotem magnum, et amicos ejus Dominum Salvatorem, et discipulos illius intelligi volunt viros *τερατοσκόπους*, et portendentes, sic accipiunt, ut ad apostolos (*Al. discipulos*) referant, qui ejus mystica signa perspexerint, et ex praesentibus futura cognoverint, dum in eo qui a nativitate caecus fuit (**Joan. IX**),

oculos restitutos super populo gentilium interpretantur, et in muliere sanguine defluente (**Matth. IX**), Ecclesiam edisserunt sanguinis operibus liberatam. Hoc autem quod sequitur: *quia ecce lapis quem dedi coram Jesu*, amatores historiae sic de Christo intelligunt, ut post Jesum filium Josedec Christum dicant venturum. Hoc enim esse coram Jesu, id est, in conspectu ejus, et ante faciem, ut futura significet, et appellari eum lapidem pro fortitudine, et robore, quo omnia regna contriverit, quem etiam in Daniele de monte sine manibus praecisum legimus (**Dan. II**).

(Vers. 10.) *Ecce ego caelabo sculpturam ejus, dicit Dominus exercituum, et auferam iniquitatem terrae illius in die una. In die illa dicit Dominus exercituum, vocabit vir amicum suum, subter vineam, et subter ficum. LXX: Ecce ego fodiam foveam, dicit Dominus omnipotens, et contrectabo omnem iniquitatem terrae illius in die uno. In die illo, dicit Dominus omnipotens, vocabit unusquisque proximum suum subter vitem et subter ficum.* Supra dixerat: *ecce lapis quem dedi coram Jesu, super lapidem unum septem oculi sunt.* Nunc consequenter μεταφοράν servat a lapide, et dicit: *Caelabo sculpturam ejus; sive sculpam caelaturam illius.* Quod enim Hebraice scriptum est MAPHATE PHETHEE ( ), Aquila interpretatus est διαγλύψω ἄνοιγμα αὐτῆς, id est, *sculpam aperturam ejus*: Theodotio et Symmachus, *sculpam sculpturam ejus*. Et est sensus: **806** Istum lapidem clavis crucis, et lancea militis faciam vulnerari, et in illius passione auferam iniquitatem terrae in die una, de qua scriptum est: *Haec est dies quam fecit Dominus, exsulemus et laetemur in ea* (**Ps. CXVII, 24**). In die illa passionis Christi, vocabit vir qui perfectus est in Christo, et cum apostolis ad Dominicae

benevolentiae culmen ascendit, proximum suum, vel credentes ex Judaeis, vel certe gentilium populum, subter vineam quae appellatur Sorec, et de qua dicit in Evangelio: *Ego sum vitis* (**Joan. XV, 1**), et cujus fructus laetificat cor hominis: et subter ficum, Spiritus sancti poma dulcissima, ut aeterna pace requiescant, et compressa seditione mundi et cruore bellatorum [*Al. bellorum*], sciant se esse sub rege, cujus mystice in Salomone nomen est pacis. De hac eadem sessione subter vineam, et subter ficum, etiam Michaeas propheta commemorat, dicens: *In die illa vocabit unusquisque proximum, et fratrem suum subter ficum, et vineam suam, et non erit qui exterreat* (**Mic. IV, 4**). Quod autem scriptum est juxta Septuaginta: *Ecce ego fodiam foveam*, possumus fossam vel foveam, pro sculptura lapidis intelligere: omne enim quod sculpitur et foditur. Tamen si quis et contentiosius noluerit hoc referre ad lapidem; sed quasi proprium habere principium, suamque sententiam, dicamus Deum omnipotentem in die passionis Filii sui, sive (ut Judaei putant, in ultimo fine mundi, quando judicaturus advenerit) effodere et in medium proferre opera singulorum, et contrectare universam terram in die judicii: hanc enim esse diem unam, et in die illa unumquemque sanctorum, socios suos et amicos, qui et ipsi sunt sancti, vocare ad requiem, et operum suorum virtute gaudere.

(Cap. IV.---Vers. 1.) *Et reversus est angelus, qui loquebatur in me, et suscitavit me quasi virum qui suscitatur de somno suo. LXX: Et reversus est angelus, qui loquebatur in me, et suscitavit me sicut suscitari solet homo de somno suo. Quo enim abierat, ut reverteretur, maxime qui loquebatur in propheta, et absque eo in quo loquebatur esse non poterat. Sed*

quotiescumque humana fragilitas suae relinquitur imbecillitati, Dei [*Al. Deus*] a nobis et angelorum ejus auxilium **807** abire credendum est. Ergo et propheta stupore magnae visionis attonitus, tota mente torpebat, et clarum veritatis lumen videre non poterat: unde a visione praeterita suscitatur ad aliam visionem quasi de somno evigilans, ut videat quod clausis oculis non videbat. Dicamus et aliter. Proverbium Salomonis testimonium est: *Si sederis, absque timore eris: si autem dormieris, dulciter dormies, et non timebis terrorem supervenientem tibi, nec impetus impiorum ingruentes* (**Prov. III, 23 et seqq.**). Qui hoc somno dormierit, et audierit dictum de se quod scriptum de Lazaro legimus: *Si dormit, salvus erit* (**Joan. XI, 12**), poterit cantare cum sponsa: *Ego dormio, et cor meum vigilat* (**Cant. V, 2**). Videamus ergo ad quae contemplanda quasi de somno propheta consurgat.

(Vers. 2 seqq.) *Et dixit ad me, quid tu vides? et dixi: Vidi, et ecce candelabrum aureum totum, et lampas ejus super caput ipsius: et septem lucernae ejus super illud: septem et septem infusoria lucernis, quae erant super caput ejus. Et duae olivae super illud, una a dextris lampadis, et una a sinistris ejus. Et respondi, et aio ad angelum, qui loquebatur in me, dicens: Quid sunt haec, domine mi? Et respondit angelus qui loquebatur in me, et dixit ad me: Numquid nescis quid sunt haec? et dixi: non, domine mi. Et respondit, et ait ad me, dicens: Hoc est verbum Domini ad Zorobabel, dicens: Non in exercitu, nec in robore; sed in spiritu meo, dicit Dominus exercituum: Quis tu, mons magne, coram Zorobabel in planum? et educet lapidem primum, et exaequabit gratiam gratiae ejus. LXX: Et dixit ad me, quid tu vides? Et dixi: Vidi,*

*et ecce candelabrum aureum totum, et lampas super eum; et septem lucernas super illud, et septem infusoria lucernarum, quae erant super illud. Et ecce duae olivae super illud, una a dextris lampadis, et una a sinistris: et interrogavi, et dixi ad angelum qui loquebatur in me, dicens: Quid sunt haec, Domine? respondensque angelus qui loquebatur in me, dixit ad me: Non cognoscis quid sunt haec? Et dixi: Non, domine. Et respondit et ait ad me dicens: Iste est sermo Domini ad Zorobabel, dicens: Non in fortitudine magna, neque in robore, sed in spiritu meo, dicit Dominus omnipotens: Quis es tu, mons magne, ante faciem Zorobabel, ut corrigas? et educam lapidem **808** haereditatis: aequalitatem gratiae gratiam ejus. Angelus qui suscitavit Zachariam quasi de somno hominem consurgentem, interrogat quid viderit, ut illo respondente, et ignorante, et sciscitante quid cernat, atque dicente: Quid sunt haec, domine mi? audiamus ab eo: Hoc est verbum Domini ad Zorobabel: Non in exercitu, nec in robore; sed in spiritu meo, dicit Dominus. Dicamus igitur singula percurrentes, primum quid videatur Hebraeis, a quibus in veteri Testamento eruditi sumus: deinde per hos quasi gradus ad Ecclesiae culmina [Al. limina] conscendamus. Candelabrum aureum solidum, Legem, id est, νόμος interpretantur. Lampadem autem, id est flammam in vertice candelabri lucentem atque fulgentem, Christum, qui caput Legis sit, et omnem mundum illuminet. Septem lucernas super candelabrum, septem gratias Spiritus sancti, de quibus supra diximus, quod in lapide uno septem oculi sint. Nulli enim dubium quin Lex, Spiritu sancto dictante, conscripta sit. Septem autem infusoria in quibus oleum sit, quod mittatur in lucernas, quae super candelabro luceant, hoc intelligi volunt, septem istas gratias de coelo ad homines per*



Legem descendere. Duas autem olivas super candelabrum a parte dextera et sinistra, inter quas media lampas luceat, Legem et Prophetas interpretantur. Cumque propheta narrasset visionem suam, nesciens quid videret, interrogat angelum loquentem in se, sensum videlicet a Deo illuminatum. Iste enim angelus noster est, qui prudenter intelligens, Dei nobis indicat voluntatem, et dicit: *Quid sunt haec, domine mi?* Angelus autem non explanat visionem prophetae, ut rogatus ab eo fuerat; sed interrogantem rursum interrogat: Num ignoras quid sint haec? Quo respondente, nescio: etiam ipse respondit; *Hoc est verbum Domini ad Zorobabel dicens: Non in exercitu, nec in robore, sed in spiritu meo, dicit Dominus.* Sermo ergo Domini ad Zorobabel, qui locutus est non in exercitu, neque in robore; sed in spiritu meo, ipse est interpretatio visionis: non in exercitu, neque in multitudine bellatorum; sed in spiritu Dei reductum populum, et plenius reducendum, et adversarios esse vastandos. **809** Quodque sequitur: *Quis tu, mons magne, coram Zorobabel in planum;* ad diabolum dictum intelligunt, qui stabat a dextris Jesu, ut adversaretur ei, et se elevabat contra Zorobabel et populum Judaeorum. In planum autem versus et humiliatus est; et sub pedibus jacet Israel, quia educet Deus lapidem primarium, Christum Filium suum qui semper auxilio fuit populo Israel. Et gratia ejus, id est, lapidis in eos quos reduxit de captivitate, exaequabit gratiam quam in patres eorum semper exercuit. Haec ab Hebraeis dicta reperimus. Nunc quid ab ecclesiasticis viris in Commentariis scriptum sit, disseramus. Candelabrum (*Al.* autem) aureum de auro purissimo Ecclesiam intelligunt, quae in Scripturis sanctis sensum ac mentem magis quam verba perquirat. Quod autem in sensu aurum accipiatur, posteriora et humeri

columbae in sexagesimo septimo psalmo ostendunt: quae dicuntur auri virore sive fulgore radiare. Lampadem et ipsi Christum intelligunt, quod luceat in Ecclesia, qui de seipso dicebat: *Nemo lucernam accendit, et ponit eam sub modio* (**Matt. V, 15**), hoc est, sub mensura Legis; sed super candelabrum, id est, Evangelii libertatem, ut luceat cunctis qui sunt in domo. Lucernas septem et effusoria [Al. suffusoria] earum et ipsi gratias sancti Spiritus intelligunt, per quas oleum misericordiae Dei cunctarumque virtutum Ecclesia suscipit. Duas olivas super candelabrum, et ipsi Moysen et Eliam intelligunt, qui cum Domino loquebatur in monte, et significabant quid in Jerusalem passurus esset (**Matth. XVII**). Omnis enim lex et propheta de Christi praedicant passione. Alii duas olivas a dextris, et a sinistris, Legem et Evangelium interpretantur, ut in dextra Evangelium sit, in sinistra Lex: de qua dextra, et sinistra dicitur in Cantico canticorum: *Sinistra ejus sub capite meo, et dextera illius amplexatur* [Al. amplexabitur] *me* (**Cant. II, 6**). Montem autem plerique nostrorum, diabolum interpretantur, et Antichristum, qui coram Zorobabel (de quo nasciturus est Christus) stare audeat, et se erigere, et in Evangelio dicere: *Haec omnia mihi tradita sunt, et dabo ea tibi, si procidens adoraveris me* (**Matt. IV, 9**). Quem Dominus suis pedibus prosternens, et de superbo humilem faciens, atque dejectum, dicit: *Vade retro, Satana, scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, et 810 ipsi soli servies* (**Ibid., 10, et Deut. VI, 13**). Dantque exemplum in Evangelio lunatici, quem cum apostoli non potuissent sanare, interrogant cur sanare nequiverint, et audiunt: *Amen dico vobis, si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic, transi hinc, et transibit; et nihil impossibile erit vobis. Hoc*

*autem genus non ejicitur, nisi per orationem et jejunium (Matt. XVII, 19, 20).* Mons ibi aperte diabolus accipitur. Alii autem temeritate non parva, hoc quod manifeste de diabolo dicitur, ad Christum referunt, qui in Scripturis sanctis mons saepius appellatur. Nec necesse est dare exempla, quorum magna copia est. Ad hunc autem ducuntur errorem, quia scriptum est in Septuaginta: *Quis es tu, mons magne, ante faciem Zorobabel, ut corrigas?* quod videlicet mons iste qui ante faciem Zorobabel est, hoc est, qui de Zorobabel stirpe descendat, velit mundum ipse corrigere, et de ipso sit quod sequitur: *Educam lapidem haereditatis* de qua scriptum est: *Tu es qui restitues haereditatem meam mihi (Psal. XV, 5).* Et in alio loco: *Elegit nobis haereditatem suam pulchritudinem Jacob quam dilexit (Psal. XLVI, 5).* Et rursum: *Facta est pars Domini Jacob, funiculus haereditatis ejus Israel (Psal. CIV).* Et in secundo psalmo: *Dominus dicit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes haereditatem tuam (Psal. XI, 7, 8).* Educet autem Dominus lapidem primarium, de quo legimus: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Et: Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil (Joan. I, 1, 3).* Quod autem dicit: *Exaequabit gratiam gratiae ejus,* hoc significat. Nos omnes de plenitudine ejus accepimus, et gratiam pro gratia, id est, pro gratia Legis, gratiam Evangelii, ut aequalem gratiam, et par munus et ex Israel credentes accipiant, et populus ethnicorum. Unde et Gabriel loquitur ad Mariam: *Invenisti gratiam apud Dominum (Luc. I, 30).* Et Paulus apostolus scribit: *Gratias enim salvati estis (Ephes. II, 8);* Et Joannes evangelista: *Lex, inquit, per Moysen data est: gratia autem et veritas per Jesum Christum facta est (Joan. I, 17).*

(Vers. 8 seqq.) *Et factum est Verbum Domini ad me dicens: Manus Zorobabel fundaverunt domum istam, et manus ejus perficient eam, et scietis quia Dominus exercituum misit me ad vos. Quis enim despexit dies parvos? et laetabuntur, et videbunt lapidem stanneum in manu Zorobabel. Septem isti oculi 811 sunt [Vulg. tacet sunt] Domini, qui discurrunt in universa terra. LXX: Et factus est sermo Domini ad me dicens: Manus Zorobabel fundaverunt domum istam, et manus ejus complebunt eam. Et scies quoniam Dominus omnipotens misit me ad te: quis enim despexit in dies parvos? et laetabuntur, et videbunt lapidem stanneum in manu Zorobabel: septem isti oculi Domini sunt, qui respiciunt super omnem terram.* Ab Hebraeis, et a nostris multa dicuntur, quorum pleraque sectantes, et alia repudiantes, quid nobis placeat, inferamus, servantes historiae veritatem, ut ex hac possimus eum, qui per historiam prophetatur, agnoscere. Manus Zorobabel principis Judaeorum, qui reversi sunt de Babylone, templi fundamenta fecerunt, et manus ejus usque ad templi fastigia venient, complentes quod coeperant, et omnia quae coepta fuerant, exstruentes. Legimus apud Ezram quod a Zorobabel templum coeptum sit atque perfectum (**I Esd. IV et VI**). Cumque, ait Zacharias propheta, in templo, quod nunc aedificatis, videritis a vobis culmen impositum, tunc intelligetis me missum a Domino, et quae locutus sum, ipso mandante, dixisse. *Quis enim despexit dies parvos?* Quis hic pro raro accipitur, juxta illud: *Quis putas est dispensator fidelis et prudens (Luc. XII, 42)?* Et, Domine, *quis habitabit in tabernaculo tuo, et quis ascendet in montem sanctum tuum (Psal. XIV, 1)?* Rarus ergo est, qui dies parvos hujus saeculi despiciat, et regiam potestatem putet esse nihili. Cum viderimus potentes saeculi fulgere auro, purpura, gemmisque

rutilare, circumdari exercitu, dicamus in nobis: quis, putas, despicit dies parvos? Unde et Jacob vitam hominum brevem intelligens: *Parvi sunt, inquit, et pessimi dies vitae meae* (**Gen. XLVII, 9**). Qui ergo despexerint dies parvos (hoc autem refert ad regiam potestatem, ut commoneat Zorobabel, et Jesum, et populum aedificantes templum Dei, nequaquam adversarios timere prohibentes; sed audire Dominum cohortantem), ex eo quod despiciunt regale fastigium, laetabuntur et videbunt auxilium Salvatoris, qui de Zorobabel stirpe promittitur, et propter fortitudinem, lapis appellatur, et lapis stanneus: Pro quo in Hebraico scriptum est ABDIL [*Al. Abdel*], (), eo quod sit murus et fortitudo roburque credentium. Sicut enim 812 stannum ab igne alia metalla defendit, et cum sit natura aes ferrumque durissimum, si absque stanno fuerit, uritur et crematur, sic omnis angelorum et hominum fortitudo, si non habuerit auxilium Salvatoris, imbecilla probatur et fragilis. Lapis autem iste, id est, massa, qui apud Hebraeos ABDIL scribitur, id est, *stanneus*, ἐτυμολογεῖται ἀποχωρίζων, id est *separans*, et *secernens*, ut quomodo stannum mixta et adulterata inter se per ignem metalla dissociat: ita Dominus verus probator et χωνευτῆς ab auro et argento bonorum operum aes vitiorum plumbumque secernat, ut purum aurum remaneat et argentum. Aliis verbis ἀποχωρίζων iste et separator in Evangelio scribitur: *Cujus ventilabrum in manu sua, et ipse purgabit aream suam, et separabit paleas a tritico* (**Luc. III, 17**), qui clamat per Jeremiam: *Quid paleis ad frumentum? dicit Dominus* (**Jer. XXIII, 28**). Multi nostrorum manus Zorobabel, qui fundaverit domum, et ipse perfecerit eam, Christum interpretantur. Quod si recipimus, cogemur exponere quid sit lapis stanneus in manu Zorobabel. Neque

enim in manu Christi, Christus alius approbandus est? Licet quidam lapidem stanneum corpus Domini acceperint, quod nullis peccatorum fuerit maculis sordidatum, nec plumbus vocetur, sed stannum purissimum. Septem autem oculos, qui discurrunt in universa terra, et cuncta dijudicant, supra exposuimus, septem esse spiritus: et quod Deum nihil lateat, qui et praeteritorum, et praesentium, et futurorum conscius est, et reddit unicuique secundum opera sua, maxime cum in persona separantis bonos a malis, et conflatoris advenerit.

(Vers. 11 seqq.) *Et respondi, et dixi ad eum: Quid sunt duae olivae istae ad dexteram candelabri, et ad sinistram ejus? Et respondi secundo, et dixi ad eum: Quid sunt duae spicae olivarum, quae sunt juxta [Al. super] duo rostra aurea, in quibus sunt suffusoria ex auro? Et ait ad me dicens: Numquid nescis quid sunt haec? Et dixi, non, domine mi. Et dixit: Isti sunt duo filii olei, qui assistunt Dominatori universae terrae. LXX: Et respondi, et dixi ad eum: Quid sunt duae olivae istae a dextris candelabri, et a sinistris? Et interrogavi secundo, et dixi ad eum: Quid sunt duo rami olivarum, qui in manibus* **813** *duarum narium aurearum sunt, et quae infundunt et retrahunt suffusoria aurea. Et dixit ad me: Nescis quid sunt haec? et dixi: Nequaquam, domine. Et ait: Isti sunt duo filii pinguedinis, qui assistunt Domino universae terrae. Interrogante propheta quid significarent duae olivae, quarum altera stabat ad dextram candelabri, altera ad sinistram, Dominus sive angelus Domini noluit respondere. Quod propheta intelligens, secundo sciscitatur, et dicit: Quid sunt duae spicae istae olivarum, sive duo rami? de minoribus interrogans, quoniam majora audire non meruit. Duo autem*

isti rami sunt in manu duarum narium, sive super duo rostra aurea, quae Hebraice SINTHOROTH [*Al. Sinthuroth*] (), Graece μυζωτήρες appellantur, qui et ipsi duo μυζωτήρες, super quos duae spicae sunt, vel duo rami olivarum de auro purissimo sunt. Cumque et de duobus ramis propheta quaereret, et rursum interrogaretur ab angelo, utrumnam sciret quid duo rami significarent, et ille dixisset: *non, Domine*: respondit angelus Domini: *Isti sunt duo filii olei*, ut Symmachus voluit, sive στιλπνότητος, ut interpretatus est Aquila, id est, *splendoris*: vel ποίότητος, hoc est, *pinguedinis*, ut verterunt Septuaginta: aut λαμπρότητος, id est, *claritatis*, ut Theodotio transtulit: *qui assistunt Dominatori universae terrae*. De duabus olivis quae erant ad dexteram lampadis et sinistram, supra legimus. Et idcirco nunc interrogans super his propheta, non meretur audire, quia priora non retinet, sive quod ibi obscurius dictum est, hic manifestius audire desiderat, aut certe silentio angeli confutatur ejus pertinacia, quod majora se scire contendat, quamquam Hebraei ideo eum de olivis interrogantem, nihil audisse confirmant, quia non bene interrogavit, nec totum quaesierit quod scire debuerat. Denique postea plenius sciscitatur addens, spicas vel ramos olivarum, de quibus supra tacuerat; ibi enim dixit: *Quid sunt duae olivae istae?* hic interrogat; *Quid sunt duae spicae olivarum?* μεταφορικῶς quod in morem spicarum rectae sint arbores, et quasi spicae aristis, sic istae vallo quodam ramorum atque foliorum tectae sint et in sublime surgentes. Duas olivas quidam e nostris **814** Filium interpretantur, et Spiritum sanctum, et mediam lampadem Deum Patrem. Sed nescio quomodo absque blasphemia, alterum a dextris, alterum accipiant a sinistris. Ramos quoque, sive spicas

olivarum, incarnationem Salvatoris et similitudinem columbae Spiritus sancti edisserunt, quia totas olivas videre nequeamus, sed partem quamdam et, ut ita dicam ramusculos incarnationis Christi, et ostensionis Spiritus sancti nobis esse monstratos. Alii duo intelligunt Testamenta, a dextris Evangelium, a sinistris Legem, eo quod in altero spiritualis sensus sit, in altero corporalis; et quod nec totum Evangelium, nec totam Legem explanare possimus, *et nunc ex parte cognoscamus, et ex parte prophetemus (I Cor. XIII. 9)*, et necdum possimus intelligere quod perfectum est. Sunt qui duos ramos olivarum vel duas spicas, et filios pinguedinis vel splendoris, sacerdotium interpretentur et Legem, quae praebeant gaudium universae terrae. Alii Enoch et Eliam, quorum alter in praeputio, alter in circumcissione placuit Deo, et cum corpore raptus in coelum est (**Gen. V, et I Reg. II**). Pro splendore, et oleo, et pinguedine, et claritate, in Hebraico legimus ISAAR (), juxta illud quod de gaudio et felicitate sanctorum in Psalmis scriptum est: *Inebriabuntur ab ubertate, sive pinguedine domus tuae (Psal. XXXV, 9):* *πιότης* [*Al. πιότητος*] enim magis *pinguedinem* quam *ubertatem* sonat. Haec ut quivimus, et ut vires ingenioli nostri ferre potuerunt, locuti sumus, et Hebraeorum et nostrorum varias opiniones breviter perstringentes, si quis melius immo verius dixerit, et nos libenter melioribus acquiescimus.

(Cap. V.---Vers. 1 seqq.) *Et conversus sum, et levavi oculos meos, et vidi, et ecce volumen volans, et dixit ad me: Quid tu vides? Et dixi: Ego video volumen volans: longitudo ejus viginti cubitorum, et latitudo ejus decem cubitorum. Et dixit ad me: Haec est maledictio quae egredietur super faciem*



*universae terrae: quia omnis fur, sicut ibi scriptum est, judicabitur, et omnis jurans ex hoc similiter judicabitur. Educam illud, dicit Dominus exercituum, et veniet ad domum furis, et ad domum jurantis in nomine meo mendaciter, et commorabitur in medio domus ejus, et consumet eam, et ligna ejus, et lapides* **815** *ejus. LXX: Et conversus sum, et levavi oculos meos, et vidi falcem volantem. Et dixit ad me: Quid tu vides? Et dixi: Ego video falcem volantem, longitudinis cubitorum viginti, et latitudinis cubitorum decem. Et dixit ad me: Haec est maledictio quae egreditur super faciem omnis terrae: quia omnis fur ex hoc usque ad mortem punietur, et omnis perjurus ex hoc usque ad mortem cruciabitur. Et educam illud, dicit Dominus omnipotens, et ingredietur in domum furis, et domum jurantis in nomine meo mendaciter, et requiescet in medio domus ejus, et consumet eum, et ligna ejus, et lapides ejus. Conversus, inquit propheta, ad aliam visionem, et a laetis atque felicibus oculos meos ad tristiora sustollens, cerno volumen volans quod Hebraice dicitur MEGELLA [Al. Gemell.] (), et ab Aquila et Theodotione versum est διφθέρα, a Symmacho κεφαλῖς, id est, capitulum, juxta illud quod in psalmo legimus: In capitulo libri scriptum est de me (Ps. XIX, 8); sive juxta Septuaginta δρέπανον πετόμενον, id est, falcem volantem. Omnia enim quae supra viderat, aedificationem templi, adventum Domini Salvatoris, libertatem de Babylone populi nuntiarant. Itaque ne elevaretur cum Apostolo cor ejus (cui datus est angelus Satanae qui eum colaphizaret (II Cor. XII), ne se extolleret), videt et ipse quae tristia sunt, ut quidquid ex bonorum revelatione arrogantiae creverat, ex tristium comminatione decrescat. Volumen autem volans ostenditur, in quo omnium peccata descripta sunt, ut*

unusquisque recipiat secundum opera sua, sive bonum, sive malum, dicente Daniele: *Throni positi sunt, et libri aperti sunt* (**Dan. VII, 10**). Sin autem *falcem* accipimus, ut LXX transtulerunt, de Apocalypsi Joannis sumamus exemplum, in qua scriptum est: *Et respondit angelus, et dixit ei qui sedebat super equum: Mitte falcem tuam acutissimam, et mete vineam tuam, quoniam maturae sunt uvae ejus* (**Apoc. XIV, 18**). Pro falce in

Deuteronomio *sagittas et gladium* legimus: *Inebriabo sagittas meas sanguine, et gladius meus devorabit carnes* (**Deut. XXXII, 42**). Et quia Deus angelis peccantibus non pepercit, qui proprio vitio habitaculum perdidere coeleste, ideo ipse dicit per Isaiam: *Inebriatus est gladius meus in coelo* (**Isai. XXXIV, 5**). Gladio enim interibunt **816** omnes peccatores populi, non utique gladio corporali (siquidem multae et diversae praeter gladium ad mortem viae sunt), sed gladio spirituali, quo percutiendi sunt qui non egerunt poenitentiam, et quibus comminatur Psalmista proclamans: *Nisi convertamini, gladium suum vibrabit: arcum suum tetendit, et paravit illum: et in ipso paravit vasa mortis* (**Psal. VII, 13 et 14**). Et in Jeremia legimus: *Usquequo secabis mucro, vel gladius Domini? Usquequo non quiesces? convertere in vaginam tuam* (**Jer. XLVII, 6**). Iste gladius non solum falx appellatur, quae fenum, stipulam, spinasque succidit; sed et securis arborum dicitur, quae succidet eos, qui non fecerint dignos fructus poenitentiae. Et de quibus Joannes Baptista proclamabat: *Ecce securis ad radices arborum posita est: Omnis arbor quae non facit fructum bonum, excidetur et in ignem mittetur* (**Matt. III, 10**). Volumen istud in quo peccata omnium describuntur, sive falx quae cunctorum delicta

succidit, mittitur in vineam Sodomorum, de qua scriptum est: *Inimici nostri insipientes: ex vinea enim Sodomorum vinea eorum, et propago eorum de Gomorrhis: Uva eorum, uva fellis, et botrus amaritudinis eis. Furor draconum, vinum eorum et furor aspidis insanabilis* (**Deut. XXXII, 31 seqq.**). Haec falx viginti habet cubitos longitudinis, et decem latitudinis, in quo numero tristibus laeta sociantur. Ad hoc enim Dominus corripit ut emendet. In vicesimo, qui ex duabus decadibus efficitur, austera et tristia nuntiantur: in decimo, id est, una decade, meliora et prospera: per omnia enim flagella atque supplicia eruditur Israel. Simulque moneamus eos qui parva putant crimina furtum atque perjurium, quod inducatur maledictio quae in volumine ac [*Al. a*] falce descripta est, in domum furis atque perjuri, et commoretur in ea, et omnia ejus ligna lapidesque consumat. Quod si in his quae minora putantur (furtum dico, et perjurium) tanta poenarum comminatio est, quid dicemus de fornicatione, adulterio, homicidio, sacrilegio, cunctisque criminibus, quae ab Apostolo inter carnis opera numerantur (**Galat. V**)? Legi viginti cubitos longitudinis, et decem latitudinis, ad aetatem referri Domini Salvatoris, id est tricenarium numerum **817** efficere: quod non judicet Pater quemquam: sed omne iudicium dederit Filio, et ab eo mundus iudicandus sit (**Joan. V**).

(Vers. 5 seqq.) *Et egressus est angelus qui loquebatur in me, et dixit ad me: Leva oculos tuos, et vide quid sit hoc quod egredietur. Et dixi: Quidnam est? Et ait: Haec est amphora egrediens; et dixit: Haec est oculus eorum in universa terra. Et ecce talentum plumbi portabatur, et ecce mulier una sedens in medio amphorae. Et dixit: Haec est impietas,*

*et projecit eam in medium amphorae, et misit massam plumbeam in os ejus. LXX: Et egressus est angelus qui loquebatur in me, et dixit ad me: Suspice oculis tuis, et vide quid sit quod egreditur; et dixi, Quid est? Et ait: Haec est mensura quae egreditur. Et ait: Haec est iniquitas eorum in omni terra. Et ecce talentum plumbi elevatum est: et ecce mulier una sedebat in medio mensurae, et dixit: Haec est iniquitas, et projecit eam in medio mensurae, et projecit lapidem plumbeum in os ejus.* Amphora sive mensura egrediebatur, et ferebatur in aere. Et ne dubitemus quo proprie vocabulo nuncupetur, ipse angelus, qui ostenderat amphoram, sive mensuram, illi nomen imponit, et dicit, juxta Septuaginta, *haec est iniquitas eorum in universa terra*; juxta Hebraeos: *Hic [Al. Haec] est oculus*, id est, *ostensio* omnium peccatorum. Et ecce mulier sedebat in medio amphorae, vel mensurae, quae apud Hebraeos dicitur EPHA (), crebroque a LXX in οἴφι [Al. ephi] vertitur; et haec ipsa mulier vocabatur *impietas*. Cum haec itaque [Al. ita] cerneret, ecce talentum plumbi, id est, massa instar lapidis ferebatur, vel suo impetu, vel Domini jussione, vel ferebatur ab alio cujus nomen tacitum est. Angelus autem iste qui loquebatur in propheta, et egrediens ex eo, illi universa monstrabat, arripuit mulierem quae vocabatur impietas, et praecipitem misit in medium amphorae, quae prius libere ferebatur, et supra amphoram sedens, omnibus apparebat. Ac ne forte rursum elevaret caput, et sua iniquitate et impietate gauderet, talentum plumbi in modum gravissimi lapidis mittit in os amphorae: ut impietatem in medio opprimat atque concludat, ne quo [Al. quoquo] modo possit erumpere. Haec quasi umbras quasdam et lineas futurae imaginis **818** duximus, ut quod reliquum est suis coloribus impleamus. Angelus qui

loquebatur in propheta, egressus de eo, et quasi cominus loquens, praecipit illi ut levet oculos suos, et videat peccata populi Israel in mensuram coacervata perfectam, et impleta delicta cunctorum: et hanc esse *oculum eorum*, quod Hebraice dicitur ENAM (), et scribitur per AIN, JOD, NUN, MEM: Sive *iniquitatem eorum*; quae si per VAU litteram scripta esset, recte legeretur ONAM [*Al. UNAM*] (), ut LXX putaverunt: et hic error in editione Vulgata frequenter inolevit, ut quia VAU et JOD litterae eadem forma, sed mensura diversae sunt, altera legatur pro altera. Haec amphora sive mensura, oculus eorum est in universa terra, hoc est, ostensio peccatorum, ut quorum vitia dispersa latitabant, in unum coacervata oculis omnium panderentur, ut egrederetur de loco suo Israel, et cunctis gentibus qualis in terra sua fuerit, monstraretur. Et ecce talentum plumbi portabatur. Pro talento plumbi, in consequentibus legimus lapidem plumbi. *Talentum* vocatur CHACHAR (); *lapis* ABEN (). Ipse est igitur lapis plumbi, qui et talentum plumbi, quod nos manifestius exprimentes, massam vel sphaeram plumbi interpretati sumus, ex quo significatur pondus gravissimum peccatorum. Et super hanc mensuram atque amphoram omnium delictorum, media sedebat impietas, quam alio nomine idololatriam possumus appellare, et negationem Dei. Unde a Salvatore dicitur ad Judaeos: *Implete mensuram patrum vestrorum* (**Matth. XXIII, 32**). Haec impietas quae sedebat super peccata Israel, et in suo scelere gloriabatur, postea mittitur in medium Babylonis, et captivitatis malo premitur. Vel juxta Theodotionem, ipsa se projicit et abscondit in medium amphorae, ducitque super se pondus gravissimum plumbi, ut obturatum os habeat, et ultra se jactare non possit. Vel certe ab angelo Dei opprimitur, ut quae

prius laetabatur in scelere, aeterno silentio conticescat. Quo autem, et a quibus conclusa portetur, sequens lectio docet.

(Vers. 9 seqq.) *Et levavi oculos meos, et vidi, et ecce duae mulieres egredientes, et spiritus in alis earum, et habebant alas quasi 819 alas milvi, et levaverunt amphoram inter terram et coelum. Et dixi ad angelum qui loquebatur in me: Quo istae deferunt amphoram? Et dixit ad me: Ut aedificetur ei domus in terra Sennaar, et stabiliatur, et ponatur ibi super basem suam. LXX: Et levavi oculos meos, et vidi, et ecce duae mulieres egredientes, et spiritus in alis earum, et ipsae habebant alas sicut alae sunt upupae. Et elevaverunt mensuram inter terram et coelum. Et dixi ad angelum qui loquebatur in me: Quo istae deferunt mensuram? Et dixit ad me: Ut aedificent ei domum in terra Babylonis, et praeparent, et ponant eam ibi super sedem suam.* Duas mulieres egredientes, Judaei arbitrantur regnum Medorum et Macedonum, quorum utrumque afflixerit populum Babylonium, et ibi impietas eorum sedem posuerit. Hoc autem arte confingunt, ne quod de se dictum est, in se intelligatur. Duae enim mulieres quae egrediuntur, haud dubium quin de terra Judaea, accipiendae sunt decem et duae tribus: quarum alterae ab Assyriis, alterae a Chaldaeis captae sunt. *Et in alis earum erat spiritus*, id est potestas diaboli, de quo in Ecclesiaste scriptum est: *Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris (Eccl. X, 4).* Et in Evangelio spiritum immundum legimus qui cum de domo sua fuerit ejectus, circumiens deserta et arida, cum aliis septem spiritibus nequioribus se, revertitur in pristinam domum (**Luc. XI**). Ab hoc igitur spiritu istae mulieres quasi vento flatuque raptatae, volatu celeri ferebantur, et habebant

alas; juxta Hebraicum ASIDA (), quod Aquila, Symmachus, et Theodotio *herodionem*; soli LXX *upupam* transtulerunt. Asidam Hebraei *milvum* putant, avem rapacissimam, et semper domesticis avibus insidiantem; herodionem vero, hi qui de volucrum scripsere naturis, tria genera autumant: unum album, aliud stellatum; tertium nigrum, quod et saevissimum est et sanguinarium, et pugnans ad coitum impatiens: ita ut ex oculis eorum erumpat cruor. Upupam autem, quam nos de Graeci nominis similitudine traximus (nam et ipsi *popam* appellant ab eo, quod stercora humana consideret [*Al. consideat*]), avem dicunt **820** esse spurcissimam, semper in sepulcris, semper in humano stercore commorantem: denique et nidum ex eo facere dicitur, et pullos suos de vermiculis stercoreis alere putrescentis. Quamcumque ex tribus avibus intelligere volueris asidam, convenit istis mulieribus Judae, et Israeli, quae propter peccata potentia traditae sunt daemonum potestati, et ab eis ductae in captivitatem. Tuleruntque amphoram sive mensuram, in qua clausa tenebatur impietas, massa plumbi desuper posita ne possit exire, et pondus gravissimum omnium peccatorum per aerem inter terram et coelum. Quod propheta intelligens, non interrogabat [*Al. interrogat*] quae sint istae mulieres (patebat enim spiritui prophetali) nec quid portent, de quo supra fuerat eruditus; sed quo portent. Denique sequitur: *Dixi ad angelum qui loquebatur in me: Quo istae deferunt amphoram?* Qui respondit: *Ut aedificetur ei domus in terra Sennaar.* Pro quo Septuaginta transtulerunt, *in terra Babylonis*. Sennaar enim campus est Chaldaeorum, in quo hi qui moverant ab Oriente pedes suos, et in Dei servitute stare non poterant, aedificaverunt turrim superbiae (**Genes. XI**); unde et civitas ipsa appellata est *Babylon*, id est, *confusio*, eo

quod ibi linguae omnium confusae sint atque permixtae. Impietas ergo defertur ab istis mulieribus in Babylonem: ut ibi aedificetur domus ejus, et stabiliatur, et ponatur super basem suam, et aeterna statione requiescat. Vere enim in Babylone sedes est impietatis, et juxta historiam et juxta mysticos intellectus. Si volueris duas mulieres accipere haereticorum populos et Judaeorum (quorum utrique egrediuntur a facie Dei, et spiritu feruntur incerto, et habent alas milvi, herodii, et upupae, dum semper in modum perdicis faciunt divitias, non cum judicio (**Jerem. XVII**), et de Ecclesia rapere festinant, et contentionibus ac jurgiis delectantur, et quoscumque deceperint, trahunt ad interitum, volutantur in coeno libidinum et sordibus sempiternis), istae mulieres levant pondus impietatis gravissimum, et aedificant in confusione domum suam, et serviunt regi Babylonio, ut ibi habitent haereticorum populi et Judaeorum, **821** ubi morantur idololatriae, ligno et lapidibus servientes.

(Cap. VI.) *Et conversus sum, et levavi oculos meos, et vidi: Et ecce quatuor quadrigae egredientes in (Vulg. de) medio duorum montium, et montes, montes aenei (Vulg. aerei). In quadriga prima equi rufi, in quadriga secunda equi nigri, et in quadriga tertia equi albi, et in quadriga quarta equi varii et fortes. Et respondi, et dixi ad angelum qui loquebatur in me: Quid sunt haec, domine mi? Et respondit angelus, et ait ad me: Isti sunt quatuor venti coeli, qui egrediuntur, ut stent coram Dominatore omnis terrae. In qua erant equi nigri, egrediebantur in terram Aquilonis, et albi egressi sunt post eos, et varii egressi sunt ad terram Austri. Qui autem erant robustissimi, exierunt, et quaerebant ire et discurrere per omnem terram. Et dixit: Ite et perambulate terram, et*



*perambulaverunt terram. Et vocavit me, et locutus est ad me, dicens: Ecce qui egrediuntur in terram Aquilonis, requiescere fecerunt spiritum meum in terra Aquilonis. LXX: Et conversus sum, et levavi oculos meos, et vidi: Et ecce quatuor quadrigae egredientes de medio duorum montium, et montes erant montes aenei. In quadriga prima equi rufi, et in quadriga secunda equi nigri, et in quadriga tertia equi albi, et in quadriga quarta equi varii sturnini. Et respondi, et dixi ad angelum qui loquebatur in me: Quid sunt haec, domine? et respondit angelus qui loquebatur in me, et dixit: Hi sunt quatuor venti coeli, qui egrediuntur ut assistant Domino omnis terrae. In quo erant equi nigri, egrediebantur super terram Aquilonis, et albi egrediebantur post eos, et varii exibant in terram Austri, et sturnini egrediebantur, et considerabant ut circuissent terram. Et dixit: Ite et circuete terram, et circuierunt terram: et clamavit, et locutus est ad me dicens: Ecce qui egrediuntur super terram Aquilonis: requiescere fecerunt furorem meum in terra Aquilonis. Transivi, ait, ad aliam visionem, et oculos cordis mei ad coelum altius sublevavi: vidique quatuor quadrigas egredientes de medio duorum montium qui erant aenei, id est, insuperabiles atque fortissimi, et qui nulla possent vetustate consumi. Quos enim supra montes **822** myrteos, vel umbrosos dixerat atque nemorosos, nunc aeneos vocat. In quadriga prima equi rufi erant, cruenti, et sanguinarii, et Babylonia crudelitate terribiles. In quadriga secunda, equi nigri, regnum Medorum atque Persarum: quod bigae sedens et egrediens per Assueri regis edictum, mortem omnium Iudaeorum tristi nuntio praeferibat. In quadriga tertia, equi albi, Macedones, sub quorum rege Antiocho Machabaeorum victoriam legimus. In quadriga quarta, equi varii fortes. Scimus enim*

Romanorum reges, alios in gentem Judaeam fuisse clementes, ut C. Caesarem, Augustum et Claudium: alios persecutores atque terribiles, ut C. Caligulam, Neronem, Vespasianum et Hadrianum.

Pro *fortibus*, quos Aquila κρατερούς, Septuaginta ψαρούς transtulerunt, in Hebraico scriptum est AMASIM (). Et quaedam exemplaria male habent πυρρούς, confundentia colorum differentias atque regnorum, cum πυρροί, id est, *rufi*, non AMASIM, sed ADAMIM () appellantur. Propheta ergo quaerente quid sibi vellent significare quae cerneret, Angelus qui loquebatur in eo, respondet, et narrat quatuor esse ventos coeli, id est, quatuor plagas mundi, quae Graeci vocant κλίματα, qui assistant et pareant Domini voluntati. Nihil enim haec quatuor regna, quae diximus, absque Domini voluntate fecerunt. In qua erant equi nigri, egrediebantur, inquit, in terram Aquilonis. Quam pulchre quadriga prima in qua erant equi rufi praetermittitur, quid et secunda et tertia fecerint quartaque describitur. Jam enim eo tempore, quo haec propheta referebat, regnum praeterierat Babylonium, et omnem Asiam Medorum potentia possidebat: sub quorum rege Dario, anno ejus secundo, mense undecimo (*Al.* decimo), qui appellatur SABAT (), vicesima quarta die mensis, omnia quae supra exposuimus, contemplatur. In qua erant igitur equi nigri, egrediebantur in terram Aquilonis: ut Chaldaeorum regnum Medica virtus everteret. Et hoc notandum, quod κλίματα, id est, plagae orbis et mundi, juxta situm Jerusalem, et templi in Scripturis sanctis appellantur. Albi quoque egressi **823** sunt post eos, secuti Medorum Persarumque vestigia, reges Macedonum, ut Chaldaeos ac Babylonem suo imperio subjugarent. Quarti vero, id est, sturnini et varii, pro quo in Hebraeo legitur BORODIM (), et

qui alio nomine appellantur AMASIM, id est, *fortes*, atque *robusti*, egressi sunt ad australem plagam, et totam terram impetu celeri lustraverunt. Clamatque angelus qui loquebatur in propheta, ad imperium Romanorum: *Ite, perambulate terram*, et orbem circuite terrarum, vestrisque pedibus cuncta regna substernite. Conversusque ad prophetam clara voce testatur: *Ecce qui egrediuntur in terram Aquilonis, requiescere fecerunt spiritum meum in terra*, ad quam profecti sunt. Traditum mihi est ab Hebraeis in loco vel difficillimo, quod Alexander et omnes Macedones, id est, equi albi qui egressi sunt post Medos et Persas, qui et ipsi perrexerant in terram Aquilonis, requiescere fecerint spiritum prophetalem in terra Aquilonis, eo quod contra Medos Dei impleverint voluntatem, et in brevi imperium Medorum atque Persarum a Macedonibus sit deletum. Grandis enim eorum est consolatio qui premuntur, si sciant hostes suos cito esse perituros. Haec ut potuimus, immo ut accepimus, nostrae linguae studiosis tradimus [*Al. tradidimus*] sequentes historiae veritatem: nec quadrigas Pharaonis, et currus Babylonios instar explanationis Aegyptiae tenaci memoria conquirentes; **824** non enim quid ubi scriptum, sed qua ratione sit scriptum, considerandum est. Juxta allegoriam quaecumque in quatuor cornibus et quatuor fabris diximus, etiam in praesenti loco accipiamus. Legi in cujusdam volumine, quatuor quadrigas, in quibus sunt equi rufi et nigri, et albi, et varii, ac fortes, quatuor Evangelia intelligenda et equos Apostolos, per diversitatem colorum diversas gratias possidentes: quorum alii rufi sint in martyrio, alii obscuri, et nigri, et Christi mysteria cognoscentes, de quibus dicatur in Psalmis: *Caligo sub pedibus ejus* (**Psal. XVII, 10**). Et: *Posuit tenebras latibulum suum* (**Ibid., XII**) Alii albi. gratia virginali; alii varii et fortes, habentes

gratiam curationum diversarumque virtutum. Hae quadrigae quatuor, sive currus, missi sunt in quatuor ventos coeli, id est, ad cardines mundi, et universum orbem terrarum, ut explerent Domini voluntatem: quibus postea infertur ab Angelo: *Ite, et perambulate terram*, et in cunctis terrarum finibus Evangelium seminate. Hoc quoque quod sequitur: *Ecce qui egrediuntur in terram Aquilonis requiescere fecerunt spiritum meum in terra Aquilonis*, sic explanavit, ut diceret requievisse spiritum Domini, sive angeli, quando in terra Aquilonis, diaboli regna durissima apostolica praedicatione subversa sunt, et haec esse regna, quae Domino Salvatori in monte excelso diabolus ostendens, sibi tradita gloriatus sit (**Matth. IV**).

## *LIBER SECUNDUS.*

**825-826** Ab obscuris ad obscuriora [*Al. obscura*] transimus, et cum Moyse ingredimur in nubem et caliginem (**Exod. XXXIV**). Abyssus abyssum invocat, in voce cataractarum Dei (**Ps. XLI, 8**); et gyrans gyRANDO vadit spiritus, et in circulos suos revertitur (**Eccl. I, 6**): Labyrinthios patimur errores, et Christi caeca regimus filo vestigia. Ad hanc difficultatem urget petasatus libri portitor (**Horat. I, epist. 2**): Dimidium facti, qui coepit, habet. . . . quanto magis nos qui tertiam partem jam confecimus viae, eodem debemus in reliquis labore sudare, ne perdamus praeterita, et imperfectum opus augeat lectoris desiderium! Itaque, mi Exuperi Papa venerabilis, adesto praesens

orationibus, qui corpore absens es, et impetra a Domino, ut auferatur a facie mea velamen Zachariae, quod ante oculos obtendebatur [*Al. appendebatur*] Moysi (**Exod. XXXI; II Cor. III**), quia fulgorem vultus ejus, vulgus ignobile ferre non poterat: ut ego quoque cum David queam dicere: *Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa* (**Ps. LXVII, 12**). Secundi libri Explanationum in Zachariam istud exordium est, quem tanta celeritate dictamus, ut pene non sit emendandi spatium: dum frater Sisinnius Aegyptum ire festinat, ut odorem bonae fragrantiae, qui a te missus est fratribus, illuc quoque perferat; et nequaquam Aethiopiae flumine, sed Galliarum largissimis aquis rigentur arva sitientia.

(Vers. 9. seq.) *Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Sume a transmigratione ab Holdai et a Tobia, et ab Idaja, et venies tu in die illa, et intrabis domum Josiae filii Sophoniae qui venerunt de Babylone. Et sumes argentum et aurum, et facies coronas, et pones in capite Jesu filii Josedec sacerdotis magni, et loqueris ad eum dicens: Haec ait Dominus exercituum, dicens: Ecce vir, Oriens nomen ejus, et subter eum orietur, et aedificabit templum Domini. Et ipse exstruet templum Domino, et ipse portabit gloriam, et sedebit et dominabitur super solio suo, et erit sacerdos super solio: et consilium pacis erit inter illos duos. Et coronae erunt Helem et Tobiae et Idajae et Hen filio Sophoniae, memoriale in templo Domini. Et qui procul sunt, venient et aedificabunt in templo Domini, et scietis quia Dominus exercituum misit me ad vos. Erit autem hoc, si auditu audieritis vocem Domini Dei vestri. LXX: Et factus est sermo Domini ad me dicens: Accipe quae de captivitate sunt a principibus, et ab utilibus ejus, et qui cognoverunt eam: et ingredieris tu in die illa in domum*

*Josiae filii Sophoniae, qui venit de Babylone, et accipies argentum et aurum, et facies coronas, et impones super caput Jesu filii Josedec sacerdotis magni, et dices ad eum: Haec dicit Dominus omnipotens: Ecce vir, Oriens nomen ejus, et subter eum orietur, et aedificabit domum Domini, et ipse accipiet virtutem, et sedebit, et imperabit super throno suo. Et erit sacerdos a dextris ejus, et consilium pacis erit inter duos: corona autem exspectantibus et utilibus ejus, et qui cognoverunt eam, et in gratiam filii Sophoniae, et in psalmum in domo Domini, et qui longe sunt ab eis, venient et aedificabunt in domo Domini. Et scietis quia Dominus omnipotens misit me ad vos, et* **827** *erit, si auditu audieritis vocem Domini Dei vestri. Semel proposui arcana eruditionis Hebraicae, et magistrorum synagogae reconditam disciplinam, eam dumtaxat, quae Scripturis sanctis convenit. Latinis auribus prodere. Quamobrem necesse mihi est in locis obscurissimis historiae lineas ducere, et sic quae ab ecclesiasticis viris accepi, proferre in medium, lectoris arbitrio quid magis sequi debeat, relinquens. Et primum lectionis ordo reddendus est, ut quod dicitur, juxta litteram perspicuum fiat. Accipe, inquit, ab Holdai, et a Tobia, et ab Idaja, qui de Babylonica captivitate venerunt, et sumes ab eis quae offeruntur munera, argentum, et aurum, et intrabis domum Josiae, filii Sophoniae; et ibi facies coronas, auri atque argenti varietate distinctas, non unam coronam; sed vel duas vel plures: ATAROTH () quippe, id est, στέμματα, non unum, sed vel dualem, vel pluralem numerum significant. Cumque coronas feceris, impones unam ex eis in capite Jesu filii Josedec sacerdotis magni, et loqueris ad eum: Haec dicit Dominus omnipotens: Ecce vir cujus nomen est, Oriens, quod Hebraice dicitur SEMA (), non per SIN, sed per SADE*

litteram scriptum. Qui idcirco *Oriens*, id est, ἀνατολή, vel ἀναφύη, sive βλάστημα, nuncupatur, id est, *germen*, quia ex se repente succrescet, et ex radice sua in similitudinem germinis pullulabit, qui vir aedificabit templum Domini. Cumque illud extruxerit, ipse quoque portabit gloriam, id est, coronam alteram, quae Hebraice HOD (), et ab alio ἐπιδόξότης: ab alio εὐπρέπεια: ab alio ἀρετὴ: ab alio δόξα scribitur, quae vel *inclytum*, vel *decorem*, vel *virtutem*, vel *gloriam* sonant.

Significari autem putant Zorobabel, qui ex humili atque captivo in ducem populi Judaici repente consurgens, aedificavit templum Domini, et sedit super solio suo, et principis potestate dominatus est: sed et pontifex, inquit, Jesus filius Josedec sedebit in sacerdotali throno, et junctis animis atque consiliis, Dei populum gubernabunt. Et erit pax inter duos illos, hoc est, inter eum qui de tribu regia est, et eum qui de Levitica stirpe descendit, ut sacerdotium pariter et regnum Dei **828** populum regant, ipsasque coronas quas de auro feceris et argento, postquam impositae fuerint capiti Jesu filii Josedec et capiti Zorobabel filii Salathiel, nominibus eorum a quibus oblatae sunt, consecrabis in templo, id est, Helem, et Tobiae, et Idajae, et Hen. Nomen secundum et tertium idem est quod supra. Primum mutatum est, et pro *Holdai* nunc *Helem* posuit. Quartum quod supra non dixerat additum, hoc est *Hen*, de quibus loquemur in consequentibus. Repositis autem, ait, coronis in templo Domini, et in sempiternam memoriam consecratis, de toto orbe terrarum, et procul positae gentes venient, et aedificabunt in templo meo unusquisque pro viribus suis. Et tunc exitu rerum et prosperitate omnium cognoscetis, quod Dominus miserit me, et ipso cuncta jubente, praedixerim. Haec autem

omnia erunt, si obedieritis praeceptis Domini, et mandata illius feceritis. *Holdai* interpretatur *deprecatio Domini*, quod Graece significantius dicitur λιτάνευσις Κυρίου *Tobia, bonus, Domini. Idaja, notus Domini*. Pro *HOLDAI* (), nunc in primo loco posuit *HELEM* (), quod interpretatur *somnium*; et in quarto loco addidit *HEN* (), id est, *gratia*. Horum quatuor hominum coronae erunt apud filium Sophoniae, quem supra Josiam legimus, qui custos et aedituus est templi Domini, et ibi aeterna statione requiescent. Hebraei Ananiam, Azariam et Misael de captivitate venientes aurum et argentum in munera templi, et coronas pontificis, ac ducis attulisse commemorant, et quem supra non dixerat, *Hen*, id est, *gratiam*, Daniele venisse cum munere, et idcirco *Helem* positum pro *Holdai*, ut ex interpretatione nominis quod dicitur *somnium*, ostendatur in captivitate positum Daniele, et tres pueros regalis somnii mysteria cognovisse. Assumptis enim tribus pueris, Daniel oravit Dominum, et interpretationem somnii consecutus est (**Daniel. II**). Haec juxta historiam Circumcisio conatur exponere. Nobis autem incumbit necessitas juxta *LXX* interpretes dicere quae nostri dixere majores. Accipe a captivitate, et a principibus, et ab utilibus ejus, et ab his qui cognoverunt **829** eam, aurum, et argentum, et ingressus in domum Josiae filii Sophoniae, qui et ipse venit de Babylone, fac in ea coronas aureas et argenteas, quas impones super caput Jesu filii Josedec sacerdotis magni. Captivitas Judaeorum, id est, populi Dominum confitentis, vitia sunt atque peccata: quae, qui coeperit agere poenitentiam, et desiderare pristinam Jerusalem, id est, Ecclesiam Christi, in Babylone deserit ac dimittit, et offertur a principibus captivorum, et ab utilibus ejus, id est, captivitatis (qui et ipsi pro utilitate sua traditi sunt angelo Satanae in interitum carnis,



ut spiritus salvus fieret (**I Cor. V**), et ab his qui cognoscunt eam, videlicet captivitatem, in bonam partem post supplicia esse vertendam. Offertur autem aurum et argentum ab his, qui et sensu, et sermone Dominum confitentur, et fiunt ex eo, id est, auro et argento coronae in domo Josiae, qui interpretatur *salvatus*, et est filius *visitationis Domini*, id est, ἐπισκοπῆς Κυρίου. Visitatur enim a Domino qui prius male aegrotaverat. Et recte dicitur Josias, *salvatus*, quia et ipse reversus est de Babylone. Imponuntur autem coronae, vel corona, Jesu filio Josedec sacerdoti magno, quia nobis proficientibus et reversis ad meliora, per singulas virtutes nostras Dominus coronatur: immo nobis virtute poenitentiae coronatis, salvator in singulis coronam accipit, juxta illud quod et Paulus loquitur: *De caetero reposita est mihi corona justitiae, quam reddet mihi Dominus justus judex: non solum autem mihi, sed et omnibus qui diligunt adventum Domini Salvatoris nostri Jesu Christi* (**I Tim. IV, 8**). Unde a corona justitiae et Pater Domini Salvatoris nomen accepit. *Josedec* enim interpretatur *Dominus justitiae*, eo quod reddat unicuique secundum opera sua. De hac corona et Jacobus in Epistola sua loquitur: *Beatus vir qui sustinet tentationem, quia cum probatus fuerit, accipiet coronam vitae, quam repromisit Deus diligentibus se* (**Jacob. II**). Jubetur autem prophetae ut postquam coronam imposuerit, vel coronas, super caput Jesu filii Josedec sacerdotis magni, loquatur ad eum, et dicat: *Haec dicit Dominus: Ecce vir, Oriens nomen ejus: et subter eum orietur*, et reliqua. Non Jesum dividimus, nec duas personas in unam **830** possumus facere personam; sed ipse qui Jesus appellatur, eo quod salvaverit mundum, et Oriens dicitur, quia in diebus ejus orta est justitia. Et canitur in Psalmo: *Veritas de terra orta est* (**Ps.**

**LXXXIV, 12)**, eo quod de utero virginali in saeculorum consummatione generatus dixerit: *Ego sum veritas (Joan. XIV, 6)*, et extrema hora venerit, juxta Joannis Epistolam dicentis (**I Joan. II, 18**): *Filioli, nunc extrema hora est*, in qua stantem, et nihil agentem gentium populum conduxit ex denario, et misit ad vineam (**Matth. XX**). Alioquin si secundum diversitatem nominum diversus efficitur, alius erit pastor, alius aries, alius agnus, alius janua, alius lapis offensionis, et petra scandali. Iste igitur qui nostris virtutibus coronatus est, orietur et appellabitur *Oriens*. Ad quem locutus est Pater: *Filius meus es tu: ego hodie genui te (Ps. II, 7)*: Et subter eum orietur multitudo credentium, et aedificabit domum Domini, Ecclesiam, et ipse accipiet virtutem et decorem ac profectum, et gloriam singulorum, et sedebit et dominabitur in throno suo, in throno David, de quo et in Evangelio scriptum est: *Et erit sacerdos a dextris ejus (Luc. I)*, sive juxta Hebraicum, *super thronum suum*; quia ipse et rex et Pontifex est: et sedebit tam in regali, quam in sacerdotali throno, et consilium pacificum erit inter utrumque, ut nec regale fastigium sacerdotalem deprimat dignitatem, nec sacerdotii dignitas regale fastigium, sed in unius gloria Domini Jesu utrumque consentiat. Legi in cujusdam libro hoc quod dicitur (**Zach. VI, 13**): *Et consilium pacificum erit inter duos*, ad Patrem referri et ad Filium: quia non suam, sed Patris venerit facere voluntatem, et Pater in Filio sit, et Filius in Patre (**Ibid., XIV**). Corona autem, id est, insigne victoriae, cum Christus fuerit coronatus, his quoque repromittitur, qui exspectant eum, et intelligunt utilitatem quondam captivitatis suae, et noverunt Dei universa mysteria, ut sint in gratiam filii Sophoniae, hoc est visitationis Domini. Et qui in Babylone dicebant (**Ps. CXXXVI, 1, 2**): *Super flumina Babylonis ibi*

*sedimus et flevimus, cum recordaremur Sion: in salicibus in medio ejus suspendimus organa nostra, postquam reversi fuerint in Jerusalem, accipiant Psalmum et tympanum, et canant in Ecclesia Domini, et qui per majora 831 peccata longe fuerant ab Judaea, et confessione verissima, veniant, et per singulos profectus suos aedificent domum Domini, et tunc universi pari mente cognoscant, quod Dominus omnipotens prophetam miserit ad eos. Fient autem omnia quae promissa sunt, si Dominum audire voluerint, et acta poenitentia, in bonis operibus manserint.*

*(Cap. VII.---Vers. 1 seqq.) Et factum est in anno quarto Darii regis: factum est verbum Domini ad Zachariam, in quarta mensis noni, qui est Casleu. Et miserunt ad domum Dei Sarasar et Rogommelech, et viri qui erant cum eo, ad deprecandam faciem Domini: ut dicerent sacerdotibus domus Domini exercituum et prophetis loquentes: Numquid flendum est mihi in quinto mense: vel sanctificare me debeo, sicut feci jam multis annis? Et factum est verbum Domini exercituum ad me, dicens: Loquere ad omnem populum terrae, et ad sacerdotes, dicens: Cum jejunaretis et plangeretis in quinto et septimo per hos septuaginta annos, numquid jejunium jejunastis mihi? et cum comedistis et cum bibistis, numquid non vobis comedistis et vobismetipsis bibistis? Numquid non sunt verba quae locutus est Dominus in manu prophetarum priorum, cum adhuc Jerusalem habitaretur, et esset opulenta, et ipsa et urbes illius [Vulg. tacet illius] in circuitu ejus, et ad austrum et in campestribus habitaretur? LXX: Et factum est in quarto anno sub Dario rege: factus est sermo Domini ad Zachariam, quarta die mensis noni qui est Casleu, et misit in [Al. de] Bethel Sarasar et Arabessser rex, et viri ejus ut*

*deprecarentur Dominum, dicens ad Sacerdotes domus Domini omnipotentis, et ad prophetas, dicens: Ingressa est huc in mense quinto sanctificatio, juxta quod fecerunt jam annis pluribus: et factus est sermo Domini virtutum ad me, dicens: Dic ad omnem populum terrae, et ad sacerdotes, dicens: Si jejunatis, et plangitis in quintis et septimis, et ecce septuaginta anni, numquid jejunium jejunastis mihi? et si comeditis aut bibitis, nonne vos comeditis, et vos bibitis? Numquid non ista sunt verba mea, quae locutus est Dominus in manibus prophetarum, qui fuerunt prius quando Jerusalem habitabatur, et erat abundans, et civitates ejus per circuitum, **832** et montana et campestria habitabantur? In quarto anno Darii regis, in mense nono, qui appellatur CASLEU, (), et in quarta mensis ejusdem die miserunt ad domum Dei, id est, ad templum quod jam a Zorobabel et a Jesu fuerat instauratum, Sarasar et Rogommelech et caeteri qui cum eis erant, quos Persas fuisse duces regis Darii timentes Deum, Hebraei autumant: ut quia jam audierant templum esse constructum, quaererent a sacerdotibus domus Domini et prophetis, utrum secundum consuetudinem pristinam flere et jejunare deberent, an luctum mutare laetitia. Et est sensus sciscitantium: Quinto mense qui appellatur apud Romanos *Julius*, a Nabuchodonosor subversa est Jerusalem, quam ob causam propter solitudinem templi huc usque jejunavimus et planximus, et moerorem nostrum fletu et jejuniis consolati sumus. Nunc quia dicitur, templum esse constructum, et videmus nequaquam causam permanere tristitiae, respondere quaesumus, utrum hoc facere debeamus, an moerorem gaudio commutare? Et simul considerandum quod fletus atque jejunium sanctificatio dicitur. Unde et in Joel praeceptum est sacerdotibus, ut sanctificent jejunium et*

praedicent curationem (**Joel. V**). Curat enim vulnera delinquentis, abstinentia et jejunium, et curatos quosque sanctificat. Postquam interrogaverant Persarum duces per eos quos miserant, et ad sacerdotes atque prophetas sciscitantium fuerat expleta legatio, fit sermo Domini ad prophetam, imperans ut loquatur ad vulgum et ad sacerdotes, quid legatis debeant respondere. Quando jejunabatis et plangebatis in quinto mense captivitatis Jerusalem, et in septimo mense, quando Godolias interfectus est ab Ismael, per annos septuaginta desolationis templi et subversionis Jerusalem, numquid mihi proderat quod jejunabatis (**IV Reg. XXV; Jer. XLI**)? Et econtrario, si quando manducatis et bibitis, numquid non vobis et comeditis et potatis? Neque enim his rebus placatur Deus, sed bonis operibus, et si illius praecepta faciamus, quia esca nos non commendat Deo. Neque si non manducaverimus, deficiemus: neque si manducaverimus, abundabimus. Numquid non haec sunt verba mea, adhuc **833** stante Jerusalem et urbibus Juda, quae loquebar ad vos in manibus prophetarum meorum, cum adhuc staret Jerusalem, et urbes Juda rebus omnibus abundarent, et tam montana regio, quam campestris frugibus redundaret, et fidissima pace frueretur? Haec autem erant verba Domini, quae sequens Scriptura testatur, velle se verum iudicium et misericordiam in proximos, et viduam, et pupillum, et advenam, et pauperem non calumniari, et malum non cogitare in corde suo. Haec, inquit, noluerunt facere, et surdis auribus mea imperia contempserunt: quam ob rem venit indignatio magna super Jerusalem; et quomodo illi me audire noluerunt, sic et ego non exaudivi eos: et nunc tanta scrupulositate quaerunt, quando debeant jejunare et plangere, cum ante dixerim per Isaiam: *Non tale jejunium elegi, dicit Dominus,*

*neque ut humiliet homo animam suam; sed solve omne vinculum iniquitatis: dissolve obligationes violentarum cautionum: esurienti da panem tuum ex animo. Si videris nudum, operi eum; et pauperem et absque tecto indue in tabernaculum tuum. Tunc erumpet temporanea lux tua, et sanitates tuae cito orientur (Isai. LVIII, 5, seqq.).* Hoc quod scriptum est in Septuaginta: *Misit de Bethel Sarasar et Arabesser* [Al. *Arbath Sager*] rex, nullus nostrorum potuit exponere: neque enim quod male versum est ex Hebraeo, ulla ratione explanari potest. Quis est enim iste *Sarasar*, vel *Arabesser* rex? aut cujus rex provinciae, aut in quam vel de qua misit Bethel? aut cujus Bethel rex esse poterat Arabesser, quae olim cum Judaea fuerat destituta, et eo tempore nequaquam vocabatur *Bethel*, id est, *domus Dei*; sed *Bethaven*, id est, *domus idoli*? Hoc quoque quod sequitur: *Ingressa est huc in mense quinto sanctificatio, sicut fecerant jam per multos annos*, sic conantur exponere: sanctificationem ingressam, vasa templi quae a Nabuchodonosor sublata fuerant, illo tempore restituta. De quinti autem et septimi jejunio, tentaverunt referre ad dies hebdomadis. Sed quia sequitur, decimi jejunium, compulsi sunt ad menses referre, et quod sit ipsum quinti, septimi decimique mensis jejunium, omnino siluerunt. Unde priore simus explanatione contenti, et non inclinemur [Al. indignemur] ad falsos commentantium 834 conatus qui de interpretationis errore venerunt.

(Vers. 8 seqq.) *Et factum est verbum Domini ad Zachariam, dicens: Haec ait Dominus exercituum dicens: Judicium verum judicate, et misericordiam, et miserationes facite unusquisque cum fratre suo. Et viduam, et pupillum, et advenam, et*

*pauperem nolite calumniari: et malum vir fratri suo non cogitet in corde suo. Et noluerunt attendere, et verterunt scapulam recedentem: et aures suas aggravaverunt, ne audirent: et cor suum posuerunt adamantem [Vulg. ut adamantem] ne audirent legem, et verba quae misit Dominus exercituum in spiritu suo per manum prophetarum priorum, et facta est indignatio magna a Domino exercituum. Et factum est sicut locutus est, et non audierunt: sic clamabunt et non exaudiam, dicit Dominus exercituum. Et dispersi eos per omnia regna, quae nesciunt; et terra desolata est ab eis, eo quod non esset transiens et revertens; et posuerunt terram desiderabilem in desertum. LXX: Et factus est sermo Domini ad Zachariam dicens: Haec dicit Dominus omnipotens, dicens: Judicium justum judicate, et misericordiam et miserationem faciat unusquisque ad fratrem suum: et viduam, et pupillum, et pauperem non opprimatis: et malitiae unusquisque fratris sui nolite meminisse in cordibus vestris. Et noluerunt attendere, et dederunt dorsum contemnens: et aures suas aggravaverunt, ut non audirent: et cor suum posuerunt inobediens, ut non audirent legem meam, et verba mea quae misit Dominus omnipotens in spiritu suo, in manibus prophetarum priorum. Et facta est ira magna a Domino omnipotente, et erit sicut dixi, et non audierunt eum. Sic clamabunt, et non exaudiam eos, dicit Dominus omnipotens: et ejiciam eos in omnes gentes quas ignoraverunt: et terra desolata est post eos a perambulante et revertente, et posuerunt terram electam in solitudinem. Haec magis volui, ista quaesivi, quae non facientes, captivitati estis traditi; et non desolationis ac mortis quinti mensis septimique jejunium. Justum judicium judicate, ne audiatis in Psalmis: Usquequo judicatis iniquitatem, et personas*

*peccatorum sumitis? Judicate pupillo et viduae: humilem et pauperem justifyate (Ps. LXXXI, 2, 3), ne vobis quoque loquatur Isaias: Qui justifyant impium propter munera: et quod justum est justo auferunt (Isai. V, 23): et propter vos* **835** *Abacuc ex persona eorum qui opprimuntur, Deo faciat invidiam: Contra me factum est iudicium, et iudex accipit: ideo dissipata est lex, et non pervenit usque ad finem iudicium, quia impius opprimit justum (Abac. I, 3, 4). Nec novum putemus Dei esse praeceptum, olim per Moysen ista mandaverat: Sic magnum iudicabis ut parvum: personam non accipies, et pauperis non misereberis in iudicio: quoniam Dei iudicium est (Deut. I, 17). Misericordiam quoque et miserationes faciet unusquisque cum fratre suo. Post iudicii severitatem sequatur in cunctos clementia, et maxime in fratres, quos vel ejusdem sanguinis, vel unius nobiscum fidei esse perspicimus. Viduam quoque et pupillum, de quibus nobis praeceptum est: Esto pupillis pater, et pro viro matri eorum; iudicans pupillum, et justifyans viduam (Eccl. IV, 10). Et advenam et pauperem nolite calumniari, quia alterum peregrinatio, alterum egestas humilem facit. Et malum vir fratri suo non cogitet in corde suo, sive ut a Septuaginta dicitur: Et malitiae unusquisque fratris sui non meminerit in cordibus suis (Luc. X). Fratrem autem et proximum, vel omne hominum genus debemus accipere; quia ex uno sumus parente generati, vel eos qui domestici fidei sunt, juxta parabolam Evangelii, quae proximum non consanguineum, sed omnes homines vult intelligi. Quod autem ante debeat ira finiri, quam sol occumbat, et omnium malorum quae ab aliis passi sumus, deleri memoria, et in multis locis legimus, et maxime in Jeremia, qui ex persona Dei loquitur: Et malitiae proximi sui unusquisque in cordibus vestris ne*



*memineritis*. Cum ego ista praeceperim, illi attendere noluerunt, et verterunt scapulam recedentem, sive dorsum contemnens, ex habitu corporis mea imperia respuentes. Solemus enim quando rugata fronte, et nare contracta contemnimus admonentes, dorsum vertere, juxta illud quod scriptum est: *Verterunt ad me dorsa, et non facies suas* (**Jerem. II, 27**). Et aures, inquit, suas aggravaverunt ne audirent, sicut aspidis [*Al. aspides*] surdae obturantis [*Al. obturantes*] aures suas, quae non audiet [*Al. exaudient*] vocem incantantium, et venefici incantantis sapienter. Ingravaverunt enim aures suas **836** ut non audirent, et cor suum posuerunt, ut non acquiescerent legi Dei. Unde Isaias ad eos comminans loquitur: *Incrassatum est cor populi hujus, et auribus suis graviter audierunt, et oculos suos clausuerunt, ne forte viderent oculis suis, et audirent auribus, et corde intelligerent, et converterentur, et ego sanarem eos* (**Isai. VI, et Act. XVIII, 27**). Porro quod dicitur juxta Hebraicum: *Et cor suum posuerunt adamantem* (*Al. ut adamantem*), duritiam cordis ostendit, et cor lapideum, quod noluerint verba Dei suscipere. Adamas enim lapis fortissimus, qui Hebraice dicitur SAMIR (), intantum durus est, ut omnia metalla confringat, et ipse non confringatur ab ullo. Unde a Graecis *indomabilis* dicitur. Ab hoc adamante induratum est cor Pharaonis, ne dimitteret populum Dei (**Exod. VII et seqq.**). Et quia habuerunt, immo posuerunt cor suum adamantem, propria voluntate cordis duritiam suscipientes, ne audirent verba Domini, quae misit in spiritu suo, id est, in Spiritu sancto per manum prophetarum priorum, Isaiae, Osee, et caeterorum, qui mundas habuerunt manus, quos ante captivitatem fuisse manifestum est: idcirco ad magna peccata, magna facta est indignatio, et Domini verba completa

sunt, par pari referentis, ut sicut illi ambulaverunt ad eum perversi, et ipse adversum eos perversus incederet, et non audiret verba inclamantium, quia et illi verba Domini surda aure contempserint. Quamobrem et dispersit eos per omnia regna quae nesciunt, Assyriorum, et Chaldaeorum, Medorum, atque Persarum, et gentium caeterarum, quae his imperiis subjacebant, et in quarum terris disseminati sunt. Et omnis Judaea deserta est, eo quod nullum habuerit habitatorem, et non esset in ea transiens et revertens. Et terram quae favus erat prae omnibus terris et propter abundantiae multitudinem lacte et melle manabat, verterunt in solitudinem. Possumus haec et ad eos referre, qui in Ecclesia delinquentes, projecti sunt de terra confessionis; quia noluerunt audire Dominum, et verterunt ad eum scapulam recedentem, et aures suas aggravaverunt, et cor posuerunt ut adamantem. Et facta est super eos indignatio **837** Domini, et dispersi sunt per omnia regna vitiorum, et desolata est terra eorum, vel anima vel corpus, non habens habitatorem Dominum, nec in se spiritum revertentem. Et terra quondam desiderabilis, quae erat hospitium Trinitatis, versa est in desertum, habitationemque draconum. Quae plana sunt, velociter transeamus, ut in obscuris spatium disserendi sit: non enim longos florentesque tractatus in quibus plausibilis ludit oratio, sed commentarios scribimus, quorum officium est, praeterire manifesta, obscura disserere.

(Cap. VIII.---Vers. 1 seqq.) *Et factum est verbum Domini exercituum, dicens: Haec dicit Dominus exercituum: Zelatus sum Sion zelo magno, et indignatione magna zelatus sum eam. Haec dicit Dominus exercituum: Reversus sum ad Sion, et habitabo in medio Jerusalem: et vocabitur Jerusalem, civitas*

veritatis; et mons Domini exercituum, mons sanctificatus. LXX: *Et factus est sermo Domini omnipotentis, dicens: Haec dicit Dominus omnipotens: Zelatus sum Jerusalem et Sion zelo magno, et furore maximo zelatus sum eam. Haec dicit Dominus omnipotens: Revertar ad Sion, et habitabo in medio Jerusalem: et vocabitur Jerusalem civitas vera, et mons Domini omnipotentis, mons sanctus.* Quod Dominus Jerusalem, id est, Israeliticum populum in solitudine instar uxoris acceperit, et jacentem in idololatriae sanguine, operuerit pallio suo, et amore coluerit maritali, in Ezechiele (**Cap. XVI**) plenius discimus, quae postea similam comedens, et mel, et oleum, et vestibis ornata pulcherrimis, et habens ex largitate viri omnia ornamenta gemmarum, fornicata est cum Assyriis atque Chaldaeis, et audivit a Domino: *Sicut despicit uxor virum suum, sic despexit me domus Israel (Jerem. III).* Captivitati autem tradita et illusa ab amatoribus suis, et pristino decore nudata, postquam divaricavit pedes suos omni transeunti, et polluta est usque ad verticem, memor pristinae felicitatis ingemit: *Revertar ad virum meum priorem: quia melius mihi erat tunc quam nunc (Osee II, 7).* Quam ille suscipiens et rursum habens in conjugio, cui prius dixerat: *Non irascar tibi, et zelus meus* **838** *recessit a te (Ezech. XVI),* nunc loquitur: *Zelatus sum Sion zelo magno, et indignatione magna zelatus sum eam.* Quantum prius indignatus sum, quod a multis amatoribus deturpata est, et maculavit torum meum: unde, et tradidi eam amatoribus suis, nequaquam ut sub marito adulteram, sed ut scortum et vile mancipium, et in lupanaribus prostitutam: tanto nunc amplius ad eam reversus sum; quia egit poenitentiam, et aedificavit templum meum in quo habitabo in medio illius. Et vocabitur

civitas veritatis, quae antea dicebatur urbs mendacii, de qua et in Isaia scriptum est: *Veritas dormivit* [Al. *dormitavit*] *in ea: nunc autem homicidae* (**Isai. II, 21**). Vocabitur autem et mons Domini omnipotentis, mons sanctificatus, in quo templo instaurato, immolantur victimae, caeremoniarum ordo servatur. Haec juxta historiam. Caeterum nulli dubium est, Sion et Jerusalem, speculam et visionem pacis, posse accipi animas fidelium, quibus cum peccaverint, iratus Dominus tradit eas captivitati, ut quae Deum per bona prosperaque non senserant, per mala sentiant et adversa. Cumque egerint poenitentiam, revertetur Dominus ad Sion, et habitabit in medio Jerusalem, quam unam atque eandem intelligimus civitatem, et in quibus ante regnabant vitiorum peccatorumque mendacia, postea Christus veritas commorabitur. Et mons Domini exercituum vocabitur mons sanctus, de quo dicitur: *Qui confidunt in Domino sicut mons Sion* (**Ps. CXLII, 1**). Et: *Magnus Dominus et laudabilis nimis, in civitate Dei nostri in monte sancto suo* (**Ps. XLVII, 1**). De quo Isaias Michaeasque clamitant: *In novissimo dierum erit mons Domini praeparatus in vertice montium, et sublimis super colles, et fluent ad eum omnes populi, et properabunt gentes multae, et dicent: Venite, ascendamus in montem Domini, et ad domum Dei Jacob* (**Isai. II, 2, 3; Mich. IV, 1, 2**). De hoc monte, et de hac civitate, et apostolus Paulus (si tamen in suscipienda Epistola, Graecorum auctoritatem Latina lingua non respuit) sacrata oratione disputans ait: *Accessistis ad montem Sion et civitatem Dei viventis, Jerusalem coelestem, et multorum angelorum millia, et Ecclesiam primitivorum, qui scripti sunt in coelis* (**Heb. XII, 22**).

(Vers. 4, 5.) *Haec dicit Dominus exercituum. Adhuc **839** habitabunt senes et anus in plateis Jerusalem, et viri baculus in manu ejus prae multitudine dierum. Et plateae civitatis complebuntur infantibus, et puellis, ludentibus in plateis ejus. LXX: Haec dicit Dominus omnipotens: Adhuc sedebunt senes et anus in plateis Jerusalem, unusquisque in manu virgam suam retinens, prae multitudine dierum: et plateae civitatis replebuntur pueris et puellis, ludentibus in plateis ejus.* Tanta, inquit, erit, reverso me in Sion, et habitante in medio Jerusalem, rerum omnium prosperitas, et bellorum quies atque tranquillitas, ut nullo hoste remanente, usque ad ultimam aetatem in utroque sexu senilis aetas perveniat, et tremantes artus baculo regente sustentent. Plateae quoque civitatis impleantur pueris puellisque ludentibus. Hoc autem fieri solet, quando securitas et profunda pax urbium est, ut gaudium civitatum, lusibus et choreis [*Al. choris*] aetas lasciva concelebret. Quod si referimus ad Ecclesiam, de qua dicitur: *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei (Ps. LXXXIX, 2): Et: Fluminis impetus laetificat civitatem Dei: sanctificavit tabernaculum suum altissimus: Deus in medio ejus non commovebitur (Ps. XLV, 45)*, quis poterit ambigere plateas Ecclesiae, esse virtutes, in quibus sapientia agit fiducialiter et in murorum summitatibus praedicatur? Unde et ad Dominum Psalmista conclamat: *Latum mandatum tuum vehementer (Ps. CXVIII, 96)*. In his plateis Dominum Salvatorem sponsa perquirens, loquitur in Cantico canticorum: *Consurgam et circuibo civitatem in foro, et in plateis ejus, donec inveniam eum quem dilexit anima mea (Cant. III, 2)*. Habitabunt igitur, vel sedebunt, senes et anus, de quibus scriptum est (si cui tamen placet librum recipere): *Senectus honorabilis, non multi*

*temporis, nec numero annorum aestimabilis (Sap. IV, 8).* Cani autem sunt hominum prudentia, et senectus vita immaculata: de quibus et Dominus loquitur ad Moysen: *Constitue tecum septuaginta senes, quos ipse nosti quoniam senes sunt (Num. XI, 16);* quamobrem et ante Abraham nullus appellatus est senex, de quo scriptum legimus: *Deficiens Abraham mortuus est: nutritus in senectute bona, senex et plenus dierum (Gen. XXV, 8).* Gloria enim senum cani sunt, de quibus dicitur: *Canis hominis 840 sapientia ejus (Sap. IV, 8).* Hi tenebunt prae dierum multitudine virgas et baculos in manibus suis, et dicent ad discipulos: *Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in spiritu lenitatis et mansuetudinis (I Cor. IV, 21)?* Qui enim de labiis suis profert sapientiam, virga percutit virum excordem. Et e contrario: *Qui parcit baculo suo, odit filium suum: qui autem diligenter corripit, diligit (Prov. XIII, 24).* Et non solum senes, sed anus quoque sedebunt in plateis Jerusalem: quas Paulus apostolico ore describens: *Honora, inquit. viduas quae vere viduae sunt.* Et in alio [*Al. eodem*] loco: *Vidua eligatur non minus annorum sexaginta, quae fuit unius viri uxor, in bonis operibus habens testimonium: si educavit liberos, si recepit hospitio, si sanctorum pedes lavit, si in tribulationibus positis ministravit, si omne opus bonum persecuta est (I Tim. V, 3, 9, 10).* Istiusmodi senes et anus sedebunt in plateis Jerusalem, et tenebunt baculos in manibus suis, et plateae civitatis complebuntur pueris et puellis ludentibus. Isti sunt pueri et puellae, senes, et juvenes, quos Psalmista ad cantandum Domino cohortatur dicens: *Juvenes et virgines, senes cum junioribus laudent nomen Domini (Ps. CXLVII, 12).* Et Joannes evangelista atque apostolus: *Scribo, inquit, vobis,*

*pueri, quoniam dimittuntur vobis peccata propter nomen Salvatoris: Scribo vobis, patres, quia cognovistis eum qui a principio est (I Joan. II, 12, 13).* Et de his Salomon in Proverbiis loquitur: *Et det innocentibus versutiam: puero autem juniore sensum, et intelligentiam.* Et rursum: *Audite, pueri, disciplinam patris, et attendite ut cognoscatis intelligentiam (Prov. I, 4, 8).* De his pueris, virgunculis ac puellis, et quadragesimus quartus psalmus, *Adducentur, inquit, regi virgines post eam.* Juxta quod scriptum est: *Exsultaverunt et laetatae sunt filiae Judae in omnibus judiciis tuis. Domine (Ps. XCVI, 8).* Quae cum audierint ab Apostolo: *Gaudete, iterum dico gaudete (Philip. IV, 4),* mentis laetitiam gestu corporis indicabunt, et tripudiante saltatu, dicent cum David: *Saltabo et ludam in conspectu Domini (II Reg. VI, 22).*

(Vers. 6.) *Haec dicit Dominus exercituum: Si difficile videbitur in oculis reliquiarum populi hujus in diebus illis, numquid in oculis meis difficile erit? dicit Dominus exercituum? LXX: Haec dicit Dominus omnipotens: Si impossibile erit coram reliquiis populi hujus 841 in diebus illis: numquid et coram me impossibile erit? dicit Dominus omnipotens.* Per singula verba atque sententias quibus Israeli prospera et pro rerum magnitudine pene incredibilia promittuntur, propheta proponit: *Haec dicit Dominus omnipotens,* alio sermone hoc loquens: Ne putetis mea esse quae spondeo, et quasi homini non credatis: Dei sunt promissa quae replico. Supra dixerat, anus et senes in plateis esse sessuros, et pro temporis longitudine baculos manibus retenturos, arctandas plateas hominum multitudine, pueros ac puellas quasi in festis diebus choros ducere, et exstruendam

Jerusalem, atque in statum felicitatis pristinae restituendam. Hoc reliquiis populi, quae de captivitate venerant, videbatur incredibile, cernentibus urbem penitus destitutam, murorum ruinas, combustos parietes, manus Babylonias ostentare; idcirco consociat: Si vobis qui estis reliquiae captivi populi, vel difficile vel impossibile videtur esse quod spondeo, ut in diebus illis quibus aedificanda est Jerusalem, tanta felicitas sit: numquid in conspectu Domini aut difficile erit, aut impossibile, qui haec futura meo ore promittit? *Quae enim apud homines impossibilia sunt, apud Deum possible sunt* (Matth. XIX, 26). Haec persecutionis tempore in Ecclesiis Christi expleta conspeximus, quando in tantam rabiem persecutorum feritas excitata est, ut etiam conciliabula nostra destruerent, divinos libros ignibus traderent, omnes insulae, metalla, carceres, confessorum et martyrum catenatis gregibus implerentur. Quis eo tempore crederet rursum Ecclesias construendas ab his ipsis qui ante destruxerant? non quod iidem homines fuerint, sed quod eadem regalis potestas quae prius sedebat in insidiis cum divitibus (Psal. X), et quasi ex senatus-consulto Christi nomen conabatur extinguere, nunc expensis reipublicae Ecclesiarum basilicas exstruat, et exaltet summa fastigia, ut non solum laquearia et tecta fulgentia auro decoret; sed parietes diversi marmoris vestiatis crustis, et divinos libros quos prius tradebat incendio, nunc deauratos et purpuratos, et gemmarum varietate distinctos, in custodiam Romani veneretur status.

(Vers. 7, 8.) *Haec dicit Dominus exercituum: Ecce ego salvabo populum meum de terra Orientis, 842 et de terra occasus solis. Et adducam eos, et habitabunt in medio Jerusalem: et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum,*



*in veritate et in justitia.* LXX similiter. Haec Judaeorum alii dicunt, post Zorobabel et Nehemiam, aedificato templo, et muris civitatis exstructis, et statu Judaico restituto, a Machabaeis et diversis principibus, qui usque ad Herodem rexere Judaeam, esse completa. Alii in consummatione mundi sub Christo, quem frustra praestolantur, explenda commemorant. Nos autem et illo tempore, id est, post Zorobabel et Nehemiam, dicimus ex parte completa, et quasi in typis et imaginibus praecessisse, quando populus reductus est de captivitate, et habitavit in Jerusalem, et Dei populus appellatus est, et rursum Dominus vocatus est Deus eorum: nequaquam in mendacio et iniquitate, sed in veritate et justitia. Et nunc plenissime sub Domino Salvatore in Ecclesia, id est, in vera Jerusalem promissionem rebus expleri, maxime quia dicitur: *Ecce ego salvabo populum meum de terra Orientis, et de terra Occidentis*, de quibus et Dominus in Evangello loquebatur: *Multi de Oriente et Occidente venient, et accubabunt in regno coelorum cum Abraham, Isaac, et Jacob* (**Matt. VIII, 11**). Et multo ante Psalmista promiserat, dicens: *Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram. Ab ortu solis usque ad occasum, de Sion decor pulchritudinis ejus* (**Psal. XLIX, 1, 2**). Veniet enim ex Sion qui eripiat, et avertat iniquitates a Jacob quando ab Oriente, et Occidente incensum offertur nomini Domini in omni loco, et sacrificium mundum, nequaquam in victimis veteris Testamenti, sed in sanctitate evangelicae puritatis, de quo incenso et alibi legimus: *Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo* (**Ps. CXL, 2, 3**). Et quod sit hoc incensum, sequens sermo demonstrat: *Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum*. Postquam enim de virga Jesse pullulavit, qui dominaretur gentibus, et in ipso gentes sperarunt (**Rom. XV**),

et de Oriente, et de Occidente, tam primus populus quam novissimus in Dominum crediderunt, et factus est grex unus: tunc ad laetitiam omnes provocatae sunt nationes, et concitatae ad gaudium, propheta dicente: *Laetamini, gentes, cum populo ejus (Ps. XXI, 28)*. Juxta **843** illud quod alibi scriptum est: *Recordabuntur et convertentur ad Dominum omnes fines terrae, et adorabunt coram eo universae familiae gentium*. Quodque sequitur: *In veritate et justitia*, hoc significat, quod veteris Legis umbra discedat, et Evangelii veritas veniat, nequaquam in justitia Judaeorum, sed in justitia Christiana: ipse enim Dominus veritas est atque justitia, de quo legimus: *Veritas de terra orta est, et justitia de coelo prospexit (Psal. LXXXIV, 12)*. Unde et in quarto decimo psalmo, justitia simul et veritas nominantur: *Qui ambulat sine macula et operatur justitiam, et loquitur veritatem in corde suo*.

(Vers. 9.) *Haec dicit Dominus exercituum: Confortentur manus vestrae, qui auditis in diebus his sermones illos per os prophetarum in die quo fundata est domus Domini exercituum, ut templum aedificaretur*. Septuaginta pro Domino exercituum, *Dominum omnipotentem*, caetera similiter transtulerunt. Aedificato templo sub Zorobabel et Jesu (in quarto enim anno Darii regis, quarta die mensis noni, qui appellatur CASLEU, haec universa dicuntur, quando jam templum fuerat exstructum) iidem prophetae Aggaeus et Zacharias, qui ut aedificaretur, et duces et populum fuerant cohortati, nunc cohortantur eos, ut ex priorum veritate his quae in futurum promittuntur, accommodent fidem, et confortent manus suas, nequaquam Medorum impetum et impedire cupientium per circuitum nationum insidias

formidantes: et confortentur per os prophetarum ex die quo templi fundamenta sunt jacta, usque ad diem quo superaedificatum est templum, et audiant quae sequuntur. Breviter explanamus historiam quidquid de Jerusalem, et de templo dicitur, spiritualiter ad Ecclesiam referentes, in qua confortantur manus per bona opera, et fundantur domus, quando fidei fundamenta jaciuntur, templumque exstruitur, quando multitudo credentium roboratur, et ita vivit, ut templum Dei esse mereatur.

(Vers. 10.) *Siquidem ante dies illos merces hominum non erat, nec merces jumentorum erat, neque introeunti et exeunti erat pax prae tribulatione: et dimisi omnes homines unumquemque contra proximum suum.* **844** LXX: *Quia ante dies illos merces hominum non erit in lucrum, et merces jumentorum non subsistet, et egredienti, et ingredienti non erit pax prae tribulatione: et emittam omnes homines unumquemque ad proximum suum.* Septuaginta ad futurum tempus omnia retulerunt, sed melius ad praeteritum, ut in Hebraico habetur, et expositionis veritas approbabit. Antequam fundaretur domus Domini, et aedificaretur templum Domini, omnis labor vester irritus fuit. Et tam homines quam jumenta in agricultura, in mercimoniis, operibusque diversis, cassis conatibus frustrabantur: foris adversarii, domi seditio turbabant pacem, et erat ubique justitium ob bellorum frequentiam, et insidias domesticas, dum nec frater fratri exhibet fidem, et omnis est inimica propinquitas. Hunc sensum aliis verbis Aggaeus propheta comprehendens ait: *Et nunc ponite corda vestra a die hac et supra: antequam poneretur lapis super lapidem in templo Domini. Cum accederetis ad acervum viginti modiorum, et fierent decem: et*

*intraretis ad torcular, ut exprimeretis quinquaginta lagenas, et fiebant viginti. Percussi vos vento urente et aurigine, et grandine omnia opera manuum vestrarum, et non erat in vobis qui reverteretur ad me, dicit Dominus (Agg. II, 16 seqq.):* quod et in Ecclesia et in unoquoque credentium accipere possumus. Siquidem antequam domus Dei in nobis fundamenta jaciantur, et aedificemur templum Deo, et audiamus de Apostolo; *Vos estis templum Dei: et Spiritus sanctus habitat in vobis (II Cor. VI, 16)*, quidquid boni operis habere videbamus [*Al. videamur*], sive rationales, qui appellantur homines, sive simplices, qui jumenta dicuntur (*homines enim et jumenta, inquit, salvos facies, Domine (Ps. XXXV, 7)*), mercedem non habet apud Deum, et sunt in nobis bella atque discordiae, et ubique tribulatio et sine pace Christi, quam ad Patrem vadens, apostolis dereliquit (**Joan. XIV**), impleturque in nobis Domini sententia: *Inimici hominis, domestici ejus (Mich. VII, 6). Omnis enim frater supplantatione supplantat; et omnis amicus fraudulenter incedit, et vir fratrem suum deridet, et veritatem non loquitur, didicit lingua eorum loqui mendacium (Jerem. IX, 4).* Quod si convertamur ad Christum, et templum ejus **845** efficiamur, statim audiemus Apostolum proclamantem: *Unusquisque accipiet propriam mercedem juxta opus suum (I Cor. III, 8).*

(Vers. 11, 12.) *Nunc autem non juxta dies priores ego faciam reliquiis populi hujus, dicit Dominus exercituum; sed semen pacis erit. Vineam dabit fructum suum: et terra dabit germen suum: et coeli dabunt rorem suum: et possidere faciam reliquias populi hujus, universa haec. LXX: Et nunc non juxta dies priores ego faciam reliquiis populi hujus, dicit Dominus omnipotens; sed pacem monstrabo. Vineam dabit*

*fructum suum: et terra dabit germina sua: et coelum dabit rorem suum: et possidere faciam reliquias populi mei haec omnia.* Priusquam domus Dei fundamenta jacerentur, et aedificaretur templum, merces hominum non erat, nec merces jumentorum, nec prae tribulatione et angustia pax introeuntibus, et exeuntibus, et omnes homines inter se hostili odio dissidebant. Nunc autem quia jam domus Domini fundamenta jacta sunt, et templum aedificatum est, nequaquam faciam ut prius feceram his qui de captivitate Babylonia sunt reversi; sed erit ubique pax et gaudium, et ariditatem ac famem pristini temporis futura abundantia compensabit. Vineae enim dabit fructum suum, et torcularia omnia complebuntur, terra laetis segetibus vestiatur, et irrigantibus pluviis ac rore nocturno, omnia pullulabunt: universa quae dixi, faciam reliquiis populi mei possidere: quia fundamenta domus Domini jacta sunt, et templum exstructum est. Haec eadem et Aggaeus propheta eodem tempore loquitur, qui supra dixerat: *Percussi vos vento urente et aurigine et grandine omnia opera manuum vestrarum*, postquam templi fundamenta sunt jacta: *Ponite, inquit, in corda vestra ex die ista et in futurum, a die vicesimo quarto noni mensis: a die quo fundamenta jacta sunt templi, ponite super cor vestrum. Numquid jam semen in germine est: et adhuc vinea et ficus et malogranatum et lignum olivae non floruit? Ex die ista benedicam, et rursum movebo coelum pariter et terram (Agg. II, 18 seqq.).* Dicamus et aliter, coeptam super Ecclesia explanationem sequentes. Priusquam fidem Christi quis recipiat, et in eo Spiritus sancti **846** fundamenta jaciantur, nullus audire poterit, est merces operi tuo. Sive ille Judaeus sit, sive haereticus, sive gentilis: quidquid boni operis fecerit, nisi in

nomine Christi fecerit, mercedem sui boni operis non habebit. Videmus haereticorum virgines, philosophorum rigorem, Judaeorum in escarum varietate observantiam: et tamen dicimus [*Al. dicitur*], juxta Aggaeum, quod comedant, et non satientur: bibant, et non inebrientur: operiantur, et non calefiant: et qui mercedes congregat, mittat eas in pertusum sacculum (**Agg. I**). Postquam vero fidem Christi receperint, et illi et hi qui in Ecclesia fuerant peccatores, et pro magnitudine delictorum captivitati hujus mundi traditi, et Babylonio igne combusti, et audierint Dominum praedicantem: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me: evangelizare pauperibus misit me: praedicare captivis remissionem, et caecis ut videant: sanare eos qui contrito sunt corde* (**Isai. LXI, 2**), et completum fuerit in eis illud quod per Amos dicitur: *Convertam populi mei Israel captivitatem, et aedificabunt civitates dissipatas, et plantabo eos* (**Amos IX, 14**), tunc in diebus illis orietur justitia et multitudo pacis (**Psal. LXXI**). Vineam dabit fructum suum, quae dicit in Evangelio: *Ego sum vitis, vos rami. Omnem ramum qui manet in me, mundat Pater, ut majores fructus afferat* (**Joan. XV, 8**). Cumque mundati fuerint rami ejus, id est, flagella et propagines, et gemmantibus oculis spem futurorum coeperint fructuum polliceri, ut impleatur illud quod scriptum est: *Vineae florentes dederunt odorem* (**Cant. II, 13**): tunc pendentes botros colorabit sol justitiae, ut missi in torcularia octavi et octogesimi tertii psalmi, qui pro torcularibus inscribuntur, Domini calcantur pede, qui ascendit de Bosor, ut fundat vinum quod laetificat cor hominis. Terra quoque dabit germen suum, non arida et petrosa et plena sentium; sed terra bona quae dat centesimum et sexagesimum et tricesimum fructum (**Matth. XIII**): ut qui seminaverint in

lacrymis, in gaudio metant (**Psal. CXXV**). Sed et coeli dabunt rorem suum, de quibus de decimo octavo Psalmo (**Vers. 1**) scriptum est: *Coeli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum*. De his coelis in Deuteronomii **847** cantico dicitur: *Laetamini, coeli cum eo* (**Deut. XXXII, 43**), id est, cum Domino Salvatore, quos praescivit et praedestinavit conformes fieri imaginis Filii sui (**Rom. VIII**), qui loquitur cum Moyse: *Exspectetur ut pluvia eloquium meum, et descendant ut ros verba mea* (**Deut. XXXII, 2**). Resurgent enim qui erant peccatis mortui, et suscitabuntur qui jacebant in sepulcris dealbatis, quae plena sunt ossibus mortuorum, et laetabuntur qui morantur in terra. Et quae sit causa laetitiae, sequens sermo demonstrat: *Ros enim qui a te est, sanitas eorum est*. Et haec omnia, pacem videlicet et vinearum fructum, et terrarum abundantiam, quae coelorum rore succrevit, possidebunt reliquiae populi mei, de quibus Isaias loquitur: *Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma essemus, et sicut Gomorrha similes fuisset* (**Isai. I, 9**). Reliquiae enim secundum electionem gratiae, salvae factae sunt: non ex operibus; alioquin non esset gratia.

(**Vers. 13 seqq.**) *Et erit, sicut eratis maledictio in gentibus, domus Juda, et domus Israel: sic salvabo vos et eritis benedictio: nolite timere, confortentur manus vestrae. Quia haec dicit Dominus exercituum: Sicut cogitavi ut affligerem vos, cum ad iracundiam provocassent me patres vestri, dicit Dominus, et non sum misertus: sic conversus cogitavi in diebus istis, ut benefaciam Jerusalem et domui Juda: nolite timere. LXX: Et erit, sicut eratis in maledictione inter gentes, domus Juda et domus Israel: sic salvabo vos, et eritis in*

*benedictione: confidite et confortamini in cordibus vestris, quia haec dicit Dominus omnipotens: Sicut cogitavi ut affligerem vos in eo quod me ad iracundiam provocassent patres vestri, dicit Dominus omnipotens, et non me poenituit: sic paratus sum et cogitavi in diebus istis, ut benefaciam Jerusalem et domui Juda: confidite.* Haec post aedificationem templi futura promittit, ut sicut erant in cunctis gentibus in maledictionem et in sibilum, et in exemplum, domus Juda, et domus Israel (duae videlicet, et decem tribus), sic cum salvatae fuerint, et reversae in Judaeam, sint omnium benedictio. Nolite, inquit, timere adversarios rebellantes: confidite vera esse quae per me Dominus pollicetur: **848** confortentur manus vestrae: implete opera quae coepistis. Causa confortationis, Domini promissio est: *Haec enim dicit Dominus omnipotens, cui nihil impossibile est, qui potest quae promittit, implere: sicut excogitavi ut affligerem vos, et captivitati traderem, quia me patres vestri ad iracundiam provocarunt, et non sum misertus:* quod LXX transtulerunt οὐ μετενόησα, hoc est, *non me poenituit*, quod Hebraice scribitur ULO; NAAMATHI (), non sum autem misertus, ut vos captivitate corrigerem, et per omnia tormenta et flagella erudirem: sic nunc in praesenti tempore cogitavi, ut benefaciam Jerusalem et domui Juda. Et notandum quod quando irascitur, maledictio sit in gentibus domus Juda, et domus Israel, id est, omnes duodecim tribus quae captivitati traditae sunt. Postquam autem cogitavit ut benefaciat, non facit Judae et Israel, id est, duabus et decem tribubus, Jerusalem videlicet et Samariae, Oollae et Oolibae; sed relicto Israel in captivitate, benefacit Jerusalem et domui Juda: et jungit in fine: *Nolite timere, sive, confidite*, eo sensu quem supra exposuimus. Super Ecclesia autem et super



unoquoque credentium sic intelligi potest, quod persecutionis tempore cunctis in circuitu gentibus in maledictum, et in exemplum fuerint Christiani, quia offenderint Dominum suum: et postea sint in benedictione, quando pax reddita fuerit, et hoc omne eveniat, quia Dominus qui prius fuerat iratus, postea sit misertus Jerusalem, visioni pacis, et Judae, quae fidem Domini confitetur. Singuli quoque credentium, qui propter vitia ejiciuntur de Ecclesia, et traduntur Satanae in interitum carnis (**I Cor. V**), ut discant non blasphemare (**I Tim. I**), cum egerint poenitentiam, revertentur in pristinum statum, et videbunt pacem Dei, et confessionis suae gloriam possidebunt. Hoc quod scriptum est: *Non sum misertus, vel non me poenituit*, calumniantur haeretici, quasi aut crudelis, aut mutabilis sit Deus, si eum aut non poeniteat, aut poeniteat. Si enim poenituerit, dicunt eum esse mutabilem; si non poenituerit, asserunt esse crudelem. Poenituit autem **849** Deum quod Saul unxit in regem (**I Reg. XV**). Et apud Ninivitas, quibus per prophetam nuntiaverat: *Adhuc triduum, et Ninive subvertetur* (**Jonae III, 4**), qui egerunt poenitentiam, dicitur et ipse mutasse sententiam suam, non vitio mentis improvidae, sed ex eorum quae male aut bene faciunt, varietate. Si enim male fecerint, comminatur: si pristina peccata defleverint, miseretur: non mutatur Deus qui unus atque idem est, et mutari non potest; sed illis ex malis ad bona opera commutatis, mutat et suum ipse decretum. Qui et in Genesi loquitur: *Clamor Sodomorum et Gomorrhae multiplicatus est; et peccata eorum magna sunt nimis: descendens ergo videbo si juxta clamorem eorum qui venit ad me, compleant: sin autem non, ut sciam* (**Gen. XVIII, 20, 21**). Quod dixit, hoc est: Si permanserint in furore, non deerit poena peccantibus: si desierint ab insania, mea fient

cognitione dignissimi. *Cognoscit autem Dominus eos qui sui sunt (II Tim. II, 19).* Et Apostolus scribit ad Galatas: *Sed tunc nescientes Deum (Galat. IV, 8).* Cumque noverit omnes Deus, et nihil eum nec praeteritorum, nec praesentium lateat, nec futurorum, impios in Evangelio nescire se dicit: *Recedite a me, operarii iniquitatis, nescio vos (Luc. XIII, 27).* Ergo et notitiam, et poenitentiam, et iram, et indignationem et omnes affectus Dei, non humani sermonis vitio, sed divinae majestatis sensu accipiamus.

(Vers. 16, 17.) *Haec sunt ergo verba quae facietis: Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, veritatem et judicium pacis judicate in portis vestris, et unusquisque malum contra amicum suum non cogitetis in cordibus vestris, et juramentum mendax ne diligatis: omnia enim haec sunt quae odi, dicit Dominus. LXX: Isti sermones sunt quos facietis: Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo: veritatem et judicium pacificum, et justum judicate in portis vestris, et unusquisque malum proximo suo non cogitet in cordibus vestris, et juramentum mendax ne diligatis, quia haec omnia odi, dicit Dominus omnipotens.* Promisi, me non juxta dies priores facere reliquiis populi captivorum. Et sicut cogitavi ut affligerem eos, cum me ad iracundiam provocassent patres eorum, et non sum misertus: sic nunc cogitavi conversus **850** in diebus istis, ut benefaciam Jerusalem et domui Juda. Ut igitur permaneat sententia mea, et non fiat irrita pollicitatio, haec facite quae praecipio: *Loquimini veritatem cum proximis vestris.* Proximum, omne hominum genus accipiamus, quia ex uno sumus parente generati. Alioquin si proximus propinquus accipitur, peregrinis et alienis mentiendum est.

Hoc idem Apostolus loquitur: *Deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo* (**Ephes. IV, 25**). Veritatem, inquit, et iudicium pacis iudicate in portis vestris. In iudicio prima sit veritas atque iustitia; deinde sequitur misericordia. Hoc est enim iudicium pacis, ut propositum iudex habeat pacificare discordes, juxta illud Evangelii: *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur* (**Matth. V, 9**). Quodque sequitur: *In portis vestris, illi prophetico congruit: Oderunt in portis corripientem, et verbum sanctum abominati sunt* (**Amos V, 10**). Et in alio loco: *Non confundentur cum loquentur inimicis suis in porta* (**Ps. CXXIX, 6**). David quoque iudicabat in portis, quando Absalon veritatem iudicii repromittens, patri tendebat insidias (**II Reg. XIX**). Et quaeritur quare apud Judaeos in portis locus fuerit iudicandi. Ne cogerentur agricolae intrare urbes, et aliquod subire dispendium, iudices in portis residebant, ut tam urbanos quam rusticos in exitu et introitu urbis audirent, et finito negotio, unusquisque confestim ad sedes proprias reverteretur. *Et malum, inquit, contra amicos vestros ne cogitetis in cordibus vestris*: RAAH (), quod omnes voce consona κακίαν, id est, *malitiam* interpretati sunt, dupliciter accipere possumus, et pro afflictione, et pro malo. Pro afflictione: *Si est malitia in civitate quam Dominus non fecerit* (**Amos III, 6**). Et: *Sufficit diei malitia sua* (**Mat. VI, 34**). Pro malo in Jona propheta loquitur Deus: *Ascendit clamor malitiae eorum ad me* (**Jonae I, 2**). Et in Apostolo legimus: *Repleti omni iniquitate et malitia* (**Rom. I, 29**). Utroque igitur modo nec affligit amicum suum, nec malum adversum eum cogitat in corde, qui sanctus est. *Et juramentum, ait, mendax ne diligatis*: praecipiente Domino in Evangelio: *Ego autem dico*

vobis, ut non juretis penitus, sed sit vester sermo, est est, non non (**Mat. V, 34**); qui enim non juraverit, numquam poterit pejerare. **851** Qui jurat, audiat illud quod scriptum est: *Non assumes nomen Domini Dei tui super re vana* (**Exod. XX, 7**). Omnia haec sunt quae odi, dicit Dominus: juxta Malachiae verba dicentis: *Et omnia quae oderam, faciebatis* (**Mala. II, 13; sec. LXX**). In praeceptis quae ad vitam pertinent, et sunt perspicua, non debemus quaerere allegoriam, ne juxta Comicum, nodum quaeramus in scirpo (**Plautus, Men. II, 1**).

(Vers. 18, 19,.) *Et factum est verbum Domini exercituum ad me dicens: Haec dicit Dominus exercituum: Jejunium quarti, et jejunium quinti, et jejunium septimi, et jejunium decimi erit domui Juda in gaudium et in laetitiam, et in solemnitates praeclaras: veritatem tantum, et pacem diligite.* **LXX: Et factus est sermo Domini omnipotentis ad me, dicens: Haec dicit Dominus omnipotens. Jejunium quartum, et jejunium quintum, et jejunium septimum, et jejunium decimum erunt domui Juda in gaudium et in laetitiam, et in festivitates [Al. solemnitates] bonas (hoc enim Hebraice dicitur TOBIM ()), id est, ἀγαθὰς), *et laetamini, et veritatem et pacem diligite.* Ad id quod supra Sarasar, et Rogommelech per legatos quaesierant, utrum in mense quinto, et in mense septimo, sicut habetur in **LXX**, jejunare deberent et plangere, an post aedificationem templi finire jejunium, luctumque deponere, multis in medio positis quae facerent, et quae sperarent, ex persona Domini propheta respondit: *jejunium quarti, et jejunium quinti, et jejunium septimi, et jejunium decimi* (ἀπὸ κοινοῦ enim subauditur mensis) *domui Juda et Jerusalem in dies festos vertetur et gaudium.* Veritatem tantum Deus quaerit, et pacem. In hoc loco nostrorum multi**

multa dixerunt, et inter se dissonantia. Quidam obscuritatem silentio professi, quasi profundissimam foveam in commentariis transierunt: rectius arbitantes, nihil omnino quam parum dicere. Cogimur igitur ad Hebraeos recurrere, et scientiae veritatem de fonte magis quam de rivulis quaerere: praesertim cum non **852** prophetia aliqua de Christo, ubi tergiversari solent, et veritatem celare mendacio; sed historiae ex praecedentibus et consequentibus ordo texatur. Jejunium quarti mensis, qui apud Latinos vocatur *Julius*, die septima et decima ejusdem mensis, illud arbitrantur, quando descendens Moyses de monte Sina tabulas Legis abjecerit atque confregerit (**Exod. XXXII**), et juxta Jeremiam muri primum rupti sunt civitatis (**Jer. LII**). In quinto mense, qui apud Latinos appellatur *Augustus*, cum propter exploratores terrae sanctae seditio orta esset in populo, jussi sunt montem non ascendere; sed per quadraginta annos longis ad terram sanctam circuire dispendiis, ut exceptis duobus, Caleb et Josue, omnes in solitudine caderent (**Num. XIV**). In hoc mense, et a Nabuchodonosor (**Jer. LII**), et multa post saecula a Tito et Vespasiano, templum Jerosolymis incensum est, atque destructum, capta urbs Bether, ad quam multa millia confugerant Judaeorum, aratum templum in ignominiam gentis oppressae, a Turannio Rufo. In septimo vero, qui apud nos appellatur *October*, sicut supra diximus, occisus est Godolias, et Judae tribus ac Jerusalem reliquiae dissipatae (**IV Reg. 25**). Legamus Jeremiam (**Cap. XXXIX et XLI**). Mense decimo, qui apud nos *Januarius* dicitur, eo quod janua anni sit atque principium, Ezechiel in captivitate positus audivit, et cunctus populus captivorum quinto mense templum esse subversum, quod plenissime in eodem propheta cognoscimus. Hoc est igitur omne quod dicitur: Dies planctus

et jejuniorum quos hactenus habuistis in luctum, sciatis vobis, quia cogitavi ut benefaciam Jerusalem, et domui Juda, in laetitiam et gaudium, et solemnitates, esse vertendos: ita dumtaxat si veritatem diligatis et pacem. Juxta ἀναγωγὴν, quia tunc jejunamus, quando sponsus aufertur a nobis (**Luc. V**), et non meremur ejus habere praesentiam, cum reversus fuerit Dominus ad nos, **853** et cogitaverit ut benefaciat nobis, omnis tristitia vertetur in gaudium; et fames pristina sermonis Dei, praesentia doctrinarum ejus, et coelestis panis saturitate, pensabitur.

(Vers. 21, 22.) *Haec dicit Dominus exercituum: Usquequo veniant populi, et habitent in civitatibus multis, et vadant habitatores unus ad alterum, dicentes: Eamus et deprecemur faciem Domini, et quaeramus Dominum exercituum. Vadam etiam ego, et venient populi multi, et gentes robustae ad quaerendum Dominum exercituum in Jerusalem, et deprecandum faciem Domini. LXX: Haec dicit Dominus omnipotens: Adhuc venient populi multi, et habitatores urbium multarum; et congregabuntur qui habitant civitates in una civitate, dicentes: Eamus ut deprecemur faciem Domini, et quaeramus vultum Domini omnipotentis. Vadam etiam ego, et venient populi multi et gentes plurimae, ut quaerant faciem Domini omnipotentis in Jerusalem, et ut deprecentur faciem Domini.* Jejunium quarti, et quinti, et septimi, et decimi mensis in solemnitates optimas commutabitur, intantum ut civitates Judaeae quae prius desertae erant, frequenti habitatore celebrentur: et una civitas pergat ad alteram, et se mutuo cohortentur, et dicant: quia per hos septuaginta annos viae Sion luxerant, eo quod non esset qui iret ad solemnitatem,

omnes portae ejus desertae, et sacerdotes illius gementes: nunc pace reddita, pergamus Jerusalem, in qua lege praeceptum est, ut victimas immolemus, et ter in anno omne masculinum nostrum appareat in conspectu Domini (**Exod. XXIII**), et dicente altera ad alteram: Eamus et deprecemur faciem Domini, et quaeramus Dominum omnipotentem, respondebit altera civitas: *Vadam etiam ego*: quo tempore venient populi multi et gentes innumerabiles et robustae, ut sacrificia in Jerusalem offerant Domino exercituum, et deprecentur faciem ejus. Appropinquat enim Dominus his qui non tentant eum, et ostendit faciem suam his qui non sunt increduli (**Sap. I**). Qui viderit Filium, videt et Patrem (**Joan. XIV**); et imago est Dominus atque Salvator Dei invisibilis: non quod Filius visibilis sit, et invisibilis Pater; sed quod Filio nominato, sentiatur Pater. Nequaquam enim Pater, si non habet Filium. Unde et ipse loquitur in Evangelio: **854** *Pater, manifestavi nomen tuum hominibus* (**Joan. XVII, 6**). Quod de Jerusalem et Zorobabel, sive post Zorobabel, diximus, rectius et plenius refertur ad Christum, et Jerusalem, quae intelligitur Ecclesia: et tunc de terrarum toto orbe, et populos, et gentes ad offerenda in templo Domini sacrificia concursuras. Persecutionis quoque tempore, ut ante perstrinximus, magistri et sacerdotes Ecclesiae audacter captivis et credentibus repromittant, quod rursum aedificandae sint παροιμία et pacis reddenda tranquillitas, et in Ecclesiis facies Domini deprecanda. Manifesta transcurrimus, ut in obscurioribus immoremur.

(Vers. 23.) *Haec dicit Dominus exercituum: In diebus illis, in quibus apprehendent decem homines ex omnibus linguis gentium, et apprehendent fimbriam viri Judae, dicentes:*

*Ibimus vobiscum: audivimus enim quoniam Deus vobiscum est. LXX: Haec dicit Dominus omnipotens: In diebus illis si apprehenderint decem viri de omnibus linguis gentium, et tenuerint [Al. tetigerint] fimbriam viri Judaei, dicentes: Ibimus tecum, quia audivimus quod Deus vobiscum est.* Quidam ex Judaeis haec sub Zorobabel, et post Zorobabel dicunt esse completa. Alii in futurum tempus, differunt, quando Christum sperant esse venturum. Nos autem in adventu Domini Salvatoris, quando de Maria natus est Virgine, et rectius et verius intelligimus. Denique scriptum est: *Usquequo veniant populi (Zach. VIII, 20)?* Quando dicitur, *usquequo*, non de praesenti tempore significat, in quo erant Zorobabel et Jesus; sed de futuro, quando venient populi multi et gentes robustae, ut quaerant Dominum exercituum in Jerusalem, et deprecentur faciem Domini. In illo igitur tempore, et in illis diebus apprehendent decem homines ex omnibus linguis gentium, fimbriam viri Judaei, dicentes: *Ibimus vobiscum: audivimus enim quoniam Deus vobiscum est.* Et in Isaia legimus: *Apprehendent septem mulieres virum unum, dicentes: Panem nostrum comedemus, et vestimentis nostris operiemur: tantum vocetur [Al. invocetur] nomen tuum super nos: aufer opprobrium nostrum (Isai. IV, 1).* Quae igitur ibi septem mulieres appellantur, id est, Ecclesiae, quarum numerus et in Paulo apostolo continetur: ad septem enim scribit Ecclesias, ad Romanos, ad Corinthios, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Colossenses, **855** ad Thessalonicenses. Et in Joannis Apocalypsi in medio septem candelabrorum (**Apoc. I**), id est, Ecclesiarum, Ephesiorum, Smyrnsensium, Pergamenorum, Thyatirenorum, Sardensium, Philadelphiensium, Laodicenorum varietate (*Al. veritate*], et



auro purissimo Dominus accinctus ingreditur: nunc in propheta Zacharia decem nominantur, quas requisivit et Dominus, ut si invenisset in Sodomis et Gomorrhis, Adama et Seboim, eas de interitu liberaret. Iota enim littera, ex qua sumit nomen Salvatoris exordium, non solum apud Graecos, sed et apud Hebraeos, denarium numerum significat. Et hoc mystico sermone monstratur, quod omnes qui censentur vocabulo Christiano, quos et Dominus septem millia tempore persecutionis Jezabel et fugae Eliae reliquisse se dicit, qui non curvaverunt genua ante Baal (**III Reg. XIX**), et in mensuram viri perfecti venerint ex omnibus linguis et nationibus, apprehendent fimbriam viri Judaei, id est, Domini Salvatoris, de quo et in Psalmis dicitur: *Juda rex meus* (**Ps. LIX, 9**). Et: *Judas, te laudabunt fratres tui*. Et rursum; *Non deficiet princeps ex Juda, et dux de femoribus ejus, donec veniat cui repositum est: et ipse erit exspectatio gentium* (**Gen. XLIX, 8, 10**): *Erit enim radix Jesse: et qui exsurrexerit ut dominetur gentibus, in ipso gentes sperabunt* (**Isai. XI, 10**). Cumque apprehenderint eum, cupient ejus haerere vestigiis; quoniam Deus cum eo sit. Vel certe ex omnibus linguis et nationibus quicumque crediderint, apprehendent virum Judaeum, apostolos qui ex Judaeis sunt et dicent: *Eamus vobiscum*: audivimus enim per prophetas, et omnium Scripturarum voce cognovimus, quod Dei Filius Christus Deus et Dominus sit vobiscum. Ubi manifestissima prophetia est, et de Christi atque apostolorum ejus praedicatur adventu, et fide universarum gentium, nihil amplius requiramus. Quod autem numerum septem millium ad Christianorum nomen diximus pertinere, supputa Graece **856** ἑπτάκεις χιλίους et χριστιανοὺς, et eundem numerum summamque reperies, id est, mille nongentos quadraginta et unum. Sed et

parabolam decem virginum in Evangelio (**Matt. XXV**), quas in sensibus carnis et spiritus interpretamur, si oleum bonorum operum suis lampadibus praepararint, et quinarium numerum duplicaverint, ut sint sanctae (juxta Apostolum) corpore et spiritu, ad hujus numeri referunt sacramentum. Decem quoque civitates, quas qui corporis sensus optime gubernarit, numero duplicato, accipiet in futurum (**Luc. XVI**).

(Cap. IX.---Vers. 1.) *Onus verbi Domini in terra Adrach, et Damasci requiei ejus: quia Domini est oculus hominis, et omnium tribuum Israel. LXX: Assumptio verbi Domini in terra Adrach [Al. Sedrach] et Damasci sacrificii ejus, quia Dominus respicit homines, et omnes tribus Israel.* Omnis haec Visio sive *pondus* et *onus* verbi Domini, ut interpretatus est Aquila, ad vocationem gentium, et exstructionem Ecclesiae pertinet. Et est ordo verborum: Assumptio verbi Domini, acuti in peccatores, mollis in justos: ADRACH () quippe hoc resonat ex duobus integris nomen compositum: AD, *acutum*, RACH, *molle, tenerumque* significans: et non ut male a quibusdam legitur, *Sedrach*. Quidam Adrach referunt ad populum Judaeorum, Damascum ad vocationem gentium. Unde populus, sive assumptio verbi Domini fit in terra *Adrach* super quam et austeritatem suam Dominus exercuit et clementiam (**Isai. XI, 10, sec. LXX**). Austeritatem in eos, qui credere noluerunt: clementiam in illos, qui cum Apostolis sunt reversi. Damascus autem propter requies Domini est, juxta illud quod scriptum est in Isaia: *Et erit requies ejus honor. Siquidem antequam sciret puer eligere bonum aut malum, et vocare patrem et matrem, accepit virtutem Damasci et spolia Samariae* (**Isai. VIII, 4**). Unde et *Damascus* in linguam nostram vertitur, *sanguinem*

*bibens aut sanguis cilicii*, ut prior interpretatio cruentum populum significet; secunda, crudelitati ejus **857** poenitentiam copulatam. Quodque sequitur: *Quia Domini est oculus hominis et omnium tribuum Israel*, sic edisserunt: Idcirco templum Dei de utroque populo construendum est, id est, et de terra Adrach, et de Damasco requie ejus: quia Dominus est, quicumque et de gentibus respicit Deum, et sperat in eum, et de cunctis tribubus Israel: sive, juxta LXX, quia Dominus aequaliter cunctos homines respicit, et universas tribus Israel. Dicamus et aliter: in terra Adrach onus verbi Domini est, et pondus gravissimum. In Damasco autem victimae ejus et sacrificium, quia Dominus et gentium fidem et Circumcisionis perfidiam absque acceptione ulla respicit personarum, et est aequaliter omnium Deus: aliis sententiae suae grave pondus imponens, et in aliorum sede requiescens. Judaei haec omnia in adventu Christi, quem sibi ultimo tempore repromittunt, dicunt esse complenda, et terra Adrach, et Damascus, et Emath, et Tyrus, et Sidon, et Ascalon, et Gaza, Accaron quoque et Azotus et Philisthiim, potentissimo regi colla submittant, et ei serviant habitanti in Jerusalem: nullusque audeat elevare contra Israel manum, pacatis omnibus per circuitum. Quae nos universa spiritualiter in adventu Domini et in Ecclesia ejus transacta convincimus.

(Vers. 2 seqq.) *Emath quoque in terminis ejus, et Tyrus et Sidon: assumpserunt quippe sibi sapientiam valde. Et aedificavit Tyrus munitionem suam, et coacervavit argentum quasi humum, et aurum ut lutum platearum. Ecce Dominus possidebit eam, et percutiet in mari fortitudinem ejus, et haec igne devorabitur. LXX: Emath in finibus ejus Tyrus et Sidon: quoniam sapientes fuerunt nimis, et aedificavit Tyrus*

munitionem suam, et congregavit argentum ut humum, et aurum ut lutum viarum. Propterea Dominus possidebit eam, et percutiet in mari fortitudinem ejus, et ipsa in igne concremabitur. Emath, quae interpretatur χόλος, id est, indignatio, ipsa est quae ab Antiocho Ἐπιφανεῖ, Epiphaniae nomen accepit, et nunc Syriae Coeles est civitas. Et haec igitur, et Tyrus et Sidon erunt in terminis **858** Damasci, sive in terminis terrae Adrach, ut credant in Dominum Salvatorem, cui a Patre dictum est: *Postula a me, et dabo tibi gentes haereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae (Ps. II, 8)*. Hujus Tyri filiae, id est, animae Christo credentium, deferent regi munera, ut impleatur quod scriptum est: *Adorabunt eum filiae Tyri in muneribus (Ps. XLIV, 13)*. Cumque urbs Dei Ecclesia fuerit exstructa, de qua Psalmista decantat: *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei (Ps. LXXXVI, 2)*, statim sequentur et caetera: *Ecce alienigenae et Tyrus et populus Aethiopum, isti nati sunt ibi (Ibid., LVI, 4)*. De alienigenis in duobus psalmis dicitur: *Mihi alienigenae serviunt, sive subjecti sunt*. De Aethiopibus in propheta legimus Sophonia: *Trans flumina Aethiopiae inde ferent dona mihi (Soph. III, 10)*. Et in Psalmo: *Aethiopia praeveniet manus ejus Deo (Ps. LXVII, 32)*. De Tyro autem Evangelium loquitur: *Vae tibi, Chorozaïm; vae tibi, Bethsaida; quoniam si in Tyro et Sidone factae essent virtutes quae factae fuerunt in vobis, olim forsitan in sacco et cinere poenitentiam egissent (Mat. XI, 21)*. De Tyri et Sidonis finibus illa mulier Chananaea Syrophoenissa, cujus filia male se habebat a daemonio, occurrit Domino Salvatori (**Marc. VII**); et Tyrionum ac Sidoniorum fidei primitias dedicavit, ut quae tempore Christi non crediderant, quia necdum viderant signa atque virtutes,

postea viderent per apostolos et crederent, essentque beatitudinis illius compotes, quam Dominus repromittit, dicens: *Beatiores qui non viderunt et crediderunt* (**Joan. XX, 29**). Tyrus autem et Sidon (quarum altera συνοχή, id est, *angustia*: altera θήρευμα, id est, *venatio*, interpretatur) intantum sibi sumpsere sapientiam, ut sophismatibus suis et dialecticorum retibus et sophistarum texturis, quas munitiones, Scriptura commemorat, proponeret Tyrus aenigmata Salomoni, id est, regi pacifico, et argentum suum, nitorem videlicet eloquentiae, et aurum, sensuum calliditatem, instar pulveris et luti quod in plateis ac viis est, congregaret, ut regnum idololatriae quod munierat, possideret. Sed adversus has munitiones Apostolus loquitur: *Nam arma militiae nostrae non sunt carnalia, sed potentia Deo, ad destructionem munitionum: 859 cogitationes destruentia, et omnem altitudinem extollentem se adversum scientiam Dei* (**II Cor. X, 4, 5**). Et sub persona Ninive quae interpretatur *ornata*, vel *pulchra* (nihil enim mundo ornatius est), Dei per prophetam contra mundi homines sermo dirigitur: *Et tu inebriaris, erisque despecta, et quaeres auxilium ab inimico: omnes munitiones tuae sicut ficus cum grossis suis: si concussae fuerint, cadent in os comedentis*. Et Tyrum igitur et Sidonem Dominus possidebit, cum ante percusserit fortitudinem earum in salsissimo et amarissimo mari hujus saeculi, et ne quid in eis pristinae remaneat sapientiae, id est, tumentis stultitiae, per quam sibi imbecillas munitiones, et argentum et aurum luto similia compararunt, igne eas excoquet et mundabit ad purum, de quo Salvator loquitur in Evangelio: *Ignem veni mittere super terram, et quam volo, ut ardeat* (**Luc. XII, 49**), juxta illud quod in Marco scriptum est: *Omnis igne salietur* (**Marc. IX, 48**).

(Vers. 5 seqq.) *Videbit Ascalon, et timebit, et Gaza, et dolebit nimis: et Accaron, quoniam confusa est spes ejus, et peribit rex de Gaza, et Ascalon non habitabitur. Et sedebit separator in Azoto, et disperdam superbiam Philistinorum. Et auferam sanguinem ejus de ore ejus, et abominationes ejus de medio dentium ejus, et relinquetur etiam ipse Deo nostro, et erit quasi dux in Juda, et Accaron quasi Jebusaeus. Et circumdabo domum meam ex his qui mihi militant, euntes, et revertentes, et non transibit super eos ultra exactor: quia nunc vidi in oculis meis. LXX: Videbit Ascalon, et timebit: et Gaza, et dolebit nimis: et Accaron, quoniam confusa est de spe sua, et peribit rex de Gaza, et Ascalon non habitabitur. Et habitabunt alienigenae in Azoto: et destruiam injuciam alienigenarum, et auferam sanguinem eorum de ore illorum, et abominationes eorum de medio dentium illorum, et remanebunt et isti Deo nostro, et erunt ut χλῖαρχος, id est, tribunus in Juda: et Accaron sicut Jebusaeus, et ponam in domo mea elevationem, ut nemo pertranseat, sive revertatur, et nequaquam superveniat eis ultra abactor et eminans: quia nunc vidi in oculis meis. Ascalon interpretatur ignis ignobilis, sive ponderata [Al. pondera]:*

*Gaza, fortis, aut imperium: Accaron, sterilis, sive eradicata: Azotus, quae Hebraice dicitur ESDOD (), ignis generans, aut ignis patrum, vel ignis mamillae; Jebusaeus, conculcatam 860 sonat. Nominum expressimus etymologias, ut sensum breviter percurramus. Videns Ascalon et Gaza et Accaron, quod Emath esset in finibus Damasci, et Tyrum et Sidonem, postquam percussae sunt in circuitu, et omne earum fenum, ligna, et stipula incendio conflagravit, possessas esse a Domino, et ipsae timore ac dolore et confusione perterritae, coeperunt sperare*

meliora. Denique Ascalon, in qua erat prius diabolus, *ignis ignobilis*, et usque ad mensuram ac pondus venerat peccatorum, pavore contremuit, eo quod habitatores habere desiverit. Et Gaza doluit nimis, agens poenitudinem scelerum pristinorum, quae quondam fortis ac dura fuerat indomabilis, et sibi regnum omnium promittebat, eo quod rex ejus et princeps, sermo contrarius et potestas inimici, suum perdidisset imperium. Accaron quoque sterilis, quia absque Lege et notitia Dei filios non habebat, eradicata est, ut audiret illud propheticum: *Laetare, sterilis; quae non paris, erumpe et clama, quae non parturis: quoniam plures filii desertae magis, quam ejus quae habet virum (Isai. LIV, I)*. Cumque Ascalon et Gaza et Accaron fuerint perterritae, et doluerint, eo quod vel habitatores non habuerint, vel regem perdiderint, vel spes eas [*Al. earum*] frustrata sit pristina, alienigenae sedebunt in Azoto, ubi ignis generat, quem Dominus misit super terram, et ardere desiderat (**Luc. XII**). Ipse enim baptizat in Spiritu sancto et igne (**Matth. III**), ubi fratrueis et patruus est ἀδελφιδούς [*Al. ἀδελφίδος*] καὶ πατράδελφος, quem in Cantico canticorum sponsa desiderat: ubi ignis mamillae est et largissimi uberis, de quo in eodem Cantico legimus: *In medio uberum meorum commorabitur (Cant. I, 12)*. Et in Apostolo: *Lac vobis potum dedi non escam (I Cor. III, 3)*. Pro eo quod juxta LXX diximus: *et habitabunt alienigenae in Azoto*, in Hebraeo legitur, *habitabit*, vel *sedebit* MAMZER () *in Azoto*, pro quo nos posuimus, *et sedebit separator in Azoto*. Separatorem Dominum intellige, qui frumentum a paleis separet (**Matth. III et XIII**), et pisces bonos a piscibus malis, et argentum et aurum a sordibus scoriaque discernat. Cumque hoc fecerit, promittit et caetera: *Disperdam injuriam, vel superbiam*

*Philisthinorum.* Pro

quibus

LXX *alienigenas* transtulerunt. *Philistiim* interpretantur in lingua nostra, *cadentes poculo*: **861** quod de calice biberint Babylonis, et inebriati corruerint. Hi itaque tempore vocationis gentium et adventus Christi non habebunt superbiam, sed humilem et mansuetum sequentur Jesum. Et auferet de ore eorum sanguinem, verba blasphemiae et abominationes, idolorum cultum, et esum eorum quae immolata sunt idolis, de medio dentium eorum: ut postquam haec ablata fuerint, ipsi Philistiim, hoc est, alienigenae relinquantur Domino, et sit dux in Juda, id est, in populo Dominum confitente, ut prior populus qui erat in capite, vertatur in caudam, et novissimus qui erat in cauda, in caput transeat; et Accaron sterilis quondam, et idcirco, eradicata, sit quasi Jebus, id est, quasi Jerusalem. Haec enim civitas tribus nominibus appellatur, *Jebus*, *Salem* et *Jerusalem*. Et circumdabo, inquit, domum meam, hoc est, Ecclesiam, ex his qui militant mihi, id est, ex his qui mihi serviunt in variis ministeriis, et ad meum imperium huc illucque discurrunt, euntes et revertentes. Sive: Circumdabo domum meam angelorum praesidio, de quibus et in alio loco scriptum est: *Immittet angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos* (**Ps. XXXIII, 8**): ut non sit qui vadai et revertatur, hoc est, qui insidias meo populo moliatur. Nec transibit super eum ultra exactor, de quo dicit Isaias: *Cessavit exactor* (**Is. XIV, 5**): vel certe, ἐξελάνων, id est, foras educens, et vinctos in captivitatem trahens: quia oculis suis, quos prophetas et omnes sanctos intelligere possumus, vidit Dominus vocationem gentium et Ecclesiae securitatem.



*Exsulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem: Ecce rex tuus veniet tibi, justus et salvator: ipse pauper et ascendens super asinam, et super pullum filium asinae. Et disperdam quadrigam ex Ephraim, et equum de Jerusalem, et dissipabitur arcus belli, et loquetur pacem gentibus, et potestas ejus a mari usque ad mare, et a fluminibus usque ad fines terrae. LXX: Gaude vehementer, filia Sion; praedica, filia Jerusalem: Ecce rex tuus veniet tibi justus, et salvans, ipse mansuetus et ascendens super subjugalem et pullum novum, et disperdet quadrigas ex Ephraim, et equum 862 de Jerusalem, et disperdet arcus pugnantium et multitudinem, et pacem ex gentibus, et dominabitur ab aquis usque ad mare, et a fluminibus usque ad exitus terrae. Hanc prophetiam Evangelistae scribunt esse completam, quando Dominus ingressus est Jerusalem, sedens super asinam et pullum asinae, et puerorum cum palmarum ramis occurrit turba, clamantium: *Benedictus qui venit in nomine Domini: hosanna in excelsis (Mat. XXI)*; et increpantibus Phariseis, cur non corripere clamantes pueros, respondit: *Non legistis: Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem (Ps. VIII, 3)*? Exsultat ergo Sion et jubilat Jerusalem, una atque eadem civitas (Sion enim arx est Jerusalem) quia venit ei rex suus, qui omnium prophetarum vaticiniis repromissus est: Justus et ipse, *Salvator*, id est, *Jesus*, sicut angelus interpretatus est, loquens ad Virginem: *Et vocabitur Jesus, quia ipse salvum faciet populum suum a peccatis suis [Al. eorum] (Mat. I, 21)*. *Pauper* quoque, sive, ut LXX transtulerunt, *mansuetus*, qui cum dives esset, pro nobis pauper factus est, et dicit in Evangelio: *Discite a me, quoniam mansuetus sum, et humilis corde (Mat. XI, 29)*. Et, ascendens super asinam subjugalem, sive super pullum novum,*

utrumque videlicet populum, Circumcisionis et Praeputii, quorum prior gravissimum Legis portaverat jugum, sicut in Actis apostolorum scriptum est: Nec nos, nec patres nostri potuerunt portare grave Legis jugum (**Act. XV**). Unde et Paulus scribit ad Galatas qui circumcidi volebant: *State, et nolite iterum iugo servitutis contineri* (**Galat. V, 1**). Pullus autem novus, gentilium multitudo, frena non habens Legis, nec rectus ab aliquo, sed semper in praecipitiis et in voraginibus idololatriae elisus atque confractus, Domini sessione didicit ambulare et rectam viam ingredi. *Et disperdam*, inquit, *quadrigam ex Ephraim*. Adhuc ex Dei Patris persona dicitur, quod quadriga, sive currus, ex Ephraim pereat, et equus de Jerusalem. Et interim secundum litteram haec loquitur: Non erunt praelia, omnibus Christi adventu et nativitate pacatis. Porro secundum altiorem intelligentiam, Ephraim refertur ad haeresum multitudinem, quae interpretatur καρποφορία, **863** id est, *ubertas* et frugum *abundantia*, de quibus scriptum est in septuagesimo septimo psalmo: *Filii Ephraim intendentes et mittentes arcum, conversi sunt in die belli*. De his quadrigis et curribus [Al. aurigis] legimus: *Hi in curribus et hi in equis, nos autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus: ipsi obligati sunt et ceciderunt, nos autem surreximus et erecti sumus* (**Ps. XIX, 8, 9**). Equus qui disperditur de Jerusalem, ille est de quo legimus: *Fallax equus in salutem* (**Ps. XXXII, 17**), Et in Jeremia, qui luxuriae vacabant et libidini, audiunt: *Equi insanientes in feminas facti sunt mihi: unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat* (**Jer. V, 8**). Unde revocantur ad poenitudinem, dicente Psalmographo: *Nolite fieri sicut equus et mulus, in quibus non est intellectus* (**Ps. XXXI, 9**). Cumque disperdiderit Deus currus Ephraim et equum de Jerusalem, qui

de istiusmodi equis et curribus fuerint liberati; transferentur in Domini servitutem, et efficientur Cherubim, et de ipsis dicetur: *Currus Dei decem millium multiplex, millia loetantium* (Ps. LXVII, 18). Et: *Equitatu meo in curribus Pharaonis assimilavi te, proxima mea* (Cant. I, 8). Et: *Ascende equos, et equitatio tua salus* (Abac. III, 8). Dissipabitur arcus belli, ut non mittantur ignita jacula, quae voluptuosorum possint corda percutere. Et loquetur pacem gentibus, de quibus scriptum est: *Ipse erit exspectatio gentium* (Gen. XLIX, 10). Et rursum: *Super ipsum gentes sperabunt* (Isai. XI). Et: *Potestas ejus a mari usque ad mare, et a fluminibus usque ad fines terrae* (Ps. LXXI, 8). Hoc non est extenuandum per allegoriam; sed credendum vere esse completum, secundum illud quod legimus: *Postula a me, et dabo tibi gentes haereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae* (Ps. II, 8). In septuagesimo quoque primo psalmo sub persona Salomonis et veri pacifici dicitur: *Et dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terrae terminos* (Vers. 8).

(Vers. 11, 12.) *Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu in quo non est aqua: convertimini ad munitionem, vincti spei: hodie quoque annuntians duplicia reddam tibi.* LXX: *Et tu in sanguine testamenti emisisti vinctos tuos de lacu qui non habet aquam: sedebitis in munitione vincti congregationis, et pro una die peregrinationis 864 tuae duplicia reddam tibi.* Postquam sermo prophetae, immo ipse Deus Pater omnipotens, nuntiavit Sion et Jerusalem quod veniret ad eas rex suus, mitis, et ascendens super asinam subjugalem, et pullum asinae, et potestas ejus esset futura a mari usque ad mare, et a fluminibus

usque ad terminos terrae, facit apostropham ad ipsum Christum, de quo vaticinium est, et loquitur: *Tu quoque in sanguine testamenti, sive pacti tui, emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua*. Quod ita intelligitur: In sanguine passionis tuae eos qui vincti in carcere tenebantur inferni, in quo non est ulla misericordia, tua clementia liberasti. Denique postquam Dominus resurrexit, hi qui peccatis Adam, sive, ut quidam volunt, erroris inoliti, ac mortis vinculis tenebantur, resurrexerunt cum eo, et apparuerunt in sancta civitate. De hoc sanguine testamenti, et ipse futuram indicans passionem, ad discipulos loquebatur: *Accipite, et bibite ex hoc omnes: hic est enim catix novi testamenti in sanguine meo* (**Matth. XXVI, 27, 28**). In hujus praefigurationem lacus qui non habet aquas, et Joseph a fratribus missus est in lacum (**Gen. XXXVII**): et Daniel (**Dan. VI**) et Jeremias a Chaldaeis et populo Judaeorum: Banaias quoque tempore nivis et frigoris descendit in lacum, ut ibi leonem interficeret (**II Reg. XXIII, 20**). Jeremias autem non in aquam laci; sed in lutum coenumque laci demergitur, quod posset suffocare magis quam refrigerare sitientem (**Jerem. XXXVII et XXXVIII**). Unde in psalmo scribitur: *Infixus sum in limum profundi, et non est substantia* (**Ps. LXVIII**). In hoc lacu inferni morabatur dives ille quondam purpuratus, cujus lingua magniloqua poenarum exurebatur incendiis, et intantum non habebat ulla aquarum refrigeria, ut extremi digiti pauperis tincti in aqua refrigerium postularet (**Luc. XVI**). Rursumque ad ipsos qui vincti erant, et Christi misericordia liberandi sermo dirigitur: *Convertimini ad munitionem, vincti spei*. Et est sensus: Qui nunc vincti estis et immiti atque terribili inferno tenemini, qui solutionem vinculorum in Christi speratis adventu, convertimini ad munitionem, sive sedebitis

in munitione, de qua scriptum est: *Munimentum sancti timor Domini*; **865** ut possitis discere: *Esto mihi in Deum protectorem et in locum munitum, ut salvum me facias* (**Ps. LXX, 3**), et de vobis quoque propheta commemoret: *Ecce civitas firma, salutare nostrum ponet murum et antemurale* (**Isai. XXVI, 1**). Hanc autem munitionem ad quam Deus cohortatur vinctos spei, sive vinctos sperantes Ecclesiae, non aliam debemus accipere nisi habitationem paradisi, in quam primus cum Domino latro ingressus est (**Luc. XXIII**): et idcirco per Zachariam provocantur ad munitionem, quia jam tunc et ex illo tempore Dominus promittebat, ut pro brevi tribulatione, aeterna reciperent praemia. Sive, ut in LXX legitur: *pro una die peregrinationis tuae, duplicia reddam tibi*. Ad comparisonem enim aeternitatis, omne quod patimur in mundo una dies appellanda est, non habitationis, sed peregrinationis: quia advenae sumus et peregrini sicut omnes patres nostri. Nam in praesenti momentaneum et leve tribulationis nostrae, supra modum in sublimitate aeternae gloriae pondus operatur in nobis, non contemplantibus quae videntur, sed quae non videntur (**II Cor. 4**). Quae enim videntur, temporalia sunt; quae autem non videntur, aeterna.

(Vers. 13.) *Quoniam extendi mihi Judam, quasi arcum implevi Ephraim, et suscitabo filios tuos, Sion, super filios tuos, Graecia, et ponam te quasi gladium fortium*. LXX: *Quoniam tetendi te, Juda, mihi quasi arcum: implevi Ephraim, et suscitabo filios tuos, Sion. super filios Graecorum, et attrectabo te quasi gladium pugnatoris*. Hoc Judaei ad Machabaeorum tempora referunt. qui vicere Macedonas, et sordidatum templum idololatria post trium et

semis annorum spatium mundaverunt. Quodque sequitur: *Quasi arcum implevi Ephraim*, eos significari aestimant, qui de decem tribubus quae appellantur Israel, venerant sub Ezechia, quibus etiam Josias regnasse memoratur: ita dumtaxat ut prius testimonium aliter quam nos explanavimus, interpretentur, et dicant: O Christe, quem speramus [Al. sperabamus] esse venturum, et qui regnaturus es in universis terminis terrae: in sanguine testamenti tui quo conspersam Jerusalem, juxta Ezechielem (**Cap. XVI**), in suo sanguine reperisti, et inisti pactum cum Abraham in divisionibus vituli et arietis et hirci; dimisisti populum tuum Israel de captivitate et camino Chaldaeorum, in quibus **866** nulla erat misericordia (**Gen. XV**). Propterea et vos, o Israelitae, qui vincti eratis, et sperabatis in Domino, revertimini ad minitissimam Jerusalem: quoniam hodie vobis habetis Dominum pollicentem, quod pro brevi captivitatis injuria, duplicata omnia recipiatis, sicut recepisse legimus et Job (**Cap. XLII**). Juxta tropologiam hic locus explanari sic potest: Extenditur Judas in arcu, cum Dominus atque Salvator a Patre in hunc mundum mittitur, qui ipse est et arcus, et sagittarius et sagitta. Arcus, ut in praesenti loco. Sagittarius, ut in quadragesimo quarto psalmo: *Sagittae tuae acutae potentissimae* (**Psal. XLIV, 6**), quibus [Al. qui] cum fuerit vulneratus, dicit: *Vulneratus charitate ego sum* (**Cant. II, 5**). Sagitta vero, ipse est qui loquitur per Isaiam: *Posuit me sicut sagittam electam, et in pharetra sua abscondit me* (**Isai. XLIX, 2**). Sagitta electa, verbum Dei est; pharetra in qua sagitta absconditur, dispensatio carnis assumptae. Hac impletur Ephraim, ut cum armatus fuerit et paratus ad bellum, et ipse cum gentibus sagitis Domini vulneretur, ex cujus tribu primus populum scidit Jeroboam (**III Reg. 12**), quem in

haereticorum persona accipi, Osce propheta plenius demonstrat (**Ose. V et VI**), et quod supra diximus: *Filii Ephraim, intendentes et mittentes arcum, conversi sunt in die belli* (**Ps. LXXVII, 9**). Suscitante enim Domino filios Sion, hoc est, filios Ecclesiae, et contrariorum dogmatum magistri, et philosophorum omnis assertio, atque argumenta gentilium destruentur, quia ipse Dominus gladius fortium est, de quo dicitur: *Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime. Specie tua et pulchritudine tua, intende, prospere procede et regna; propter veritatem et mansuetudinem et justitiam, et deducet te mirabiliter dextera tua* (**Ibid. XLIV, 4 et seqq.**). Hoc gladio Aethiopes vulnerantur, de quibus scriptum est: *Et vos, Aethiopes, vulnerati meo gladio eritis* (**Soph. II, 12**), qui postquam Christi gladio fuerint vulnerati, deponent tetrum colorem, et exsultantes loquentur: *Erit splendor Domini Dei nostri super nos* (**Ps. LXXXIX, 17**): quod et David sibi post poenitentiam repromittit: *Lavabis me, et super nivem dealbabor* (**Ibid., L, 9**). Iste est gladius de quo scribit Apostolus: *Vivens sermo Dei et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti, et pertingens usque ad divisionem animae ac spiritus*.

(Vers. 14.) *Et Dominus Deus super eos videbitur, 867 et exhibit ut fulgur jaculum ejus, et Dominus Deus in tuba canet, et vadet in turbine Austri. Dominus exercituum proteget eos. LXX: Et Dominus Deus super ipsos apparebit; et egredietur sicut fulgur sagitta ejus: et Dominus Deus omnipotens sonabit in tuba, et ibit in commotione terroris sui. Dominus omnipotens proteget eos.* Et hunc locum ad Machabaeorum referunt tempora quod illis contra Antiochum dimicantibus atque vincentibus, Domini fuerit

pugna atque victoria, qui egressus sit fortis ad praelium, et instar fulguris illius potentia apparuerit victisque adversariis, et turbinis morte dispersis, protexerit populum Judaeorum. Nos autem referemus cuncta ad intelligentiam Salvatoris, de quo supra dictum est: *Extendi mihi Judam quasi arcum*. Quo extenso, et haereticis atque gentilibus a Sion filiis interfectis, apparebit gloria Domini, et egredietur ut fulgur jaculum ejus, de quo fulgure et in Abacuc legimus: *In luce sagittarum tuarum ibunt in splendore fulgurantis hastae tuae* (**Abac. III, 11**). Quod fulgur et splendor alio vocabulo tuba appellatur et clangor, ut cum sanctus clamor [*Al. clangor*] insonuerit, dicat qui prius surdis auribus fuerat: *Disciplina Domini aperuit mihi aures, et dedit mihi aurem ad audiendum*. Quodque sequitur: *Et vadet in turbine Austri*, sive *vadet in motu comminationis suae*. Ideo comminatur, et dicit, se illaturum esse supplicia, ut poenitentium misereatur. Denique jungit et dicit: *Dominus omnipotens proteget eos*, quos prius sua comminatione terruerat. Legamus historiam Ninivitarum.

(Vers. 15, 16.) *Et devorabunt et subjicient lapidibus fundae: et bibentes inebriabuntur quasi vino* [Vulg. *a vino*], *et replebuntur ut phialae, et quasi cornua altaris, et salvabit eos Dominus Deus eorum in die illa ut gregem populi sui, quia lapides sancti elevabuntur super terram ejus*. LXX: *Et consument eos, et obruent in lapidibus fundae, et bibent sanguinem eorum sicut vinum, et implebunt sicut phialas altare, et salvabit eos Dominus in die illa sicut oves populum suum, quia lapides sancti volventur super terram ejus*. Pro eo quod nos diximus, *elevabuntur*, et in Hebraico scriptum est METHNOSASOTH (), potest interpretari **868** *vagantes, sive fugientes*. Protectis filiis Sion,



et Domino canente, et vadente in turbine contra adversarios eorum, tanta erit ruina Graecorum, ut non dicam gladiis, sed jactu lapidum et fundarum rotatibus opprimantur, ita ut praedae sint et devorationi inimicis suis. Tunc bibentes inebriabuntur quasi vino. Non hi qui caesi sunt, ebrii erunt sanguine suo; sed hi qui vicerint quasi ebrii cum desperatione pugnabunt, et placebunt Domino quasi altaris cornua, ejusque libatio. Hoc enim intelligitur in phialis, quibus super altare liba funduntur. Salvabit quoque Dominus eos sicut oves et gregem populi sui: non enim ut armatus exercitus et instructus arte bellandi adversum Macedones dimicabit; sed veniet quasi grex paratus ad mortem, et Domino auxiliante, superabit. Et lapides sancti qui oppressi fuerint (lapides autem vocat, propter duritiam tribulationum et animi fortitudinem) elevabuntur de humilitate sua, et erunt in terra illius gloriosi. Aliter: Lapidēs sancti ejus de genere sacerdotali per diversa fugientes, illo tribuente victoriam consequentur, dicamus et juxta anagogen, immo explanemus prophetiam multis obscuritatibus involutam. Filii Sion protecti a Domino suo, devorabunt adversarios suos, quos intelligimus filios Graeciae. Et subjicient lapidibus fundae, comminationibus Scripturarum, de adversariis suis subjectos humilesque facientes: nihil enim ita percutit, ut exemplum de Scripturis sanctis, et testimonium rotatu oris emissum. Quod autem in LXX dicitur: *Et bibent sanguinem eorum quasi vinum*, in Hebraeo non ita legimus; sed *bibentes inebriabuntur quasi vino*, ut audiant illud de Cantico canticorum: *Bibite, amici, et inebriamini* (**Cant. V, 1**). Et ita placebit eorum ebrietas, quasi altaris sacrificium; et quasi cornua, sive anguli altaris. Salvabit quoque eos Dominus, quasi gregem populi sui, quia lapides sancti volventur super terram ejus, qui tantum erunt

leves et in sublime nitentes, ut non praestolentur aedificantium manus, sed ipsi festinent imponi super fundamentum Christi, et contineri angulari lapide, de quibus et Petrus apostolus **869** loquitur: *Sicut lapides vivi superaedificamini in domum spiritualem, et sacerdotium sanctum, offerentes spirituales victimas, placentes Deo (I Petr. I, 5).* Isti sunt lapides qui clamabunt, si tacuerit populus Judaeorum (**Luc. XIX**), et volventur quamdiu in corpore fuerint super terram, quia aggravat terrena habitatio sensum multa curantem (**Sapient. IX**), et in carne positus Sanctus loquitur: *Quis dabit mihi pennas sicut columbae (Ps. LIV, 7)?* qui quantum in se est, conatur et volvitur; et erigitur ad summa, sed carnis fragilitate retinetur. Terra autem illa est super quam volvuntur lapides, de qua legimus: *Cantate Domino, omnis terra (Ps. XCV, 1).* Et: *Omnis terra adoret te, et psallat tibi (Ps. LXV, 4).*

(Vers. 17.) *Quid enim bonum ejus est, et quid pulchrum ejus, nisi frumentum electorum, et vinum germinans virgines? LXX: Quia si quid optimum illius, et si quid bonum ab eo, frumentum juvenibus et vinum boni odoris ad virgines.* Ideo, inquiunt, Machabaei huc illucque fugientes, Domino auxiliante, superabunt, ut, ejectis Macedonibus de terra Israel, mundetur templum, Legis praecepta serventur, et eruditio Scripturarum rursum germinet virgines, id est, populos credentium in unum Deum, qui prius idololatriae fuerant cultibus constuprati. In frumento electorum, id est, BAURIM (), non *juvenes*, ut Septuaginta transtulerunt; sed *electos* et eruditos viros intelligi volunt, qui frumentum, id est. Legem Dei comedere mereantur. Pro vino, quod Hebraice dicitur THIROs (), Aquila οἰνίαν interpretatus est:

quod et ipsum ad ubertatem vindemiae referri potest. Haec Judaei aestimant. Caeterum nos frumentum electorum, sive juvenum, et vinum germinans virgines, sive vinum boni odoris ad virgines, intelligimus Dominum Salvatorem, qui loquitur in Evangelio: *Nisi granum tritici cadens in terram, mortuum fuerit, ipsum solum permanet: sin autem moriatur, majores fructus affert* (**Joan. XII, 24**). De hoc tritico efficitur ille panis, qui de coelo descendit, et qui confirmat cor hominis (**Ps. CIII**). Hunc panem comedunt, qui in Christo robusti sunt, et ad quos Joannes Evangelista loquitur: *Scribo vobis, juvenes, quia sermo Dei in vobis [Al. nobis] manet, et fortes estis, et vicistis malignum* (**I Joan. II, 14**). Qui frumentum est electorum, sive juvenum, ipse est et vinum quod laetificat **870** cor hominis, et bibitur ab his virginibus, quae sunt sanctae et corpore et spiritu, ut inebriatae atque gaudentes, sequantur Ecclesiam, et dicatur de eis: *Adducentur regi virgines post eam, proximae ejus afferentur tibi: afferentur in laetitia et exultatione* (**Ps. XLIV, 15, 16**). Quomodo enim laetitiam non habebunt, quae inebriatae poculo Salvatoris generantur in virgines, et audent dicere: *Introducite me in cellulam vini, confortate me in unguentis* (**Cant. II, 4**)? Vinum hoc boni odoris est, unde in eodem carmine dicitur: *Potabis me de vino unguentarii, de rivis malogranatorum [Al. gnatorum] tuorum* (**Ibidem**). Hoc vino inebriati sunt qui sequuntur Agnum Dei quocumque vadit, vestiti candidis vestibus; quia se cum mulieribus non coinquinaverunt: virgines enim permanserunt (**Apoc. XIV**).

(Cap. X.---Vers. 1 seqq.) *Petite a Domino pluviam in tempore serotino, et Dominus faciet nives, et pluviam imbris dabit eis, singulis herbam in agro. Quia simulacra locuta sunt inutile,*

*et divini viderunt mendacium, et somniatores locuti sunt frustra, vane consolabuntur: idcirco abducti sunt [Al. adducti] quasi grex: affligentur, quia non est eis pastor. LXX: Petite pluviam a Domino opportunam, temporaneam et serotinam: Dominus fecit phantasias, et pluviam hiemalem dabit eis, unicuique herbam in agro: quoniam hi qui loquebantur, locuti sunt labores: et divini visiones falsas, et somnia falsa locuti sunt, vane consolabantur: ideo arefacti sunt sicut oves, et afflicti sunt, quia non erat qui sanaret.* Ita felicitas quae in Machabaeorum tempore promissa est, quando sancti lapides elevati sunt super terram, et res Israelitica crevit in majus, intantum ut rursum frumento Legis populi vescerentur, et vino sancti Spiritus inebriarentur virgines vestrae, ex parte promittitur. Caeterum quia jam extremum tempus est prophetarum, et mundus declinat ad finem, et omnia quae praedicta sunt, sui terminum praestolantur: Petite a Domino ut det vobis pluviam serotinam: ut Christus qui promissus est, veniat et tribuat vobis rores et nives, pro quibus scriptum est in Hebraeo AZIZIM (). Et nescio quid volentes LXX *phantasias* interpretati sunt, nisi forte magnitudinem gratiae admirationemque donorum, nomine phantasiae voluere describere. Dominus ergo qui facturus **871** est nives et siccitatem omnis terrae, evangelicae praedicationis irrigaturus est pluviis: ipse dabit imbres credentibus, et ubertate omnia complebuntur, ut postquam in Christo crediderint nationes, intelligant vana esse quae ante coluerunt. Sive ipse Israel intelligat, qui quondam deceptus idololatriae erroribus tenebatur, frustra se coluisse simulacra, et divinorum audisse mendacia, et acquievisse somniis, quibus Scriptura praecipit non credendum (**Deut. XIII**). Et ob hanc

causam ducti sunt quasi grex in captivitatem, et afflicti absque pastore Deo, quia Legis notitiam non habebant. Omnis hic locus obscurus et dubius est, et debet nobis lector ignoscere, si in his quae ambigua sunt, et nos pendulo incedimus gradu. Possumus autem juxta spiritualem intelligentiam dicere, quod credentes in Christo Dominus adhortetur ut petant serotinam pluviam in consummatione mundi, quando plenitudo donanda est gratiae, et singulis in agro suo herba succrescet, ita ut possint dicere: *Dominus regit me, et nihil mihi deerit: in loco pascuae ibi me collocavit: super aquas refectionis educavit me* (Ps. XXII, 1, 2). Omnia enim simulacra, et divini et somniatores frustra locuti sunt, et vane consolabantur. Quae de haereticis loquitur, qui sub nomine Christiano non intelligunt, nec de quibus dicant, nec de quibus affirment, et attendunt spiritibus erroneis, et magistris daemoniorum in hypocrisi mendacia loquentium, et cauteriatam habentes conscientiam (I Tim. IV): ut nequaquam credentes eorum consolationibus abducantur qui vana promittunt, et propterea traditi sunt Satanae in interitum carnis (I Cor. V), et abducti in captivitatem regis Babylonii, et affligentur, quia Christum pastorem non habent, quem sibi falso nomine repromittunt.

(Vers. 3 seqq.) *Super pastores iratus est furor meus, et super hircos visitabo, quia visitavit Dominus exercituum gregem suum domum Juda: et posuit eos quasi equum gloriae suae in bello. Ex ipso angulus, ex ipso paxillus, ex ipso arcus praelii, ex ipso egredietur omnis exactor simul, et erunt quasi fortes conculcantes lutum viarum in praelio, et bellabunt, quia Dominus cum eis. LXX: Super pastores concitatus est furor meus, 872 et super agnos visitabo: et visitabit Dominus Deus omnipotens gregem suum domum Juda, et ponet eos sicut*

*equum decorem suum in praelio, et ex ipso respexit, et ex ipso posuit, et ex ipso arcus in furore, egredietur omnis qui educit simul, et erunt quasi bellatores conculcantes lutum viarum in praelio, et praeparabuntur, quia Dominus cum eis est.* Et in hoc loco duplex Judaeorum expositio est. Alii enim arbitrantur in adventu Christi universa complenda: alii sub Machabaeis jam esse completa. Est autem eorum quae Dominus pollicetur, ista explanatio: Super pastores et principes ac sacerdotes iratus est Dominus, et super hircos, et populum visitavit, juxta illud quod scriptum est: *Grex perditus factus est populus meus, pastores ejecerunt eos (Jer. L, 6)*, ut vitio magistrorum discipuli punirentur: non injustitia judicis, qui peccata patrum reddit in filios; sed quia, illis peccantibus, populus applausit simul: et tunc quidem visitavit Dominus hircos suos, vel agnos pinguissimos, et fecit, juxta Septuaginta, *ariditate siccari*. Postea vero visitavit Dominus omnipotens gregem suum domum Juda: suscitavit enim Judam Machabaeum, et caeteros ex eo, contra duces Antiochi, et posuit illos quasi equum gloriae suae in praelio, hoc est, qui de illius stirpe generati sunt: multo enim tempore Macedonas oppresserunt. Quodque sequitur: *Ex ipso angulus, ex ipso paxillus, ex ipso arcus praelii, ex ipso egredietur omnis exactor simul*, sic μεταφορικῶς intelligunt, ut angulum interpretentur regiam potestatem, quod parietes ipsa contineat [*Al. continebat*]. Et ex ipso, inquit, paxillus, id est, sacerdotium. Lege Isaiam, in quo Eliachim in templo Dei quasi paxillus figitur (**Isai. XXII**). Ex ipso arcus praelii, fortes ab bellandum: ex ipso etiam omnis *exactor* simul, quod in Hebraico scriptum est, NOGES (), et Aquila interpretatus est εἰσπράσσων: ut non solum fortes et boni, sed alii ex eis fuerint indigni genere suo. Judas enim Machabaeus et omnes

qui de genere ipsius principes fuere in populo, et angulus erant; quia regia potestate populum continebant, et paxillus, ipsi enim erant sacerdotes, et arcus praelii, quia viri exstiterunt fortissimi, ut non solum **873** exercitum aciemque disponerent; sed primi ad praelium prosilirent. Possumus de hoc quod sequitur: *Ex ipso egredietur omnis exactor simul*, pro quo LXX transtulerunt: *Ex ipso egredietur omnis qui educit simul*, et hoc dicere: Nulla erit dignitas in exercitu, quae non illius arbitrio disponatur. Et erunt viri fortissimi, conculcantes Macedonas quasi lutum viarum in praelio: erunt autem fortissimi, atque bellabunt, quia Dominus cum eis est. Nostri haec ad persecutionis tempora referunt, quod pro vitio sacerdotum frequenter etiam populus tradatur adversariis: et tamen Dominus omnipotens visitet postea gregem suum domum Juda, qui Deum et sermone et animo confitetur: et ponat eos quasi equum gloriae suae in bello, de quo sancti dicunt: *Ascende super equos tuos, et equitatio tua salus* (**Abac. III, 8**). Ipse erit et arcus furoris Domini, de quo ait: *Inebriabo sagittas meas sanguine* (**Deut. XXXII, 42**). Et rursum: *Sagittae meae consument eos*. De hoc arcu, et de his sagittis in septimo Psalmo (**Vers. 13, 14**) legimus: *Arcum suum tetendit, et paravit illum; et in ipso paravit vasa mortis, sagittas suas ardentibus effecit*. Et conculcabunt, ait, adversarios suos in martyrio coronati, et dicent: *Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem timebo? Dominus protector vitae meae, a quo trepidabo? Dum appropinquarent super me nocentes, ut ederent carnes meas. Qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt, et ceciderunt. Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum: Si exsurgat adversum me praelium, in hoc ego sperabo* (**Psal. XXVI, 1 seqq.**) Quando implebitur illud eloquium: *Unus ex vobis*

*persequetur mille, et duo convertent in fugam multa millia (Deut. XXXII).*

*(Vers. 6, 7.) Et confundentur ascensores equorum, et confortabo domum Juda, et domum Joseph salvabo: et convertam eos, quia miserebor eorum: et erunt sicut fuerant, quando non projeceram eos: ego enim Dominus Deus eorum, et exaudiam eos. Et erunt quasi fortes Ephraim: et laetabitur cor eorum quasi a vino, et filii eorum videbunt, et laetabuntur: et exsultabit cor eorum in Domino. LXX: Et confundentur ascensores equorum: et confortabo domum Juda et domum Joseph salvabo, et habitare eos faciam, quia dilexi eos. Et erunt sicut **874** quando non eos abjeceram, quia ego Dominus Deus eorum, et exaudiam eos: et erunt quasi bellatores Ephraim, et laetabitur cor eorum quasi in vino, et filii eorum videbunt et laetabuntur, et gaudebit cor eorum in Domino. Et haec juxta superiorem sensum dupliciter edisserunt, ut aut sub Machabaeis transacta jam dicant, aut sub Christo in ultimo saeculo transigenda commemorent: Et est sensus: Cum positus fuerit Judas quasi equus decorus in praelio, et conculcaverit quasi lutum adversarios, et Domino secum bellante, superarit: tunc omnis equitatus Graeciae corruet, et domus Juda et domus Israel (eam enim vocat domum Joseph, id est, decem tribuum) pariter salvabuntur, et convertam eos de captivitate in qua fuerant, et erunt sicut eo tempore, quando non projeceram eos: ego enim sum Dominus Deus eorum, qui illos exaudiam deprecantes. Et Ephraim qui nunc captivi detinentur, postea laxabuntur, et in tantum venient gaudii, ut eos vino madidos arbitreris. Filii quoque eorum cernent patrum triumphos, et in Domino laetabuntur, quo praebente, victoriam consecuti sunt. Quaeramus historiam quando Judas*



et Israel adversum Graecos pariter dimicarint, vel quo tempore Ephraim de captivitate Assyria sit reversus, quando, juxta Ezechielem (**Cap. XXXVII**) duae virgae, id est, Judas et Ephraim, sibi junctae sint, et in unum baculum copulatae. Quod juxta tropologiam sic explanari potest. Quando visitaverit Dominus omnipotens gregem suum domum Juda, tunc confundentur ascensores equorum, de quibus scriptum est: *Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est, equum et ascensorem projecit in mare* (**Exod. XV, 1**). De quibus etiam Psalmistae voce cantatur: *Ab increpatione tua, Deus Jacob, dormitaverunt qui ascenderunt equos* (**Ps. LXXV, 7**). Et sanctorum congeminat chorus: *Hi in curribus, et hi in equis: nos autem in nomine [Al. nomen] Dei nostri invocabimus; ipsi obligati sunt, et ceciderunt: nos vero surreximus, et erecti sumus* (**Ps. XIX, 8, 9**). In hoc equitatu confidebat rex Aegyptius; et praecipitatus in mare, quasi plumbum submersus est in profundum (**Exod. XV**), et suo exemplo didicit verum esse, quod scriptum est: *Fallax 875 equus ad salutem* (**Ps. XXXII, 17**). Hos currus et quadrigas, supra in quatuor perturbationibus interpretati sumus, qui nisi frenis boni regantur aurigae, ad praecipitia deferuntur. Alius est autem auriga, de quo loquitur Eliseus: *Pater, pater, currus Israel, et auriga ejus* (**IV Reg. II, 12**). Tunc Deus domum Juda et domum Joseph confortare se dicit (**III Reg. XII, 16**), ut qui, Jeroboam regnante, divisi sunt, Christo imperante, socientur, et sit unus pastor et unus grex. Et Judas enim et Joseph diversis nominibus, ad unam Salvatoris conferuntur intelligentiam, quia et Joseph esurientibus in Aegypto populis frumenta largitus est (**Genes. XLII seqq.**): et Dominus famem mundi sua saturavit praesentia. Et convertet eos, et miserebitur

eorum: et sic erunt unum sicut fuerunt antequam projiceret eos. Haec universa in persecutionibus accipe, quando, desperatis omnibus, exaudivit servos suos Dominus. Et erunt quasi fortes Ephraim, qui primum debiles et infirmi, postea fortes erant, et suo nomine digni: *Ephraim* enim interpretatur *ubertas*. Et laetabitur cor eorum, cum biberint vinum, quod expressum est de vinea Sorec. Filii quoque eorum quibus Paulus apostolus loquitur: *Filioli mei, quos rursum parturio donec Christus formetur in vobis* (**Galat. IV, 19**). Et Petrus princeps apostolorum: *Sicut filii, ait, obedientiae, non conformati juxta priorem conversationem* (**I Pet. I, 14**). Et in Psalmo legimus: *Venite, filii, audite me, timorem Domini docebo vos* (**Ps. XXXIII, 12**). Isti igitur filii exsultabunt et laetabuntur, et cor eorum gaudebit in Domino.

(Vers. 8 seqq.) *Sibilabo eis, et congregabo illos quia redemi eos, et multiplicabo eos sicut ante fuerant multiplicati. Et seminabo eos in populis, et de longe recordabuntur mei, et vivent cum filiis suis, et revertentur. Et reducam eos de terra Aegypti, de Assyriis congregabo eos, et ad terram Galaad et Libani adducam eos, et non invenietur eis locus. LXX: Significabo eis, et suscipiam illos, quia redimam eos, et multiplicabuntur sicut erant plurimi, et seminabo eos in populis, et qui erant de longe, recordabuntur mei. Nutrient filios suos et convertentur, et convertam eos de terra Aegypti, et de Assyriis suscipiam illos, et in Galaaditin et in Libanum introducam* **876** *eos, et nullus ex eis deerit. Signum congregationis suae, vel sub Macedonibus, vel in consummatione mundi, ut prius diximus, meum, inquit, habebunt sibilum, ut ex sibilo meo illos congregem, et me*

doceam esse pastorem. Ego enim redemi eos, et liberavi eos de captivitate, extenso brachio: et ego eos multiplicabo, qui ante multiplicaveram, ut dispersio in populis non videatur esse divisio, sed sementis operatio, et liberorum ac nepotum segete multiplicata, vivant cum filiis suis: et revertantur non solum de terra Aegypti, sed et de Assyriis, et ex utraque orbis parte redeant ad Judaeam, et ad terram Galaad et Libani, quam prius decem possidebant tribus, quae appellantur domus Joseph et Ephraim: et tantus erit numerus reductorum, ut multitudinem terra non capiat. Secundum ἀναγωγήν significat Dominus et sibilat his qui peccatis fuerant ante captivi, et loquitur ad eos: *Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis, et invenietis requiem animabus vestris. Tollite jugum meum super vos, et discite a me quia mansuetus sum et humilis corde: Jugum enim meum suave, et onus meum leve est* (**Matth. XI, 29, 30**). Quid hac significatione sibiloque clementius, quo dispersus populus congregatur? Congregantur autem, quia Dominus redemit eos: non corruptibilibus argento et auro, ex vana sua conversatione; sed pretioso sanguine, quasi agni immaculati Domini Jesu (**I Pet. I**). Unde loquitur in Psalmo: *Exsultatio mea, erue me a circumdantibus me* (**Psal. XXXI, 7**). Et iterum: *Redemisti me, Domine, Deus veritatis* (**Psal. XXX, 6**). Et multiplicabit [*Al. multiplicabo*] eos sicut fuerant antea multiplicati, ut impleretur illud quod promissum est Abrahae: *Multiplicabo eum, et benedicam illi, et benedictus erit, ut fiat pater multarum gentium* (**Gen. XVII, 9**). Filios autem Abraham non eos debemus accipere, quibus Dominus loquitur: *Si filii essetis Abraham, opera patris vestri faceretis* (**Joan. VIII, 39**), sed illos de quibus Apostolus ait: *Quotquot ex fide sunt, filii sunt Abraham* (**Rom. VIII**). De hac multiplicatione Isaias

mystico sermone testatur, dicens: *Qui modicus est, erit in millibus; et qui parvus, erit in gentem magnam (Isai. LX, 22)*. Multiplicationem autem et benedictionem liberorum non accipiamus <sup>877</sup> carnaliter: alioquin Elias et Elisaeus et Jeremias et Baptista Joannes (quo major inter natos mulierum non fuit) (**Matth. XI**) hac benedictione caruerunt, sed illam qua vocantur ad fidem multitudines nationum. Denique sequitur: *Seminabo eos in populis, et de longe recordabuntur mei*. Seminati sunt in populis, qui Domini audiere sermonem: *Euntes, docete omnes gentes (Matt. XXVIII, 19)*. Et in alio loco: *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, et posui vos ut eatis, et fructum afferatis, et fructus vester maneat in aeternum (Joan. XV, 16)*. Cumque apostoli fuerint in populis seminati, gentes et populi longe positi recordabuntur mei, illo prophetico huic sententiae congruente: *Reminiscentur et convertentur ad Dominum universi fines terrae. Et adorabunt in conspectu ejus universae familiae gentium. Quoniam Domini est regnum, et ipse dominabitur gentium (Ps. XXI, 28, 29)*. Quodque dicitur: *De longe recordabuntur mei*, illi simile est: *Qui longe estis, recordamini Domini, et Jerusalem ascendat super cor vestrum (Jer. XXXI)*. Longe fuit omnis gentium multitudo; sed recordata est Dei, quia ex uno omnes parente generamur. Cumque apostolis in cunctis gentibus seminatis, gentes longe positae Dei fuerint recordatae, vivent cum filiis suis, ut qui prius infidelitate mortui erant, fide vivere incipiant. Isti sunt filii, quos Paulus nutrit in Evangelio, scribens ad Corinthios: *Lac vobis potum dedi (I Cor. III, 2)*. Et Petrus in dispersione scribit fidelibus, qui renati erant: Non ex semine corruptibili, sed incorruptibili, per sermonem viventis Dei, et permanentis, sicut modo generati parvuli, ut

rationabile lac concupiscerent et in ipso crescerent in salutem (**I Pet. I**). Ad hos filios scribebat et evangelista Joannes: *Filioli, custodite vos ab idolis* (**I Joan. V, 21**). Et reducam, inquit, eos de terra Aegypti, et de Assyriis congregabo eos. De terra Aegypti, in qua imperabat rex Pharaon, qui quondam gloriabundus aiebat: *Mea sunt flumina, et ego feci ea* (**Ezech. XXIX, 3**). Et de terra Assur, quam tenebat rex Assyrius, sensus magnus, qui et ipse dicebat: *Super sidera coeli ponam thronum meum, et ero similis Altissimo* (**Isai. XIV, 13**). Cum autem de tenebris Aegypti et de tribulatione mundi, et de potestate Assyrii, qui interpretatur *arguens* atque *convincens* (ipse est enim inimicus et ultor), **878** nationes Dominus congregarit, inducet eos in terram Galaad, et Libani. *Galaad* in linguam nostram vertitur, *testimonium transmigrationis*, quando de carnalibus transimus ad spiritualia, de parte venimus ad totum: terrena relinquimus, et ad coelestia transmigramus: *Libanus* autem interpretatur λευκασμός, id est, *dealbatio*. Adducimur itaque de tenebris Aegypti, ut postquam transierimus et migraverimus a mundo, dealbemur in Domino, et dicatur de nobis: *Quae est ista quae ascendit dealbata* (**Cant. VIII, 6**)? Alii juxta Graeci sermonis ambiguitatem, qua et mons Phoenicis et thus Libanus dicitur, nunc Libanum *thus* interpretantur, et ex thure significari putant Deum, ut postquam de terra transierimus ad coelum, impleatur in nobis oratio Salvatoris: *Pater, da eis ut sint in nobis unum, sicut ego et tu unum sumus* (**Joan. XVII, 22**). Unde et sponsa in Cantico dicit ad sponsum: *Odor vestimentorum tuorum, sicut odor Libani* (**Cant. IV, 11**). Cumque induxerit nos in terram Galaad et Libani, non

invenietur nobis locus, ut nequaquam terrae stringamur angustiis; sed coelorum latitudine [*Al.* altitudine] perfruamur.

(Vers. 11, 12.) *Et transibit in maris freto, et percutiet in mari fluctus: et confundentur omnia profunda fluminis: et humiliabitur superbia Assur, et sceptrum Aegypti recedet. Confortabo eos in Domino: Et in nomine ejus ambulabunt, dicit Dominus. LXX: Et pertransibunt in mari angusto: et percutient in mari fluctus, et siccabuntur omnia profunda fluviorum: et auferetur universa injuria Assyriorum, et sceptrum Aegypti tolletur. Et confortabo eos in Domino Deo suo, et in nomine ejus gloriabuntur, dicit Dominus.* Narrant Hebraei captivum populum Judaeorum, non solum in Medos et Persas, sed in Bosphorum quoque et septentrionalem plagam ab Assyriis atque Chaldaeis esse translatum, et postea eos ex parte revocatos, Dei eos ad se convertente clementia; et hoc esse quod nunc dicitur: *Transibunt in mari angusto.* Propontidis angustias, quae Chalcedonem, et quondam Bizantium brevi freto dividunt. Et percutiet, inquit, Dominus (vadens ante populum suum) maris fluctus, et confundentur omnia profunda fluviorum, ut olim factum est, Jordane siccato (**Josue III**), et mare Rubrum transgressus est populus in deserto (**Exod. XXIV**). Cumque fuerit de captivitatis profundo et **879** malorum amaritudine liberatus, humiliabitur Assur, et Aegypti imperium recedet ab eis. Et confortabuntur in Domino, et in nomine illius ambulabunt in terra Israel, dicit Dominus. Haec ut ab Hebraeis nobis tradita sunt, nostrae linguae hominibus expressimus, fidem dictorum ad eos a quibus sunt dicta referentes. Caeterum nos qui Christi censemur nomine, occidentem relinquimus litteram, et sequimur spiritum vivificantem, immo spiritualia

spiritualibus comparantes, non Bosphorum et siccitatem  
rursum maris et arentia fluenta Jordanis, quae fabularum  
similia sunt, sed dignam in servos suos Dei clementiam  
quaerimus, quo praeunte, et nobis aperiente viam, transimus  
maris fretum, sive angustum mare, quod peccatoribus  
latissimum est: *Lata enim et spatiosa via quae ducit ad  
mortem: arcta et angusta quae ducit ad vitam (Matth. VII,  
13)*. De hoc mari et in Psalmis legimus: *Qui descendunt in  
mare navibus, facientes operationem in aquis multis, ipsi  
viderunt opera Domini, et mirabilia ejus in profundo (Ps.  
CVI, 22)*. In hoc mare saeculi, in quo sanctorum numerus  
coarctatur, et in tribulatione positus est, descenderunt  
apostoli, et primus Dominus, ut nos de amaris fluctibus  
liberaret (**Marc. IV**). In hoc mare sagena Evangelii  
mittitur (**Matth. XIII**), quae testimoniis texta est  
Scripturarum, ut pisces multos et obrutos mundi hujus  
gurgitibus, in auram extrahat liberam, ut possint laudes Deo  
canere. Hi sunt qui descenderunt in mare, et in Ecclesiarum  
navibus faciunt opera multa, et Dei cernunt mirabilia in  
profundo divitiarum sapientiae et scientiae ejus (**I Cor. II**); et  
in Spiritu sancto qui scrutatur etiam alta Dei, quibus Dominus  
loquitur: *Venite post me, et faciam vos piscatores  
hominum (Matth. IV, 19)*. De his piscatoribus qui descendunt  
in mare, et sunt in navibus, Isaias quoque  
vaticinatur: *Volabunt in navibus alienigenarum, et mare  
pariter depraedabuntur (Isai. XI, 14)*. In Ecclesiis enim de  
numero gentium congregatis, toto apostoli orbe volitarunt, ut  
depraedarentur mare, et draconis **880** spolia tollerent, qui  
regnabat in mari, et de quo scriptum est: *Hoc mare magnum  
et spatiosum manibus: illic reptilia, quorum non est numerus:  
animalia pusilla cum magnis, illic naves pertransibunt:*

*Draco iste quem formasti ad illudendum ei (Psal. CIII, 25, 26). Latum et spatiosum mare est parvis et magnis animantibus, quae cum dracone versantur, et quorum non est numerus. Qui autem super mare sunt, et ipso mari volitant in navibus, audient cum Salvatore: Tu dominaris potestati maris: motum fluctuum ejus tu mitigas (Ps. LXXXVIII, 10). Cumque transierint in maris freto, et fluctus ejus suo conculcaverint pede, confundentur omnia profunda fluminis, de quo scriptum est: Qui convertit mare in aridam, in flumine pertransibunt pede (Psal. LXV, 6), ut humilietur injuria, sive superbia Assur, et Aegypti a sanctis atque credentibus recedat imperium, et qui liberati sunt, confortentur in Domino, et dicant: Fortitudo mea, et laudatio mea, Dominus (Ps. CXVII, 14). Et iterum: Diligam te, Domine, fortitudo mea (Psal. XVII, 1). Et cum Jeremia: Fortitudo mea, et auxilium meum, et refugium meum, Domine Deus meus (Jerem. XVI, 19). Unde et Apostolus, in quo Christus loquebatur, aiebat: Omnia possum in eo qui me confortat (Phil. IV, 13). Et non solum confortabuntur in Domino, sed et gloriabuntur in eo et dicent: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo (Galat. VI, 14). Et: Qui gloriatur, in Domino gloriatur (I Cor. I, 31). Et in alio loco: Non gloriatur sapiens in sapientia sua, neque fortis in fortitudine sua, neque dives in divitiis suis; sed in hoc gloriatur qui gloriatur: intelligere et scire Dominum, et facere misericordiam et judicium in medio terrae (Jerem. IX, 23, 24). Verum quia in Hebraico scriptum est: Et in nomine ejus ambulabunt, sic intelligendum est: quod in nomine Christi ambulent Christiani, et scribatur in calculis eorum nomen novum, et sub tanti nominis dignitate*



ambulent cum Domino, sicut ambulavit Enoch, et placuit Deo, et translatus est (**Genes. V**).

## *LIBER TERTIUS.*

(881-882.) Urget me frater Sisinius incompta et impolita transmittere ut non dicam emendandi, sed ne relegendi quidem habeam facultatem. Ille festinat in opus suum, nos in nostro opere minus facimus, dum eruditio incassum vertitur; et quidquid sensu concipimus, composito non licet ornare sermone. Rudes igitur, non mea culpa, sed studio portitoris suscipe libros: dum ipse tua festinat sanctis aera dividere, et nos non patitur nostra tibi aera numerare. Quamvis enim elegans sit exercitatumque ingenium, et longo usu trita currat oratio: tamen nisi Auctoris manu curata fuerit et polita, redolet sordes negligentiae, et vel nimio verborum flore luxuriat, vel hiulca vocalibus fit, vel aspera consonantibus. Unde et de Virgilio traditum est, quod libros suos quasi ursorum fetus lingua composuerit, et lambendo fecerit esse meliores, qui durarent in memoriam sempiternam, et necessitatem metri libera oratione complerent. Transimus ad Libanum, et ad duas virgas, tresque pastores, qui in uno mense succisi sunt, et ad triginta argenteos, de quibus emptus est ager figuli in sepulturam peregrinorum (**Matth. XXVII**), et ad stulti vasa pastoris, et caetera usque ad finem voluminis: quae tantis sunt contexta mysteriis, ut misericordia Dei et tuis indigeamus orationibus, ne cursus noster aliquo praepediatur errore, et malevolis justa sit occasio detrahendi, qui ad hoc

solum linguas habere se putant, ut proximos lacerent, et duritiam frontis attritae verborum rabie consolentur.

(Cap. XI.---Vers. 1.) *Aperi, Libane, portas tuas, et comedat [Al. comedet] ignis cedros tuas. Ulula, abies, quia cecidit cedrus: quoniam magnifici vastati sunt. Ululate, quercus Basan, quoniam succisus est saltus munitus.* LXX: *Aperi, Libane, portas tuas, et comedat ignis cedros tuas. Ululet pinus, quia cecidit cedrus, quia optimates contriti sunt. Ululate, quercus Basanitidis, quoniam depositus est saltus nemorosus.* Perspicue Libanus, ad quem prophetalis sermo convertitur, dicens: *Aperi, Libane, portas tuas*, templum intelligitur Judaeorum, quod instauratum, immo aedificatum a Zorobabel, rursum a Vespasiano, et Tito canitur subvertendum. Et quia Libanum, templum appellaverat μεταφορικῶς, et in reliquis servat translationem, ut per cedros et abietes et quercus Basan saltumque nemorosum, principes ac sacerdotes et populum significet Judaeorum. Aperit autem Libanus portas suas, ut Romanus intret exercitus, et comedat ignis cedros ejus, ut vel incendio cuncta vastentur, vel hostili impetu duces ac principes consumantur. Ululant abietes, quia cecidit cedrus, mutuo sacerdotes et principes sua populatione lugentes. Quodque prius dixit obscure, nunc ponit manifestius, *quoniam magnifici vastati sunt*. Cupio scire quae sint cedri Libani, quae combustae sunt: quae abietes, quibus ululatus indicitur: quae pinus, quae corrui: *magnifici*, inquit, *vastati sunt*. Ululate, quercus Bazan, id est, confusionis et ignominiae, quia saltus *munitissimus*, qui Hebraice dicitur BESOR, **883** et a LXX translatus est, *nemorosus*, excisus est; quia templum, quod inexpugnabili creverat firmitate, et a diversis regibus et

principibus, ac postea ab Herode constructum est, Romano oppugnante, deletum est. Hunc locum quidam non intelligentes, Libanum et abietes et pinos et quercus Basan, et saltum nemorosum sive munitum, ad contrarias referunt fortitudines, de quibus et in Ezechiele sub nomine Assur, et Pharaonis dictum sit: *Ecce Assur cypressus in Libano, et bonus ramis, et condensus umbraculo, et excelsus magnitudine, et in medio nubium factum est cacumen ejus: aqua nutrit eum: abyssus exaltavit illum (Ezech. XXXI, 3, 4)*, et caetera, quae tam de Assur, quam de Pharaone dicuntur, vel ad contrarias fortitudines, vel ad superbos quosque et principes dici arbitrantur, de quibus et in Psalmo legimus: *Vox Domini confringentis cedros, et confringet Dominus cedros Libani (Psal. XXVIII, 5)*. Et in alio loco: *Dies, Domini sabaoth super omnem contumeliosum et superbum, et super omnem excelsum atque sublimem (Isai. XXII, 12, 13)*. Et post paululum: *Et super omnem cedrum Libani excelsam (Al. excelsorum)], et super omnem arborem quercus Basan*. Et de hoc Libano asserunt prophetari: Libanus cum excelsis cadet. Nos autem priorem interpretationem sequamur, praesertim cum et ea quae sequuntur, huic sensui congruant.

(Vers. 3.) *Vox ululatus pastorum, quia vastata est magnificentia eorum: vox rugitus leonum, quia vastata est superbia Jordanis. LXX: Vox lugentium pastorum, quoniam misera facta est magnificentia eorum. Vox rugientium leonum, quia afflicta est fremitus Jordadanis*. Pars superioris capituli, et in his versiculis continetur. Quos vocaverat cedros, abietes, pinos et quercus Basan, et exponens quae essent istae arbores intulerat, dicens: *Quoniam magnifici vastati*

*sunt*, nunc per aliam μεταφορὰν dicit esse pastores, id est, principes atque doctores, et qui primi erant in populo, quod flere debeant et lugere, quia magnificentia eorum et pulchritudo et decus vastata sint, atque consumpta: templum videlicet, in quo sibi gloriabantur. Et *vox*, inquit, *rugitus leonum*, quos excelsas arbores, et rursum pastores, eosdem nunc leones appellat. Et quia leones dixerat, servat translationem, ut inferat: *Quoniam vastata est 884 superbia Jordanis*, sive fremitus et sonitus aquae decurrentis, qui Hebraice dicitur GAON (). Et quomodo templi altitudinem juxta situm terrae Judaeae altitudini Libani comparavit (nihil enim Libano in terra repromissionis excelsius est, nec nemorosius atque condensius) sic Jordani fluvio, qui maximus in Judaea est, juxta quem morantur leones, fremitum junxit leonum propter ardorem sitis, et ob deserti viciniam et latitudinem vastae solitudinis, et arundineta, et carecta. Unde et per prophetam dicitur: *Ascendit leo de Jordane (Jer. IV, 7)*, volens ostendere Nabuchodonosor se sedibus suis, quasi leonem de cubili exisse contra Jerusalem. Aliter: Vox rugitus leonum, quoniam vastata est superbia Jordanis. Vox, inquit, optimatum, quia templum destructum est, unde sperabant semper auxilium, et quod justos et bellatores ac potentes quondam nutriebat leones.

(Vers. 4, 5.) *Haec dicit Dominus Deus meus: Pasce pecora occisionis, quae qui possederant, occidebant, et non dolebant, et vendebant ea dicentes: Benedictus Dominus, divites facti sumus, et pastores eorum non parcebant eis. LXX: Haec dicit Dominus omnipotens: Pasce oves occisionis: quas qui possederunt, interficiebant, et non agebant poenitentiam, et qui vendebant eas, dicebant: Benedictus Dominus, et divites*

*facti sumus, et pastores earum nihil patiebantur super eis.* Ubi manifestissima prophetia est, et per translationem historiae verus ordo narratur, superflua est tropologiae interpretatio, ut alios bonos, alios malos dicamus esse pastores, et hoc tam ad veterem populum referri, quam ad novum, id est, tam ad Judaeorum sacerdotes et principes, quam ad episcopos et presbyteros Christianorum, et quicumque pastores fuerint negligentes, et unum de minimis scandalizaverint, ipsos esse qui nutrant pecora occisionis, et non patiantur super eis quidquam nec doleant, nec possint dicere cum Apostolo: *Quis scandalizatur, et ego non uror (I Cor. XI)?* et vendant populos sibi creditos, de quibus scriptum est: *Qui devorant populum meum sicut cibum panis (Ps. LII, 5),* et ex aliorum mortibus divitias consequantur, laudantes eos, qui praedas agunt de miseris, et iniquis benedicentes. Haec alii interpretentur ut volunt: nos teneamus explanationis ordinem quem semel arripuimus. **885** Quoniam apertus est Libanus, et cedri ejus atque abietes flamma urente combustae sunt, ululatusque pastorum auditus est, et rugitus leonum, quia omnis pulchritudo et superbia Jordanis vastata est atque consumpta: idcirco haec mihi dixit Dominus Deus meus: O propheta Zacharia, ad te iste sermo confertur: Pasce gregem occisionis, hoc est, nunc interim nutriatur, et crescat, qui postea ab hostibus occidendus est, quas oves et pecora, principes Romanorum, qui possidebant ea, et obtinebant jure victoriae, interficiebant, et non miserebantur, sive immolabant, et non sentiebant dolorem, id est, nihil mali pro tanta crudelitate patiebantur, et vendebant ea quae non propter clementiam, sed propter pretium reservabant. Legamus veteres historias, et traditiones plangentium Judaeorum, quod in tabernaculo Abrahae (ubi nunc per annos

singulos mercatus celeberrimus exercetur) post ultimam eversionem, quam sustinuerunt ab Adriano, multa hominum millia venundata sint, et quae vendi non potuerint, translata in Aegyptum, et tam naufragio et fame, quam gentium caede truncata. Isti ergo victores, et Domini ultores qui occidebant, et non dolebant, et vendebant pecora atque dicebant: *Benedictus Dominus, divites facti sumus*, hanc habebant sententiam. Propter peccata sua offendere Judaei: ideo eos oppressimus, et ex pretio eorum divites facti sumus. Nec mirum, inquit, si hostes jure victorum occidebant pecora, et non dolebant, vendebant, et in suo scelere gloriabantur; cum ipsi pastores eorum, atque doctores non pepercerint eis, et culpa eorum, grex lupis traditus sit.

(Vers. 6, 7) *Et ego non parcam ultra super habitantes terram, dicit Dominus: Ecce ego tradam homines unumquemque in manu proximi sui, et in manu regis sui, et concident terram, et non eruam de manu eorum, et pascam pecus occisionis, propter hoc, o pauperes gregis. LXX: Ideo non parcam ultra super habitatores terrae, dicit Dominus. Et ecce ego tradam homines unumquemque in manus proximi sui, et in manu regum ejus, et concident terram, et non eruam de manu eorum, et pascam oves occisionis in Chananitide.* Hoc quod LXX in extremo capitulo transtulerunt: *Et pascam oves occisionis in terra* **886** *Chanaan*, non est in Hebraeo, et a nullo alio transfertur interpretum. Quia ergo pastores eorum non parcebant eis, et ipsi primum meum populum devoraverunt: idcirco, et ego non parcam ultra super habitatores terrae Judaeae, dicit Dominus. De hac enim terra loquitur, de qua ei sermo erat, et non de orbe terrarum, sicut Judaei male interpretantes a se volunt in aliam partem Dei

depravare sententiam. Post eversionem quippe templi (quae propterea eis accidit, quia per quadraginta et duos annos, postquam passus est Dominus, accepto spatio, poenitentiam agere noluerunt) dimittam, inquit, unumquemque contra proximum suum, et mutua se caede truncabunt, sive in ipsa obsidione templi, quando Jerusalem Romanus cinget exercitus: tanta enim inter ipsos Judaeos erunt bella atque discordiae, ut in tres partes populus dividatur. Legamus Josephum et septem Judaicae captivitatis libros, et hanc prophetiam esse completam, historiae veritate cernemus. *Et concident, ait, terram*, haud dubium quin Romani omnem terram et universas urbes destruxerint Judaeorum. *Et non eruam eos de manu eorum*. Audi, Judaeae, qui tibi spes vanissimas repromittis, et non audis dicentem Dominum atque firmantem: *Non eruam de manibus eorum*, quod aeterna sit apud Romanos tua futura captivitas. *Et pascam pecus occisionis*, ut semper Judaei nutriantur ad mortem; propterea quia Dei est ista sententia: O vos qui estis pauperes gregis, hoc est, justi de Israel, qui credidistis in Dominum Jesum, et Dei filium suscepistis, audite quae dicantur, et sequentis capituli sacramenta cognoscite. Quod autem secundum Septuaginta legimus: *Et pascam oves occisionis in terra Chanaan*, sic possumus intelligere; quod populum Judaeorum, qui destinatus est morti, in toto orbe dispersum (hoc est, in terra Chanaan atque gentilium) pascat Dominus, et nutriat ad immolandum.

(Vers. 8, 9.) *Et assumpsi mihi duas virgas: unam vocavi decorem, et alteram vocavi funiculos [Vulg. funiculum]; et pavi gregem. Et succidi tres pastores in mense uno, et contracta est anima mea in eis; siquidem et anima eorum*

*variavit in me. Et dixi: Non pascam vos; quod moritur, moriatur, et quod succiditur 887 succidatur, et reliqui devorent unusquisque carnem proximi sui. LXX: Et assumam mihi duas virgas: unam vocari decorem, et alteram vocavi funiculum, et pascam oves. Et auferam tres pastores in mense uno, et ingravescet anima mea super eos: siquidem et animae eorum rugiebant super me. Et dixi: Non pascam eos; quod moritur, moriatur, et quod deficit, deficiat, et reliqui devorent unusquisque carnes proximi sui. Supra dixerat: Propter hoc, o pauperes*  
*gregis,* et  
*facta ἀποσιωπήσει, subaudiebatur, attendite, quia Libani*  
*portae apertae sunt, et quercus Basan, abietes cedrique succisae, et intulerat comminans: Non parcam ultra super habitatores terrae, dicit Dominus. Et hoc de uno Judaico populo dicere videbatur, quod interfectis prophetis, etiam in Filium Dei misissent manus, et voce temeraria conclamassent: Sanguis ejus super nos, et super filios nostros (Matth. XXVII, 25)! Nunc Creator universitatis et Dominus mysteria sui orbis exponit, et dicit duas habuisse se virgas, quarum alteram decorem vocaverit, alteram funiculos, et in duabus virgis vinctum paverit gregem: tres quoque pastores in uno mense succiderit, et contracta sit, sive indignata, aut (ut Septuaginta transtulerunt) ingravescet anima mea super eos; haud dubium quin pastores significet, quos succidit in mense uno. Redditque causam cur pastoribus indignatus sit intantum, ut eos in uno mense succiderit: Siquidem et anima, inquit, eorum variavit in me. Et est sensus: Non me pleno animo dilexerunt: nec pastores mercenarii verum amavere pastorem: Quia pastor bonus ponit animam suam pro ovibus suis (Joan. X, 11). Quamobrem et ego indignatus sententiam protuli, et ad*



ipsos pastores, quos mea indignatione succideram, sive succisis pastoribus ad relictum [*Al. reliquum*] gregem locutus sum: *Non pascam vos*; sed quod mortem elegit, sua voluntate moriatur, et se alterutrum devorent, mutuaque caede dilanient. Haec παραφραστικῶς diximus, ut futurae explanationis semitam sterneremus. Creator et pastor cujus oves cognoscunt vocem, et sequuntur eum, duas sibi assumpsit virgas, sive duas σκυτάλας, id est, *baculos*, qui Hebraice dicuntur MACALOTH (), **888** ut pastoris habitum demonstraret. Unam virgam vocavit decorem, hoc est, sub Noe omne hominum genus sua benedictione protexit: quando instaurato mundo, necdum peccata sorduerant. Et idcirco vocatio cunctarum gentium appellatur decora et pulchra, quia nihil justius est, quam universitatis parentem vocare omnes aequaliter, quos aequali conditione generavit. Et alteram vocavit funiculos; quando enim dividebat Altissimus gentes, et disseminabat filios Adam, statuit terminos gentium, juxta numerum angelorum Dei (**Deut. XXXII**). Et facta est pars Domini populus ejus Jacob; funiculus haereditatis ejus Israel. Et pavi, inquit, gregem: sive ipsum Israelem, sive cum Israele omne hominum genus. Et succidi, inquit, tres pastores in uno mense. Legi in cujusdam Commentariis: Pastores Domini indignatione succisos, in sacerdotibus et falsis prophetis et regibus intelligi Judaeorum; quod post passionem Christi, uno omnia succisa sint tempore, de quibus loquitur Jeremias: *Sacerdotes non dixerunt: Ubi est Dominus. Tenentes legem meam, nescierunt me. Et pastores praevaricati sunt in me, et prophetae prophetabant in Baal, et idola secuti sunt* (**Jer. II, 8**). Nec hac explanatione contentus, tres pastores in uno mense succisos, eos vult accipi, qui in Patrem et Filium et Spiritum sanctum peccaverunt; omnes

enim haereticos, aut in unam, aut in duas, aut in tres simul peccare personas. Dixit ille quod voluit, neque enim alterius sensui detrahendum est. Nobis tres pastores qui in uno mense succisi sunt, Moyses videtur, et Aaron, et Maria (**Num. 20**); quorum Maria in mense primo, qui vocatur NISAN (), mortua est in deserto Sin, et in eodem loco propter aquam contradictionis, eodemque mense, Moyses et Aaron condemnati sunt, ne terram repromissionis intrarent. Atque ita factum est, ut e tribus pastoribus, alia praesenti morte succideretur, alii sententia mortis futurae. Et contracta est, inquit, anima mea super eos: videlicet super tres pastores quos praeposueram gregi meo. Quia et illorum anima variavit in me, non enim glorificaverunt **889** me ad aquam contradictionis. Si autem ad populum referimus, quod anima populi variaverit in Deum, sic exponendum est: Idcirco eis indignatus sum, quia et ipsi inter me et idola fluctuantes, variis contra me pugnaverunt modis. Quamobrem indignatus dixi ad Moysen: *Non pascam vos: dimitte me, et disperdam eos* (**Exod. XXXII, 10**). Quando autem dicit, cum irascitur, *Dimitte me*, provocat ad rogandum, et ostendit se ab eo posse retineri. Quod moritur, inquit, moriatur, et quod succiditur succidatur; omnium corpora ruant in solitudine, et versi in seditionem, instar bestiarum mutuis lacerentur morsibus, nullusque terram repromissionis introeat. Quidam duas vocationes Judaeorum et gentium, in primo Israel, et novissimo intellexere nomine Christianos. Sed quomodo vocatio Christiana ante projecta sit, et Judaei remanserint et pasti sint a Deo, non satis attenderunt.

(Vers. 10, 11.) *Et tuli virgam meam quae vocabatur decus, et abscidi eam ut irritum facerem foedus meum quod percussi*

*cum omnibus populis. Et in irritum deductum est in die illa, et cognoverunt sic pauperes gregis, qui custodiunt mihi, quia verbum Domini est. LXX: Et assumam virgam meam pulchram, et projiciam eam, ut dissipem testamentum meum quod disposui ad omnes populos, et dissipabitur in die illa, et cognoscent Chananaei oves, quae custodiuntur quia verbum Domini est.* Post vocationem Israelis, et assumptionem virgae secundae, quae vocabatur funiculus, tulit Dominus virgam primam, totius orbis nationes, quae vocabatur decora, et abscidit eas a cultu suo, quia veneratae sunt idola, et omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt (**Ps. XIII**). Manifestiusque exponens quae esset haec virga, intulit: *Ut irritum facerem foedus meum quod percussi cum omnibus populis:* Statim enim ut Israel assumptus est, gentium turba projecta est: et ut nata est filia Archisynagogi, quae postea in Evangelio, cum duodecim esset annorum, aegrotare et mortua esse narratur, αἰμορροοῦσα coepit sanguinem fluere, et perpetua infirmitate cruciari (**Marc. V; Matth. IX**). Et in irritum, ait, deductum est foedus meum quod cum omnibus **890** inieram nationibus. Et intellexerunt pauperes gregis, id est, populus Israel qui mea mandata custodit, quia verbum Domini est, id est, voluntatis est Domini abjicere gentes negantes, et in Abraham Israel assumere confitentem. Pro eo quod nos interpretati sumus, *et cognoverunt sic pauperes gregis, Septuaginta transtulerunt, et cognoscent Chananaei oves, quae custodiuntur mihi,* quod ita nonnulli edisserunt: Cognoscet populus Judaeorum, ad quem dictum est: *Semen Chanaam, et non Juda (Dan. XIII, 56);* qui nunc meis caeremoniis custoditur: sive quia Chananaei interpretantur, *parati ad humilitatem,* cognoscent qui olim parati sunt ut humiliantur a Domino, et relinquuntur. Cur

autem pro eo quod nos interpretati sumus, *sic pauperes*, illi dixerunt, *Chananaeos*, causa manifesta est: apud Hebraeos enim, *sic*, CHEN () dicitur: ANIE (), *pauperes*; illi duo verba in unum copulantes, pro eo quod est, *sic pauperes*, hoc est, CHEN ANIE (, nomen *Chananaeae* gentis interpretati sunt.

(Vers. 12, 13.) *Et dixi ad eos: Si bonum est in oculis vestris, afferte mercedem meam, et si non, quiescite; et appenderunt mercedem meam, triginta argenteos. Et dixit Dominus ad me, Projice illos [Vulg. illud] ad statuarium, decorum pretium quod appretiatus sum ab eis: et tuli triginta argenteos, et projecit illos in domum Domini ad statuariunt. LXX: Et dicam ad eos: Si bonum est in conspectu vestro, date statuentes mercedem meam, aut renuite. Et statuerunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit Dominus ad me: Depone eos in conflatorium, et recogita si probatum est, sicut probatus sum pro eis. Et tuli triginta argenteos, et misi eos in domum Domini in conflatorium. Cognoscentibus Israelitici gregis pauperibus, qui mea mandata custodiunt, verbum esse Domini quod locutus sum, et vera quae dixi, ait ad eos, id est, ad pauperes gregis, si vobis placet (homines enim estis et semel libero arbitrio vos creavi, quibus et in eremo locutus sum: *Si audieritis me, quae bona sunt terrae, comedetis (Isai. I)*) pro hac assumptione, qua abjeci universum hominum genus, et vos mihi in peculiarem elegi gregem, et Creator omnium **891** volui parvum habere funiculum, reddite mihi mercedem meam, id est, mea praecepta servate. Sin autem non vultis mercedem reddere, nec placet in oculis vestris meo censi nomine, aperte renuite, et facite quod vultis. Qui tunc quidem responderunt Moysi: *Omnia quaecumque dicit**

*Dominus, faciemus (Exod. XXIV, 3).* In fine autem temporum pro eo quod eos elegi de medio nationum, et liberavi de Aegypti fornace ferrea, appenderunt mercedem meam triginta argenteos, pro meo sanguine dantes Judae proditori (**Matt. XXVI**). Et dixit, inquit propheta, Dominus ad me, sive ipse Salvator, cujus priora sunt verba, patrem ad se locutum esse contestans: *Projice illud ad statuarium*: pro quo in Hebraeo legitur JOSER (), id est, τὸν πλαστήν, quem nos, *fictorem et figulum* possumus dicere. Et est sensus: Projice pretium meum ad figulum, qui Creator et fctor est omnium. Nec dixit, *depone*; sed, *projice*, ut fctoris plastaeque judicio merces Domini penderetur. Et εἰρωνικῶς pretium suum, id est, divinae majestatis, in triginta cernens argenteis, et tam vili mercede se proditum: *Decorum*, inquit, *pretium quo appretiatus sum ab eis*; hoc autem pressius est legendum cum irrisione et subsannatione dicentis: Tanto me populus meus et pauperes quondam gregis, et a me electi in filios, emendum atque vendendum pretio judicarunt. Et tuli, ait Dominus per prophetam, sicut mihi a Deo fuerat imperatum, triginta argenteos, et non eos deposui, sed projeci in domum Domini ad fictorem: in domo Domini feci eos a proditore reddi sacerdotibus et pharisaeis, ipso confitente, qui vendidit: *Peccavi, tradens sanguinem justum* (**Matth. XXVII, 4**). At illi quoniam pretium sanguinis erat, noluerunt illud reponere in corbonam, id est, in gazophylacio; sed emerunt ex eo agrum figuli in sepulturam peregrinorum. Nos enim omnes qui peregrini et advenae Legis fuimus, redempti pretiosissimo ejus sanguine, in domo figuli **892** Creatorisque omnium sepelimur et requiescimus. Pro πλάστη atque fictore, *statuarium* olim interpretatus sum, verbi ambiguitate

compulsus, quod statuarium fictoremque uno sermone significat. Judaei istum locum malitiose interpretantes, triginta argenteos, triginta Legis mandata commemorant, quae facere jubeantur in Lege, et rursum triginta sex alia quae prohibeantur in Lege, et dici eis, ut argentum mandatorum Domini plastae suo atque fictori reddant Deo: quod quia facere noluerunt, esse projectos. Breviter indicare volui quid sentiant, alioquin explanationem eorum laciniosissimam taedet revolvere, ut ad reliqua transeamus.

(Vers. 14.) *Et praecidi virgam meam secundam, quae appellabatur funiculus, ut dissolverem germanitatem inter Judam et [Vulg. addit inter] Israel.* LXX: *Et abjeci virgam secundam, quae appellabatur funiculus, ut dissiparem testamentum quod erat inter Judam et Israel.* Et in hoc loco longam cujusdam explanationem, immo tricas inextricabiles legisse me novi, duarum virgarum in unam societatem ex Ezechielis volumine proferentis, et omnia quae de concordia Judae et Ephraim spiritualiter sentienda sunt, huic capitulo coaptantis. Nos autem coeptum sequamur ordinem. Postquam a Judaeis crucifixus est Dominus et triginta appretiatus argenteis, et pretium sanguinis ejus in sepulturam projecit gentium, quae peregrinae erant a Lege et mandatis Dei: statim Dominus sententiam suam ultra non differens, *Praecidi*, ait, *virgam meam secundam*, quae proprie mea erat, quae sic mihi haerebat, ut in Jeremia perizoma et cinctorium atque lumbare, sive, ut consueto verbo utar, coxale sit appellata: quae secunda virga quondam appellata funiculus et pars mea, a me ideo projecta est, ut dissolverem foedus et germanitatem atque concordiam, quae inter Judam fuerat et Israel, et fratres a se invicem separarem.

Ut in apostolorum et eorum qui egerunt poenitentiam **893** numero, rursum Judas appellaretur et confitens Deum suum: Israel autem et Ephraim et Joseph vocarentur, qui in cordis duritia permanentes dixerunt: *Non habemus regem, nisi Caesarem (Joan. XIX, 15)*. Unde non intulit: *ut irritum facerem pactum, sive testamentum, quod habui cum Juda et Israel (usque hodie enim poenitentibus porrigit manum) sed ut de uno populo credentes alios, et alios non credentes inter se divideret, dicens: Nolite arbitrari quia veni mittere pacem in terram: non veni mittere pacem, sed gladium. Veni enim separare hominem adversum patrem suum, et filiam adversum matrem suam, et nurum adversum socrum suam, et inimici hominis domestici ejus (Matth. X, 34, et 35)*.

(Vers. 15 seqq.) *Et dixit Dominus ad me: Adhuc sume tibi vasa pastoris stulti: Quia ecce ego suscitabo pastorem in terra, qui derelicta non visitabit, dispersum non quaeret, et contritum non sanabit: et id quod stat non enutriet, et carnes pinguium comedet, et ungulas eorum dissolvit. O pastor, et idolum derelinquens gregem: gladius super brachium ejus et super oculum dextrum ejus, brachium ejus ariditate siccabitur, et oculus dexter ejus tenebrescens obscurabitur. LXX: Et dixit Dominus ad me: Adhuc sume tibi vasa pastoralia pastoris imperiti: Quia ecce ego suscitabo pastorem super terra, qui derelictum non visitet et dispersum non requirat, et fractum non sanet, et integrum non dirigat, et carnes electorum devoret, et talos eorum pervertat. O qui pascitis vana, et qui dereliquistis oves, gladius super brachium ejus, et super oculum ejus dextrum, brachium ejus ariditate siccabitur, et oculus dexter ejus caecitate*

*obscurabitur*. Quando dicit, *Adhuc sume tibi vasa pastoris stulti*, illud significat quod supra assumpserit sibi virgas duas, unam decorem, et alteram funiculum. Et quia illas suo vitio peccatoque projecit, et soluta germanitate inter Judam et Israel, nos inserti sumus in radicem bonae olivae, et caecitas ex parte facta est domui Israel, donec intraret plenitudo gentium (**Rom. XI**), nunc prophetae dicitur, ut gravissimum pastoris stulti, sive imperiti, assumat vaticinium. Pastor stultus, et imperitus, haud dubium **894** quin Antichristus sit; qui in consummatione mundi dicitur esse venturus, et qualis venturus sit, indicatur. Vasa autem pastoris, insignia illius et habitum debemus accipere, peram, baculum, fistulam, et sibilum. Et quomodo Isaias, ut captivitatem populi demonstraret, nudus ingreditur (**Isai. L**): et Jeremias vadit ad domum figuli, ut ex dissipatione vasis quod currebat in rota, et manu fingebatur artificis, et interitum Israel, et Dei potentiam ostenderet (**Jerem. XVIII**): et Ezechiel, ut subversionem Jerusalem et fugam Sedeciae, et onera captivorum, non solum voce, sed et habitu demonstraret, perfodit parietem, et in suis humeris excipitur (**Ezech. XII**): sic Zacharias habitum stulti et imperiti pastoris assumit, ut eum nuntiet qui venturus est (**Zach. XI**). Iste pastor ideo consurget in Israel, quia verus pastor dixerat: *Jam non pascam vos*. Qui alio nomine et in Daniele propheta (**Cap. IX**), et in Evangelio (**Marc. XIII**), et in epistola Pauli ad Thessalonicenses (**II Thess. II**), *abominatio desolationis*, sessurus in templo Domini prophetatur, et se factururus ut Deum, qui et per Isaiam magnus sensus dicitur (**Isai. XXXII**). Et ad hoc venit, non ut sanet, sed ut perdat gregem Israel. Pastor enim bonus aegrotantia pecora visitat, dispersa inquit, relictas affert, lassa sustentat.



Econtrario pastor malus omnia adversa agit, et carnes pinguium devorat, ungulas arietum et ovium dissolvit atque pervertit, ne recto ingrediantur pede. Hunc pastorem suscepere Judaei, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, et evacuabit illuminatione adventus sui, ut qui non crediderunt veritati, ne salvi fierent, credant mendacio, et judicentur, quia consenserunt iniquitati. Descripto autem pastore pessimo, stulto et imperito, ad ipsum pastorem prophetalis sermo convertitur: O pastor, et idolum. Tam sceleratus est pastor, ut non idolorum cultor, sed ipse idolum nominetur, dum se appellat Deum, et vult ab omnibus adorari. Qui dereliquit gregem a bestiis devorandum, quem Dominus tanto tempore custodierat. Gladius super brachium ejus, et robur, et super **895** oculum dextrum ejus, quo se acute Dei jactabat cernere sacramenta, et plus videre quam omnes retro prophetae viderant, intantum ut Dei Filium se vocaret. Gladius autem ille est, de quo et supra diximus, et nunc dicemus ex parte, de quo et Isaias loquitur: *Inebriatus est gladius meus in coelo* (**Isai. XXXIV, 5**). Propterea autem gladius Domini super brachium ejus, et super oculum dextrum illius erit: ut robur ejus et omnis jactantia fortitudinis ejus ariditate siccetur, et scientia, quam sibi falso nomine promittebat, aeternis tenebris obscuretur.

(Cap. XII.---Vers. 1.) *Onus verbi Domini super Israel: Dixit Dominus extendens coelum, et fundans terram, et fingens spiritum hominis in eo: Ecce ego ponam Jerusalem superliminare crapulae omnibus populis in circuitu; sed et Juda erit in obsidione contra Jerusalem. Et erit in die illa, ponam Jerusalem lapidem oneris cunctis populis, omnes qui levaverunt [Vulg. levabunt] eam, concisione lacerabuntur, et*

*colligentur adversus eam omnes gentes [Vulg. omnia regna] terrae. LXX: Assumptio verbi Domini super Israel, dicit Dominus extendens coelum et fundans terram, et fingens spiritum hominis in eo: Ecce ego ponam Jerusalem ut superliminaria quae moventur omnibus [Al. in omnibus] populis in circuitu, et in Judaea. Et erit obsidio circa Jerusalem, et erit in die illo, ponam Jerusalem lapidem qui conculcatur a cunctis gentibus: omnis qui conculcaverit eam illudens illudet, et congregabo super eam omnes gentes terrae. Triplex interpretatio est ab eo loco, in quo legimus: Ecce ego ponam Jerusalem superliminare crapulae omnibus populis in circuitu, usque ad eum locum ubi scriptum est (Cap. XIII, v. 7): Framea suscitare super pastorem meum; et super virum cohaerentem mihi, dicit Dominus exercituum: Percute pastorem, et dispergentur oves. Alii enim Judaeorum putant jam haec ex parte completa a Zorobabel, usque ad C. Pompeium, qui primus Romanorum Judaeam cepit et templum, quam historiam scribit Josephus. Alii vero quando Jerusalem fuerit instaurata, in fine mundi esse complenda: quod sibi cum ἡλειμμένῳ suo, quem supra stultum pastorem legimus, miserabilis gens Judaea promittit. Alii autem, hoc est, 896 nos qui Christi censemur nomine, in Ecclesia usque ad finem mundi quotidie expleri et explenda, memoramus. Et ne per singula extendamus modum voluminis, proponentes: Haec dicunt illi: sic alii suspicantur: nos ita sentimus, tres posuimus sententias, ut ex interpretationis varietate, quid cui coaptandum sit, prudens lector intelligat. Dominus igitur qui coelum extendit ut pellem, et terram alta mole solidavit, et spiritum hominis finxit in eo, idem animarum Creator est omnium, ut ex duabus substantiis animae et corporis, unum animal compingeret.*

Spiritus enim pro anima frequenter accipitur, ut ibi: *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum* (Luc. XXV, 46). Et: *Auferes spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suum revertentur* (Ps. CIII, 29). Iste igitur Creator universitatis et Dominus, se Jerusalem superliminare crapulae omnibus populis in circuitu positurum esse, testatur, ut qui limen ejus attigerit, inebrietur et corruat, sive ipsum superliminare in eum corruat a quo contingitur. Sed et Judas, obsessa Jerusalem, est captus a gentibus, et in illarum transiens societatem, cogetur obsidere metropolim suam. Non solum autem Dominus Jerusalem ponet cunctis populis quasi superliminare crapulae; sed ponet illam quasi lapidem oneris cunctis populis, quem qui levare voluerit, concisione lacerabitur. Congregabuntur enim adversus Jerusalem omnia regna terrarum. Mos est in urbibus Palaestinae, et usque hodie per omnem Judaeam vetus consuetudo servatur, ut in viculis, oppidis, et castellis rotundi ponantur lapides gravissimi ponderis, ad quos juvenes exercere se soleant, et eos pro varietate virium sublevare, alii usque ad genua, alii usque ad umbilicum, alii ad humeros et caput, nonnulli super verticem, rectis junctisque manibus, magnitudinem virium demonstrantes, pondus extollant. In arce Atheniensium, juxta simulacrum Minervae, vidi sphaeram aeneam gravissimi ponderis, quam ego pro imbecillitate corpusculi movere vix potui. Cum autem quaererem, quidnam sibi vellet, responsum est ab urbis ejus cultoribus, athletarum in illa massa **897** fortitudinem comprobari, nec prius ad agonem quemquam descendere, quam ex levatione ponderis sciatur quis cui debeat comparari. Sensus ergo iste est: Ponam Jerusalem cunctis gentibus, quasi gravissimum lapidem sublevandum. Levabunt quidem eam, et pro virium varietate

vastabunt; sed necesse est ut dum levatur, in ipso nixu et elevatione ponderis, gravissimus lapis scissuram aliquam vel rasuram in levantium corporibus derelinquat. Super Ecclesia sic interpretari potest, quod cuncti persecutores qui contra domum Domini dimicarunt inebrientur eo calice quo universis gentibus propinat Jeremias, ut bibant, et inebrientur, et cadant, et vomant, et insaniant (**Jer. XXV**). Scio persecutionis tempore multos e nostris contra Ecclesiam pugnare compulsos; sed quicumque hoc pondus voluerit sublevare, levabit quidem, et pro ira Domini qua corripit peccatores, suis manibus sustentabit: verum ipse non erit impunitus, Dei contra se gladio dimicante. Pro lapide oneris, quem nos, ut potuimus, interpretati sumus, Septuaginta verterunt, *lapidem conculcatum a cunctis gentibus. Omnis qui conculcaverit eum* (sive *eam*, id est, Jerusalem) *illudens illudet*. Qui manifestus est sensus, quod utroque modo Jerusalem et ab inimicis gentibus, et a persecutoribus conculcanda sit et illudendum ei pro voluntate illudentium. Sed melior et verior est sensus superior. Breviter singula exponimus, ut tandem veniamus ad calcem, ne si prolixius scripserimus, et rerum obscuritate, et sermonis longitudine, Lectoris animus confundatur.

(Vers. 4.) *In die illa dicit Dominus, percutiam omnem equum in stuporem, et ascensorem ejus in amentiam: et super domum Juda aperiam oculos meos, et omnem equum populorum percutiam in [Vulg. tacet in] caecitate. LXX: In die illa, dicit Dominus omnipotens: Percutiam omnem equum in stupore, et ascensorem ejus in amentia: super domum autem Juda aperiam oculos meos, et omnes equos populorum percutiam in caecitate. In illo tempore (hoc enim significat dies) quando*

obsessa fuerit Jerusalem, ita ut Judas quoque eam obsidere cogatur, et carnaliter et spiritualiter percutiet Dominus omnes adversariorum **898** equos in stuporem, ita ut omnes stupeant qui eos viderint esse percussos, et ascensores eorum, malorum premente magnitudine, vertentur in amentiam, et super domum Juda, qui contra metropolim suam facere aliquid cogebantur, aperiet Dominus oculos suos, ut eorum misereatur, et eos dignos suo faciat aspectu, oculorumque suorum illustret lumine: omnes autem equos populorum aeterna percutiet caecitate. Qui spiritualiter equi intelligendi sint, supra diximus: *Fallax equus in salutem* (Ps. XXXII, 17). Et: *Hi in curribus, et hi in equis* (Ps. XXIX, 8), et caetera his similia. Ascensores quoque eorum, vel daemones, vel falsos magistros diximus, qui omnes in stuporem vertentur et amentiam, ut nihil sapere convincantur: sed palpabiles eos opprimant tenebrae, quales fuerunt quando Aegyptiorum primitiva percussa sunt (Exod. XI). Super domum autem Juda, id est, populum qui confitetur Deum, et fractus persecutionis angustiis ac timore perterritus, videtur esse in numero persequentium: aperiet Dominus oculos suos, ut plerosque respiciat dicentes ad se: *Respice in me, et miserere mei* (Ps. LXXXV, 16), et mereantur audire: *Erit tibi Dominus lumen aeternum* (Isai. LX). Haec est gravissimi lapidis laceratio, quam in adversarios suos, qui Jerusalem levare et vexare conati sunt, Dominus comminatur.

(Vers. 5.) *Et dicent duces Juda in corde suo: Confortentur mihi habitatores Jerusalem in Domino exercituum Deo eorum* [Al. suo]. LXX: *Et dicent tribuni*, id est, οἱ χιλίαρχοι, *Juda in cordibus suis: Inveniemus nobis, qui habitant Jerusalem, in Domino omnipotente Deo*

*eorum.* Cum aperuerit Dominus oculos suos super Judam, et percusserit omnes equos gentium caecitate, duces Juda, de quo supra dictum est: *Sed et Judas erit in obsidione contra Jerusalem*, vota facient in cordibus suis, quia loqui libere non audebunt, ut vincat Jerusalem, et victus Judas cum hostibus vincat cum civibus suis. Pro eo quod nos diximus: *confortentur mihi*, et LXX transtulerunt εὐρήσομεν ἑαυτοῖς, *inveniemus nobis*; in Hebraico scriptum EMSA LI (), quod Aquila transtulit, καρτέρησον μοι, id est, *conforta mihi*, ut sit sensus: Optabunt chiliarchi, et tribuni, ac duces Juda, **899** ac vota facient in abscondito mentis arcano, ut Deus confortet habitatores Jerusalem in Domino Deo suo, et vincant adversarios suos. Juxta tropologiam, duces ac tribuni apostoli sunt, et omnes apostolici viri atque doctores, qui Christi exercitui praefuerunt, qui nollent sibi alios invenire nisi eos qui habitent in Jerusalem, visione pacis, et qui habitent in Domino omnipotente Deo suo. De his ducibus Paulus apostolus fuit, qui invenit Titum, et Timotheum, Lucam atque Sylvanum: Petrus quoque qui Marcum scriptorem eruditivum Evangelii [Al. *in Evangelio*], et caeteri apostoli qui omnem mundum sua doctrina et eruditione compleverunt, ut haberent discipulos habitatores Jerusalem.

(Vers. 6, 7.) *In die illa ponam duces Juda sicut caminum ignis in lignis, et sicut facem ignis in feno: et devorabunt ad dextram, et ad sinistram, omnes populos in circuitu: et habitabitur Jerusalem rursus in loco suo, in Jerusalem. Et salvabit Dominus tabernacula Juda, sicut in principio: ut non magnifice glorietur domus David, et gloria habitantium Jerusalem contra Judam: LXX: In die illa, ponam tribunos Juda sicut torrem ignis in lignis, et sicut fenum ignis in*

*stipula, et devorabunt a dextris et sinistris omnes populos Domini per circuitum, et habitabitur Jerusalem adhuc in semetipsa, et salva faciet Dominus tabernacula Juda, sicut a principio: ut non magnificetur gloria domus David, et elatio habitatorum Jerusalem super Judam.* Quando duces Juda dixerint in cordibus suis: Conforta mihi, Domine, obsessos Jerusalem, ut qui sua imbecillitate victi sunt, tuo superent auxilio: tunc ego Dominus omnipotens Deus eorum, ponam principes Juda sicut fornacem ignis in lignis, et sicut facem in stipula, ut devorent adversarios, quibus simulata amicitia jungebantur. Devorent autem a dextris et sinistris, et omnes populos occidant in circuitu, ut rursum Jerusalem habitetur in loco suo, et nequaquam hostiles impetus timeat. Urbes quoque et oppida, ac villas, et viculos tribus Judae, qui direpti fuerant atque vastati, instaurent sicut fuerant antequam vastarentur, et nequaquam domus regia, et inclyti ac magnifici tribus Juda, et habitatores Jerusalem glorientur adversus tribum **900** Juda, quod suo regatur imperio, suo consilio gubernetur; sed sciant quod Domini sit in utrisque victoria. Haec juxta historiam seu facta sint, seu futura, fidem rerum Domini judicio relinquentes, et sanctis ejus, qui ab eo sapientiae ac veritatis spiritum receperunt. Nos dicamus, quod tempore persecutionis Ecclesiae, duces et tribuni nominis Christiani, de quibus supra diximus: cum Dominus pacem reddiderit Jerusalem, et interfecerit adversarium spiritu oris sui, futuri sint quasi caminus ignis in lignis, ut devorent infructuosas arbores, et sicut faces in stipula, ut quodcumque frumentum non habet, et circumfertur omni vento doctrinae, tradatur incendio. Et devorabunt (inquit) duces Juda, et tribuni ad dexteram, et ad sinistram, eos qui in medio itinere incedere noluerunt, nec scierunt

[*Al. nesciunt*]. ὑπερβολὰς esse κακίας, unde Dei populus pollicetur, nec ad dexteram, nec ad sinistram declinabimus, via recta gradiemur (**Num XX**). Via dextera, parcitas est, quam Graeci φειδολίαν vocant: sinistra, luxuries: media rectaque frugalitas. Omnes igitur qui sunt in via dextera, quibus dicitur: *Ne sis justus nimis* (**Eccl. VII, 17**): Et in sinistra, qui audiunt: *Viae quae ad sinistram sunt, perversae sunt* (**Prov. IV, 27**), devorans flamma consumet, et desertis adversariis atque sublatis, rursum Jerusalem, id est Ecclesia, pristinam gloriam recipiet, et erit in suo statu, et Judae tabernacula salvabuntur, toto orbe dispersa Christianorum conciliabula, de quibus quasi tentoriis et tabernaculis ire cupimus ad domum, quae non est manufacta, et ad coelestem Jerusalem. Propterea autem tabernacula plebis et omnium qui censentur nomine Christiano, et reputantur in vulgus, antiquam pacem recipient obsessis Ecclesiarum principibus, et in fugam versis, ut nequaquam putant magistri atque doctores sua doctrina et sapientia: sed Domini auxilio pacem Ecclesiis redditam.

(Vers. 8.) *In die illa proteget Dominus habitatores Jerusalem, et erit qui offenderit ex eis in die illa; quasi David: Et domus David, quasi Dei, sicut Angelus Domini in conspectu eorum. LXX: Et erit in die illa, proteget Dominus habitatores Jerusalem; et qui infirmus in eis fuerit in die illa, erit quasi domus David; et domus 901 David, quasi domus Dei, et angelus Domini in conspectu eorum.* Juda obtinente victoriam, et Domino restituente tabernacula ejus sicut fuerant a principio, ut nequaquam domus regia contra populum glorietur, in illa die et in illo tempore, Dominus (cujus auxilio Judas a dextris et a sinistris adversarios devorabit) proteget etiam obsessos Jerusalem: et in tantam felicitatem ac



beatitudinem omnia mutabuntur, ut qui vilissimus putabatur, sit quasi domus regia; et qui de domo regia erat, sit quasi de domo Dei, id est, quasi nuntius Domini et angelicae dignitatis in conspectu eorum, qui eo tempore fuerint resalvati. Juxta anagogen: Proteget Dominus habitatores Ecclesiae, pace Ecclesiarum post persecutionem gravissimam reddita, quando et sui nominis interpretatione decorabitur: *Jerusalem* enim *visio pacis* exprimitur. Et tam beati erunt qui pro Ecclesia militarunt, et in persecutione Dominum sunt confessi: ut qui minimus fuerit, et quasi homo in aliquo peccato dictoque offenderit, ponatur in ordine magistrorum: et magistri, qui suum servaverint gradum, sint quasi domus Dei, et quasi angelus Domini; quia hoc omni studio laboramus, positi in terra, et vario labore sudantes, ut transformemur in angelicam gloriam.

(Vers. 9.) *Et erit in die illa: quaeram contere omnes gentes quae veniunt contra Jerusalem. Et effundam super domum David et super habitatores Jerusalem spiritum gratiae et precum.* LXX: *et erit in die illa: quaeram auferre omnes gentes quae veniunt contra Jerusalem, et effundam super domum David: et super habitatores Jerusalem spiritum gratiae et misericordiae.* In die illo quando proteget Dominus habitatores Jerusalem, quaeret Dominus contere omnes gentes, quae veniunt contra Jerusalem. Conteret autem non in perditionem, sed in emendationem, ut adversum Jerusalem militare desistant, et esse incipiant de Jerusalem. Si enim de nihilo creavit omnia, non idcirco fecit ut perderet quae creavit; sed ut illius misericordia quae creata sunt salvarentur. Unde et in Sapientia, quae Salomonis **902** inscribitur (si cui tamen placet librum recipere), scriptum reperimus: *Creavit ut essent*

*omnia, et salutare generationes mundi: et non erit eis venenum mortiferum (Sapient. I).* Sicut enim venit Dominus ut quaereret quod perierat, et salvavit humanum genus: sic et gentes in eo perdidit, quod gentes erant adversariae. Denique sequitur: *Effundam super domum David et super habitatores Jerusalem spiritum gratiae et misericordiae.* De hac gratia scribit et Paulus: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris [Al. vestris] per Spiritum sanctum, qui datus est nobis (Rom. V, 5).* Et in supradicto volumine continetur: *Quae in coelo sunt, quis investigabit? nisi quod tu dedisti sapientiam, et Spiritum sanctum tuum misisti de excelsis: et sic correctae sunt semitae eorum qui versantur in terra: et quae tibi placent, eruditi sunt homines (Sap. IX, 16).* Et in Isaia loquitur Deus: *Dedi spiritum meum super te (Isai. XLII, 1).* Et rursum de eodem Scriptura commemorat: *Dedi spiritum meum super eum (Ibidem).* Verbum autem effusionis, sensum largitatis ostendit: sicut manifestum est in eo quod diximus: *Charitas Dei diffusa est in cordibus vestris.* Et in alio loco ex persona Dei: *Effundam de spiritu meo super omnem carnem (Joel. II, 29).* Qui sit autem spiritus gratiae, idem Apostolus loquitur ad Hebraeos: *Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia eum qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, et spiritui gratiae contumeliam fecerit (Heb. X, 29)!* Unde et Spiritus sancti diversae gratiae esse dicuntur. Et salutatio Apostoli: *Gratia (inquit) vobis et pax multiplicetur (I Tim. I, 1):* ut postquam nobis peccata donaverit, tunc pax per misericordiam consequatur. Haec Judaei ex parte jam facta, et plenius in consummatione mundi futura commemorant. Nos autem post adventum Christi quotidie impleri intelligimus et probamus.

(Vers. 10.) *Et aspicient ad me quem confixerunt: et plangent eum planctu quasi super unigenitum: et dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti.* LXX: *Et aspicient ad me, pro eo quod insultaverunt: et plangent super eum planctum, quasi super charissimum: Et dolebunt dolore, quasi super primogenito.* Hebraicae **903** litterae DALETH et RES, hoc est D et R, similes sunt, et parvo tantum apice distinguuntur. Ex quo evenit ut idem verbum diverse legentes, aliter atque aliter transferant. Intelligentiae gratia unum demus exemplum: *Et vestitus, inquit, erat Samuel* EPHOD BAD (**I Reg. II, 18**), id est, *indumento lineo*, BAD enim *linum* appellatur: unde et BADDIM *lina* dicuntur. Pro quo Hebraico Latinoque sermone, male quidam legunt EPHOD BAR: siquidem BAR, aut *filius* appellatur, aut frumenti *manipulus*, aut *electus*, aut οὔλος, id est, *crispus*. Quod ibi errore interpretationis accidit, etiam hic factum deprehendimus. Si enim legatur DACARU (), ἐξεκέντησαν, id est, *compunxerunt* sive *confixerunt* accipitur: sin autem contrario ordine, litteris commutatis, RACADU (), ὥρχήσαντο, id est, *saltaverunt* intelligitur. et ob similitudinem litterarum error est natus. Joannes autem evangelista, qui de pectore Domini hausit sapientiam, Hebraeus ex Hebraeis quem Salvator amabat plurimum (**Joan. XIX**), non magnopere curavit quid Graecae litterae continerent; sed verbum interpretatus e verbo est, ut in Hebraeo legerat, et tempore Dominicae passionis dixit esse completum. Quod si quis non recipit, det testimonium, de quo sanctarum Scripturarum loco Joannes ista protulerit: et cum non repererit, cogetur ingratis suscipere veritatem. Plangent autem Judaei quasi super unigenito et primogenito, idipsum

significante in Domino Salvatore, et unigenito et primogenito. Unigenitus dicitur, propter naturae proprietatem: Primogenitus juxta Apostolum, ex mortuis resurgentium (**Coloss. I.** Pro unigenito, *charissimum* Septuaginta transtulerunt, de quo in Evangelio legimus: *Hic est Filius meus charissimus, in quo mihi complacui* (**Matth. III, 17**). Tunc dolebunt a se crucifixum, cum viderint in claritate regnantem. Verbum κατωρχήσαντο, apud Graecos, non ab *illusione*, sed a *saltatu* compositum est, quod scilicet contra Dominum quasi ludendo saltaverint, quando dicebant illudentes atque ridentes: *Vah! qui destruis templum, et in tribus diebus aedificas illud: salvum fac te metipsum, descendens de cruce* (**Matth. XV, 29, 30**). Haec et alia 904 illudentes, et quodam amentiae tripudio saltantes loquebantur.

(Vers. 11, 12.) *In die illa magnus erit planctus in Jerusalem, sicut planctus Adadremmon in campo Mageddon. Et planget terra, familiae et familiae seorsum: familiae domus David seorsum, et mulieres (sive uxores) eorum seorsum* (verbum enim Hebraicum NESE, id est γυναῖκες, utrumque significat). *Familiae domus Nathan seorsum, et mulieres eorum seorsum: familiae domus Levi seorsum: et mulieres eorum seorsum: familiae Semei seorsum, et mulieres eorum seorsum. Omnes familiae reliquae, familiae et familiae seorsum, et mulieres eorum seorsum.* LXX: *In die illa magnus erit planctus in Jerusalem, sicut planctus malogranati quod in campo succiditur, et planget terra per tribus ac tribus: tribus David seorsum, et mulieres eorum seorsum: tribus domus Judae seorsum, et mulieres eorum seorsum: tribus domus Nathan seorsum, et mulieres eorum seorsum: tribus domus*

*Levi seorsum, et mulieres eorum seorsum: tribus Simeon seorsum, et mulieres eorum seorsum: omnes reliquae tribus seorsum, et mulieres eorum seorsum.* ADADREMMON (), pro quo LXX transtulerunt πόρνοϛ, urbs est juxta Jezraelem, quae hoc olim vocabulo nuncupata est, et hodie vocatur Maximianopolis in campo Mageddon, in quo Josias, rex justus, a Pharaone cognomento Nechao vulneratus est (**IV Reg. III**): super quo Lamentationes scripsit Jeremias, quae leguntur in Ecclesia, et scripsisse eum, Paralipomenon testatur liber (**II Paral. XXXV**). Sicut igitur eo tempore post reges peccatores spes omnis populi erat in Josia, et occiso illo, magnus planctus in urbe commotus est, sicut legimus in Hebraico: *Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris, cui diximus: In umbra tua vivemus in gentibus* (**Thren. IV, 10**) (licet alii juxta intelligentiam spiritualem hoc referant ad Dominum Jesum), ita crucifixo Salvatore renovabitur planctus in Jerusalem, sicut quondam fuit in urbe Adadremmon, in campo Mageddon. Quodque sequitur: *Plangent familiae et familiae, sive tribus et tribus seorsum: familiae domus David seorsum, et uxores, sive mulieres eorum seorsum*, hoc significat, quod tempore tribulationis et luctus non debeamus servire conjugiiis **905** et operi nuptiarum. Unde et in Joel, captivitate propinqua, dicitur ad Judaeos: *Egrediatur sponsus de cubiculo [Al. cubili] suo, et sponsa de thalamo suo* (**Joel. II, 16**). Et impendente diluvio, imperatur Noe: *Ingrederere in arcam tu, et filii tui, et uxor tua, et uxores filiorum tuorum* (**Gen. VII, 1**). Et postea finito diluvio, dicit [Al. dicitur] ad eum: *Egredere tu, et uxor tua, et filii tui, et uxores eorum* (**Gen. VIII, 16**), ut qui in arca, impendente discrimine, fuerant separati, redditi mundo, generationi et

liberis deservirent. Hoc autem non solum in tempore fit angustiae, sed et in tempore orationis: quando volumus Dominum deprecari, dicente Apostolo ad Corinthios: *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi (I Cor. VII, 5)*. Igitur et nunc tribus domus David, et tribus domus Nathan, et tribus domus Levi, et tribus domus Semei, a suis uxoribus separantur: ut plangent unigenitum et primogenitum Dominum Jesum, de quo dixerat: *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros (Mat. XXVII, 25)*. In David regia tribus accipitur, hoc est, Juda. In Nathan prophetalis ordo describitur. Levi refertur ad sacerdotes, ex quo ortum est sacerdotium. In Semei doctores accipiuntur: ex hac enim tribu magistrorum agmina pullularunt. Reliquas tribus tacuit, quae non habent aliquod privilegium dignitatis. In eo autem quod ait: Omnes tribus reliquae, tribus et tribus seorsum, et uxores eorum seorsum, universas absque nomine comprehendit. Dicamus, et juxta LXX ποῦν appellatur, non una arbor malorum granatorum, id est, mali punici, sed locus his arboribus consitus, de quo juxta intelligentiam spiritualem sponsus dicit in Cantico canticorum: *Descendi, ut viderem in genimine torrentis si florisset vinea, si floruisset mala punica (Cant. VI, 10)*. Descendit enim Salvator ad torrentem hujus saeculi et turbidas aquas, de quibus et in typo ejus Elias bibisse describitur (III Reg. XVII): ut post flores vineae et mali punici fructum utrumque susciperet, et inebrians Ecclesiam suam, audiret ab ea: *Potabis me de vino unguentarii, de vino malorum granatorum meorum (Cant. VIII, 2)*. Hujusmodi potio non solum aestus stomachi 906 fugat, sed et corruptum ventrem sanare dicitur, et reliquis prodesse visceribus. Nihil hoc pomo pulchrius; in rubore, Ecclesiae significat verecundiam: in granorum ordine,

gradus et membra totius corporis per singula officia distributa. Cum in hujusmodi vinea et malis fructum Salvator non invenerit, dicet: *Omnem palmitem non ferentem fructum, tollet Pater; et omnem qui fert fructum, purgabit eum ut fructum plus afferat* (**Joan. XV, 2**). Et in alio loco Joannes Baptista conclamat: *Jam securis ad radices arborum posita est* (**Mat. III, 10**). *Omnis arbor quae non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mitetur* (**Luc. III, 9**). In succisione vitium [*Al. vitiorum*] vel malorum, quando in die judicii omnia deponentur nomina dignitatum, et impletum fuerit illud quod scriptum est: *Ecce homo et opera ejus* (**Matth. III, Luc. III**); et paleae a tritico separatae, erit planctus magnus non in alio loco, sed in Jerusalem. Etenim plaga atque judicium a sanctis incipiet, et reges et sacerdotes et prophetae et doctores tudent manibus pectora: cum mala pulcherrima viderint esse succisa, et eum quem confixerant, in Patris ac sua majestate regnare (**I Petr. IV**).

(Cap. XIII.---Vers. 1.) *In die illa erit fons patens domui David, et habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatoris et menstruatae. LXX: In die illa erit omnis locus apertus in domo David, et habitantibus Jerusalem: et in transmutationem et in aspersionem.* De hoc fonte, qui egreditur de domo David, et in Ezechiele propheta scribitur (**Ezech. XLVII**), quod erumpat fons in domo Domini, et crescat in fluvium, qui appellatur aqua remissionis et indulgentiae; et pergat ad solitudinem et ad mare, quod nunc vocatur Mortuum, piscesque omnes vivificet, et ex utraque ripa Humini variis generis consurgant arbores, per singulos menses semper novis fructibus abundantes. Et ut sciamus domum, hoc est, templum Dei, ipsam esse domum

David, quae in Ezechiele domus Dei, in Zacharia domus David appellatur: hic fons de domo Dei egrediens, refertur ad Ecclesiam et ad scientiam Scripturarum, ut omnes renascamur in Christo, et in aqua baptismatis nostra nobis peccata **907** donentur. Nihil immundius menstruata, quae quidquid attigerit, immundum facit: et hujus tamen sordes Christi abluentur baptismate. Pro ablutione peccatorum et menstruatae, LXX transtulerunt, *transmutationem* et *aspersionem*: quod de Lege transeamus ad Evangelium, de littera ad spiritum, de umbra ad veritatem, pro brevibus et praesentibus futura et aeterna succedant. Aspersionis autem sanguinem Domini significat, de quo et Petrus apostolus loquitur: *Gratia vobis, et pax multiplicetur, in obedientiam et aspersionem sanguinis Jesu Christi (I Pet. I, 2)*. Et rursum: *Scientes quod non corruptibilibus argente et auro redempti estis, sed sanguine pretioso, ut agni immaculati et purissimi (Ibid., 18)*, quo qui aspersus fuerit et redemptus, dicere poterit cum propheta: *Asperges me, Domine, hyssopo et mundabor: lavabis me et super nivem dealbabor (Psal. L, 9)*.

(Vers. 2.) *Et erit in die illa, dicit Dominus exercituum, disperdam nomina idolorum de terra, et non memorabuntur ultra, et prophetas [Vulg. pseudoprophetas], et spiritum immundum auferam de terra. LXX: Et erit in die illa, dicit Dominus Sabaoth, disperdam nomina idolorum de terra, et non erit ultra eorum memoria, et pseudoprophetas, et spiritum immundum auferam de terra.* In die illa quam crebro commemorat, omnia idola auferentur de terra, sive illa idola de quibus Psalmista dicit: *Simulacra gentium argentum et aurum, opera manuum hominum (Ps. CXIII, 12)*, ut nulla



sit alia religio, nisi tantum nominis Christiani, et de quibus in propheta scriptum est: *Utulate, sculptilia in Jerusalem et in Samaria. Sicut enim feci Samariae et sculptilibus illius: sic faciam Jerusalem et idolis ejus (Jer. XXX)*. Sive haec idola, de quibus Apostolus loquitur: *Spiritus autem manifeste dicit: quia in novissimis temporibus recedent quidam a fide, attendentes spiritibus seductoribus, et doctrinis daemoniorum in hypocrisi falsiloquorum, cauteriatam habentium conscientiam suam (I Tim. IV, 1, 2)*. Sicut enim idola fiunt manu artificis: ita haereticorum perversa doctrina, quodcumque simulaverit, vertit in idolum, et facit pro Christo adorari Antichristum. Pro pseudoprophetis, in Hebraico absolute leguntur *prophetae*, id est, NEBIM , qui et ipsi pseudoprophetas significant; sed tamen et ab 908 ethnicis sacerdotes idolorum vocantur prophetae.

(Vers. 3.) *Et erit, cum prophetaverit quispiam ultra, dicent ei pater ejus et mater ejus, qui genuerunt eum: Non vives, quia mendacium locutus es in nomine Domini: et configent eum pater ejus et mater ejus, qui genuerunt eum [Vulg. genitores ejus], cum prophetaverit. LXX: Er erit, si prophetaverit homo ultra, dicet ad eum pater suus et mater sua, qui genuerunt eum: Non vives, quoniam mendacium locutus es in nomine Domini: et compedient eum pater ejus et mater ejus, qui genuerunt eum, cum prophetaverit.* Nominibus idolorum de terra sublatis, et pseudoprophetis, atque immundo spiritu qui loquebatur in eis, si quis ultra tentare voluerit, et quippiam ex persona Domini prophetare, statim pater ejus et mater obliviscentur parentum, ut Dei retineant servitutem, et proferent contra filium mortis sententiam: et tam piaerunt omnium in Deum mentes, ut non expectetur publicum

judicium; sed pereant qui tales sunt, sententia propinquorum. Pro eo quod nos diximus, *configent eum*, idem verbum est in Hebraeo quod supra, DACARU (). Qua ergo ratione LXX interpretes ibi κατωρχήσαντο, id est, *insultaverunt*, sive *illuserunt*, et ut verbum de verbo exprimam, *contra eum saltaverunt*; et hic συμποδιοῦσιν transferre voluerunt, id est, *compedient*: cum et Aquila, et Symmachus, et Theodotio, et ibi et hic similiter verterint, *confixerunt*. Recte autem qui falsa prophetaverit, *homo appellatus est*, dicente Apostolo: *Cum enim sint inter vos aemulationes et contentiones, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis (I Cor. III, 3)? Et in Psalmis: Vos autem sicut homines moriemini, et sicut unus de principibus cadetis (Psal. LXXXI, 7). Et indigni spiritu Dei merentur audire: Non permanebit spiritus meus in hominibus istis: quia carnales sunt (Gen. VI, 3).*

(Vers. 3 seqq.) *Et erit in die illa, confundentur prophetae unusquisque ex visione sua, cum prophetaverit, nec operientur pallio saccino ut mentiantur: sed dicet, Non sum propheta: homo agricola ego sum: quoniam Adam exemplum meum ab adolescentia mea. Et dicetur ei: Quid sunt plagae istae in medio manuum tuarum? Et dicet: His plagatus sum in domo eorum qui diligebant 909 me. LXX: Et erit in die illa, confundentur prophetae unusquisque ex visione sua cum prophetaverit: et induentur pelle cilicina, qua mentiti sunt, et dicet: Non sum propheta ego, quia homo genuit me a juventute mea, et dicam ad eum: Quid sunt plagae istae in medio manuum tuarum? Et dicet: Quibus percussus sum in domo diligentis me. Qui prophetare tentaverit, et parentum*

judicio fuerit condemnatus, et vaticinii illius falsitatem rerum contrarius exitus approbaverit, confundetur ex visione sua, nec ultra operietur cilicio ut mentiatur. Hic enim erat habitus prophetarum, ut quando populum ad poenitentiam provocabant, induerentur cilicio. Unde et Isaiae praecipitur, ut auferat saccum de lumbis suis, et nudus incedat (**Isai. XX**): nequaquam enim tempus esse poenitentiae, sed imminentis captivitatis. Ergo et iste pseudopropheta nequaquam habitum accipiet prophetalem, ne sub alieno vestitu et operimento simplices quosque decipiat; sed magis terram findet vomere, et agriculturae deditus hominem se probabit, Deique subjacere sententiae, qui locutus est ad Adam: *Maledicta terra in opere tuo: in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitae tuae: spinas et tribulos germinabit tibi: et comedes herbas terrae: et in sudore vultus tui vesceris pane* (**Gen. III, 17 et 18**). Cumque se ostenderit ad hoc natum, ut in sudore faciei suae comedat panem suum, interrogabit eum alter, et dicet: Quid sibi volunt istae plagae, et haec vulnera quae in medio manuum tuarum sunt? Et est sensus: Quare adhaeres patibulo? cur manus tuae transfixae sunt clavis? quid commisisti, ut huic poenae et cruciatui subjaceres? Et ille respondebit, et dicet: Haec vulnera et has accepi plagas, parentum meorum judicio condemnatus, et eorum qui me non oderant, sed amabant. Et intantum, fugato mendacio, veritas obtinebit, ut etiam ipse qui suo punitus est vitio, recte perpeccatum se esse fateatur. Hebraei hoc quod scriptum est: *Nec operientur pallio saccino, ut mentiantur*, sic edisserunt, et non replebuntur spiritu daemoniaco, quos τριχιδῶντας, id est, *pilosos*, in Isaia legimus, ne per hanc occasionem ementiti habitus, Dei **910** in se eloquia

mentiantur, sive Dominum negent: CHAESU enim, et *mentiantur* et *negent*, interpretari protest.

(Vers. 7 seqq.) *Framea, suscitare super pastorem meum, et super virum cohaerentem mihi, dicit Dominus exercituum. Percute pastorem, et dispergentur oves, et convertam manum meam ad parvulos. Et erunt in omni terra, dicit Dominus: partes duae in ea dispergentur, et deficient; et tertia pars relinquetur in ea. Et ducam tertiam partem per ignem, et uram eos sicut uritur argentum: et probabo eos sicut probatur aurum. Ipse vocabit nomen meum, et ego exaudiam eum: dicam, Populus meus es: et ipse dicet, Dominus Deus meus.* LXX: *Framea, consurge super pastorem meum, et super virum civem ejus, dicit Dominus omnipotens. Percute pastorem, et dispergentur oves: et inducam manum meam super pastores. Et erit in die illa, dicit Dominus, duae partes peribunt et deficient, et tertia pars relinquetur in ea: et transducam tertiam partem per ignem, et uram eos sicut uritur argentum, et probabo eos sicut probatur aurum. Ipse invocabit nomen meum, et ego exaudiam eum, et dicam, Populus meus iste est, et ipse dicet, Dominus Deus meus es tu.* Pro framea quam LXX ῥομφαίαν transtulerunt in Hebraico AREB , apud Aquilam et Symmachum, μάχαιραν, id est, *gladium* sive *mucronem* reperimus. Et pro eo quod nos vertimus *super virum cohaerentem mihi*, id est, προσκεκολλημένον μοι, Aquila interpretatus est *super virum contribulem meum*, id est, σύμφυλό μου [*Al. μοι*]: Symmachus, *super virum populi mei*, quod Hebraice dicitur AMITHI ): LXX: *super virum civem ejus*: Theodotio, *super virum proximum ejus*: VAU in fine sermonis pro JOD legentes, quae litterae sola inter se distant

magnitudine; et si JOD legatur, *meum* significat: si VAU, *ejus*. Miror autem quosdam hanc prophetiam (quam evangelista Matthaeus retulit ad Dominum Salvatorem postquam in passione ejus fugere discipuli, et tunc eam dicit esse completam) allegoricis interpretationibus velle tenuare, et dum plus cupiunt videri nosse quam caeteri, veritatis regulam non tenere. Refert enim evangelista Matthaeus: *Tunc dicit illis Jesus: omnes vos scandalum patiemini in me in 911 ista nocte. Scriptum est enim: Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis. Et iterum: Hoc autem totum factum est, ut implerentur Scripturae Prophetarum. Tunc discipuli omnes, relicto eo, fugerunt (Matt. XXVI, 31 seqq.)*. Nec putandum est de altero loco assumptum testimonium, quia in Evangelio Deus a se dicit pastorem esse percussum, et in praesenti loco, gladio atque mucroni legimus imperatum: *Percute pastorem, et dispergentur oves*. Hic gladius et haec romphaea est et framea, de qua et in vicesimo primo psalmo Dominus loquitur ad Patrem: *Erue a framea animam meam, et de manu canis uncam meam (Psal. XXI, 12)*. De hac romphaea et in Amos propheta scriptum est: *In gladio morientur omnes peccatores terrae (Amos IX, 10)*. Quod juxta litteram penitus stare non potest: multi enim peccatores naufragio pereunt: alii veneno: hi aquis suffocantur, illos consumit incendium. Hoc autem gladio et hac romphaea omnes intereunt [*Al. puniuntur*] peccatores, et tetri coloris Aethiopes, de quibus Sophonias sacro ore testatur, dicens: *Sed et vos, Aethiopes, interfecti gladio meo eritis (Sophon. I, 12)*. Postquam pastor bonus qui animam suam posuit pro ovibus suis (*Joan. X, 15*), qui locutus ad Patrem est: *Quem tu percussisti, ipsi persecuti sunt, et super dolorem vulnerum meorum adjiciebant (Ps. LXVIII, 27)*,

Patris voluntate percussus est, et vir cohaerens Deo qui ait: *Ego in Patre, et Pater in me* (**Joan. XIII, 10**), pependit in patibulo, et dixit: *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum* (**Luc. XXIII, 46**): statim dispersae sunt oves, omnis in Christo multitudo credentium. Convertitque Dominus manum suam, ut in LXX legimus, ad pastores, quos multi male Judaeorum principes interpretantur. Ut autem in Hebraeo scriptum est, *ad parvulos*, quibus Dominus dixerat in Evangelio: *Ne timeas, grex parvule* (**Ibid., XII**). Et in Isaia: *Ecce ego et pueri, sive parvuli, quos mihi dedit Deus* (**Isai. VIII, 18**). Et duae partes factae sunt in omni terra Judaeorum atque gentilium, qui pariter perierunt et defecerunt: in passione enim ejus, vox Psalmistae completa est dicentis: *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus* (**Psal. XI, 1**). Et: *Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt; non est qui faciat bonum, non est usque ad unum* (**Ps. XIII, 3**). Pereuntibus 912 gentilibus et Judaeis, tertia in orbe pars, hoc est, tertius Christianorum populus, repente succrevit. Et pulchre ait: *Tertia pars relinquetur in ea*, hoc est, in terra: quia de Judaeis atque gentilibus hi qui Dominum confessi sunt, soli vitae et habitationi terrae reservati sunt. Ipsa quoque tertia pars ne delicata esset, et secunda confessione, quasi argentum et aurum per ignem ducitur et probatur, quem et Dominus in credentibus ardere cupit (**Luc. XII**), et Paulus fervere desiderat (**Rom. XII**). Unde et apostoli in spiritu et igne Domini baptizati (**Act. II**) loquuntur in psalmo: *Quoniam probasti nos, Deus, igne nos examinasti sicut examinatur argentum* (**Psal. LXV, 10, 11**). Et post paululum: *Transivimus per ignem et aquam, et eduxisti nos in refrigerium*: Et in alio loco dicitur ad credentem: *Si transieris per ignem, flamma non comburet te*:

*quia tecum sum (Isai. XLIII, 2).* Idcirco autem non consumit incendium, et flamma non devorat, *quia vox Domini intercidentis flammam ignis (Ps. XXVIII, 7).* Cum sic probati fuerint parvuli, super quos Dominus convertit manum suam, et per vocationem eorum omnis nationum turba crediderit, tunc credentium populus vocabit Christum nomine suo, et illo dicente: *Tu es populus meus*, populus respondebit: *Dominus Deus meus es tu.* Judaei haec ad Christum referunt: et in ultimo tempore futura contendunt; sed hoc inter nos et illos est, quod nos expleta jam dicimus, illi explenda commemorant.

(Cap. XIV.---Vers. 1, 2.) *Ecce dies veniunt [Vulg. venient] Domini, et dividentur spolia tua in medio tui. Et congregabo omnes gentes ad Jerusalem in praelium, et capietur civitas, et vastabuntur domus, et mulieres violabuntur, et egredietur media pars civitatis in captivitatem, et reliquum populi non auferetur ex urbe. LXX: Ecce dies Domini veniunt, et dividentur spolia tua in te, et congregabo omnes gentes super Jerusalem, ad bellandum, et capietur civitas, et diripientur domus, et mulieres polluentur, et egredietur media pars civitatis in captivitatem: reliqui autem populi mei non peribunt de civitate.* Dies quos venturos Dominus comminatur, ut dividantur spolia Jerusalem in medio ejus, et caetera quae prophetalis sermo comprehendit, **913** hi sunt de quibus et in Isaia legimus: *Dies Domini insanabilis veniet furoris et irae, ponere totum orbem in solitudinem, et peccatores auferre de eo (Isai. XIII, 9).* Quanta autem necessitas erit, ut spolia ejus dividantur in medio illius? Solet hoc frequenter accidere, ut quae subito impetu in civitate direpta sunt, foris in agro aut in solitudine dividantur, ne forte

hostes superveniant. Hic autem tantum malorum pondus incumbet, ut quae direpta sunt, in civitatis medio dividantur pro securitate victoriae. Et non solum capietur Jerusalem, cunctis gentibus adversum eam in praelio concitatis; sed et vastabuntur domus habitantium Jerusalem, et mulieres violabuntur in dolorem dominorum et maritorum, qui nec populationem domorum, nec uxorum stuprum ab hostibus prohibere poterunt, juxta illud quod alibi legimus: *Qui congregati sunt in medio tui, gladio cadent et filios vestros in conspectu vestro allident, et domus vestras depraedabuntur, et uxores vestras habebunt (Isai. XIII)*, quo nihil crudelius nihilque miserius inveniri potest, ut timore mortis propriae, nec salutem filiorum, nec uxorum pudicitiam defendere audeant. Hoc ipsum et Amos propheta ad Amasiam impium sacerdotem comminans loquitur: *Uxor tua in civitate fornicabitur, et filii tui et filiae in gladio cadent, et humus tua funiculo metietur (Amos VII, 17)*. Et haec populo Judaeorum universa contingent: *Quia fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania. Astiterunt reges terrae, et principes convenerunt in unum adversum Dominum et adversum Christum ejus (Psal. II, 1, 2)*. Qui irrisit et subsannavit eos, et in furore suo conturbavit illos, intantum ut Apostolus quoque cernens eos annos qui ad poenitentiam dati fuerant, jam esse completos, et nihilominus illos in negatione persistere qui occiderunt Dominum, et prophetas et apostolos persecuti sunt, dixerit: *Pervenit super eos [Al. nos] ira in finem (I Thess. II, 16)*. Haec omnia plenissime Josephus, qui Judaicam scripsit historiam, et multo majora quam legimus in prophetis, eos sustinuisse commemorat. Cornelius quoque Tacitus, qui post Augustum usque ad mortem Domitiani Vitas Caesarum 914 triginta voluminibus exaravit. Quomodo



autem media pars capta sit civitatis, et reliquus populus in urbe permanserit, et illo tempore et aliis approbatur, septentrionalem urbis et inferiorem partem esse captam, montem autem templi, et Sion, in quo arx erat, integra remansisse. Judaei haec sub Gog dicunt esse complenda: alii temporibus Macedonum et Aegyptiorum, diversarumque gentium ex parte transacta. Nos temporis veritatem Domini sententiae relinquentes, quae scripta sunt, explicemus.

(Vers. 3, 4.) *Et egredietur Dominus, et praeliabitur contra gentes illas, sicut praeliatus est in die certaminis. Et stabunt pedes ejus in die illa super montem Olivarum, qui est contra Jerusalem ad Orientem, et scindetur mons Olivarum ex media parte sui ad Orientem et ad Occidentem, praerupto grandi valde.* LXX: *Et egredietur Dominus, et praeliabitur contra gentes illas, sicut in die commissionis, et in die praelii: et stabunt pedes ejus in die illa super montem Olivarum, qui est contra Jerusalem ad Orientalem plagam. Et scindetur mons Olivarum, media pars ejus ad Orientem, et media pars illius ad mare, voragine magna nimis.* Egredi Deum, et pugnare contra gentes, et stare pedes ejus super montem Oliveti, et caetera quae in Scripturis sanctis ἀνθρωποπάθως dicta, et carnaliter continentur, digne Deo debemus accipere. Alioquin, cum loquatur Apostolus: *Qui est imago Dei invisibilis (Coloss. I, 15).* Et rursum: *Regi autem saeculorum incorruptibili, invisibili Deo (I Tim. I, 17).* Et in Evangelio scriptum sit: *Deum nemo vidit umquam: unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse narravit (Joan. I, 18).* Et iterum: *Non quia Deum vidit quisquam, praeter eum qui est de Patre (Ibidem, VI):* sicut iram ejus et poenitentiam, et animam, et manus, et pedes, et ventrem, et oculos, et caetera

corporis membra, pro varietate causarum et sensuum interpretationis accipimus: sic et hoc quod scriptum est, *Egredietur Dominus, et praeliabitur*, juxta illud accipiendum quod in Abacuc legimus: *Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo (Abac. III, 13)*. Et in Michaea: *Quia ecce Dominus egredietur de loco suo, et descendit et calcabit super excelsa terrae, et consumentur 915 montes subtus eum, vallesque scindentur (Mich. I, 3, 4)*. In Isaia quoque: *Dominus virtutum egredietur, et conteret bellum, et suscitabit zelum, et clamabit super hostes suos cum fortitudine (Isai. XLII, 13)*. Egredietur ergo Deus de loco suo, quando quietem et mansuetudinem et clementiam suam pro emendatione peccantium rumpere cogitur: qui cum per naturam dulcis sit, vitio nostro παραπικραίνεται, id est, *amarus efficitur*: non sibi, sed patientibus, quibus amara tormenta sunt. Iste qui alibi loquitur per prophetam: *Ego sum Deus, et non commutor (Malach. III, 6)*. Et ad ipsum dicitur: *Tu autem idem es, et permanes (Ps. CI, 28)*. Et in epistola Jacobi: *Apud quem non est commutatio (Jacob. I, 17)*: nunc egreditur et praeliatur sicut in die certaminis, quando Pharaonem in mari submersit Rubro, et pro Israelitico populo dimicavit (**Exod. XIV**). Et stabunt pedes ejus his quorum misertus fuerit, et nequaquam movebuntur, ut rursum de eo dici possit: *Et Dominus tuba canet; et ambulabit in comminatione irae suae (Zach. IX)*. Nec ambulabit, declinante jam sole, et vicinis tenebris post meridiem, quod super Adam eum fecisse legimus (**Gen. III**). Cumque steterit, non stabit in valle et in locis humilibus, sed in monte, qui non infructuosas arbores habeat, et silvam sterilem; sed ubi oliveta nascuntur, quibus alitur lumen aeternum, et solvuntur infirmitates, et requies lassus tribuitur.

Et ipse Olivarum in quo stant pedes Domini, contra Jerusalem est et ad Orientem, unde oritur sol justitiae, illisque olivis consitus est, de quibus dicitur: *Filii tui sicut novellae olivarum, in circuitu mensae tuae* (**Ps. CXXVII, 3**). Cujus media pars scindetur ad orientem, in qua sunt arbores plantatae de gentibus, de quibus una loquitur: *Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei* (**Ps. LI, 10**). Et altera media pars scindetur ad Occidentem et mare, praerupto grandi valde, qui circumcisionis est populus, ad quem Deus loquitur per prophetam: *Quid dilecta mea in domo mea fecit abominationem? Numquid vota et carnes sanctae auferent a te malitias* (**Jer. XI, 15**); aut in his effugies? Haec dilecta in domo Dei fecit abominationem, **916** ut Dei Filium crucifigeret, et audiret: *Olivam umbrosam, et nemorosam pulchritudinem vocavit Dominus nomen tuum*; et inutiles facti sunt rami tui, qui fracti sunt de bona radice, ut nos in locum eorum insereremur. Et animadvertite mysteria Scripturarum, quando [*Al. quomodo*] media pars quae vergit ad Occidentem, et salsis atque amaris fluctibus tunditur, non simpliciter in mari esse dicatur, sed in praerupta maris voragine et magna nimis, de qua et Michaeas loquitur: *Detraham in vallem lapides ejus* (haud dubium quin Jerusalem), *et fundamenta ejus revelabo* (**Mich. I, 6**). Haec ut in locis difficillimis et valde obscuris, pro tenuitate virium nostrarum diximus. Caeterum Judaei occidentem sequentes litteram, conantur ostendere, stantem Dominum super montem Oliveti, et ipsum montem in duas partes esse divisum, ut contra orientem unius partis habeat scissura principium, et altera pars finem tendat ad Occidentem: et in medio valde [*Al. valle*] praecipiti, alia pars ad Aquilonem, ad Austrum alia dividatur.

(Vers. 5) *Et separabitur medium montis ad Aquilonem, et medium ejus ad Meridiem. Et fugietis ad vallem montium meorum: quoniam conjungetur vallis montium usque ad proximum, et fugietis sicut fugistis a facie terraemotus in diebus Osiae regis Juda, et veniet Dominus Deus meus: omnesque sancti cum eo.* LXX: *Et inclinabit media pars montis ad Aquilonem, et media pars ejus ad Austrum. Et obturabitur vallis montium meorum, et adjungetur vallis montium usque ad Asael: et replebitur sicut repleta est a facie terraemotus in diebus Osiae regis Juda, et aderit Dominus Deus meus, et omnes sancti cum eo.* Pro eo quod nos diximus, *fugietis*, LXX et reliqui

interpretes ἐμφοραχθήσεται, id est, *obturabitur*, sive *replebitur*, transtulerunt. Et pro eo quod nos posuimus, *quoniam conjungetur vallis montium usque ad proximum*; pro proximo, LXX *Asael* transtulerunt: Aquila ipsum verbum Hebraicum posuit ASEL (אסל) per e bre vem litteram (אזל), Theodotio per extensam (אזל); solus 917 Symmachus *proximum* interpretatus est, quem et nos secuti sumus. Dicamus παραφραστικῶς ut possint patere quae scripta sunt: Cum mons Oliveti grandi voragine praeruptus fuerit, ita ut una pars voraginis ad Orientem, altera ad Occidentem respiciat, repente et in ipsa voragine excelsa ex utraque parte praerupto, alia vorago rumpetur ad Aquilonem, alia ad Austrum, et praeruptum quadrangulum fiet, ut quadrifariam in quatuor plagas Orientis et Occidentis, Aquilonis et Austri vorago tendatur. Et fugietis, inquit, ad vallem quae est inter templum et Sion. Hi enim templi et Sion duo montes, Dei montes appellantur; quia vallis illa montis Oliveti, quae praeruptis hinc atque inde montibus cingitur, usque ad templi montem qui sanctus est, suam

voraginem trahet. Terraemotus autem in diebus Osia regis Juda, illius temporis traditur, quando Osias, qui altero nomine Azarias dicitur, illicitum sibi sacerdotium vendicare conatus, lepra percussus in fronte est (**II Par. XXVI**), de quo terraemotu et in Amos principio (**Amos I**) legimus: *Verba Amos qui fuit in pastoralibus de Thecue, quae vidit super Israel in diebus Osiae regis Juda, et in diebus Jeroboam filii Joas regis Israel, ante duos annos terraemotus (Isai. I)*. Denique postquam hic mortuus est rex scelestus, ad cujus impietatem omnis terra commota est, vidit Isaias visionem magnam, quam suo volumini intexuit. Transeamus ad intelligentiam spiritualem. Postquam mons Olivarum ad Orientem et Occidentem vocatione Gentium et abiectione Judaeorum fuerit separatus, rursum alia scissura fiet Aquilonis et Austri. Aquilo jungetur Occidenti, Auster Orientali plagae; ad sinistram stabit Circumcisio, ad dextram populus Christianus. De his duobus ventis Ecclesia loquitur: *Surge, Aquilo, et veni, Auster (Cant. IV, 16)*, ut Aquilone vento frigidissimo recedente, qui interpretatur diabolus, Auster calidus ventus adveniat, quem sponsa perquirens, ait: *Ubi pascis, ubi cubas, in meridie (Ibid. I, 16)*? De quo et Abacuc mystice loquitur: *Deus de Themam veniet (Abac. III, 3)*, pro quo in Hebraico scriptum est: *Deus ab Austro*, id est, *a luce plenissima*. De qua alibi Psalmista conclamat: *Illuminans tu mirabiliter a montibus aeternis (Psal. LXXVI)*. Cum autem tanta fuerit duorum populorum in toto orbe divisio, ut alii **918** ad Orientem et Austrum, id est, ad dextram: alii ad Aquilonem, et Occidentem, ad sinistram videlicet separentur, tunc quicumque sanctus est, fugiet ad vallem montium Dei, de quibus supra diximus, templi et Sion, duo videlicet

Testamenta: quoniam vorago illa quae prius fuerat utriusque montis, tendetur usque ad Asael, hoc est, usque ad domum Dei, quae vicina est paradiso, et coelesti Jerusalem, et monti sancto, in quo templum situm est. Et sicut eo tempore quo sub Osia rege leproso vehementissimus terraemotus mortalium corda perterrit, et territos huc illucque dispersit: ita duorum populorum separatio, et rursum credentium in una fide societas, inter duos montes placabili sede requiescet: quoniam et vetus et novum Instrumentum sibi utrumque jungetur. Quod autem dicitur, *usque ad Asael*, id est, *usque ad proximum*, hoc significat, juncta quidem sibi esse duo Instrumenta Legis et Evangelii; sed ita juncta ut magis vicina sint quam unita: multa enim veteris Legis amisimus, et novae gratiae suscepimus. Cum autem hoc fuerit ratione perfectum: tunc veniet, inquit, Dominus Deus meus, omnesque sancti cum eo. Sin autem voluerimus pro eo quod nos diximus, *fugietis*, sequi illud quod alii Interpretes transtulerunt, *obturbabitur*, sive *replebitur* vallis montium eorum: hoc dicemus, quod adventus Domini Salvatoris, duobus inter se populis separatis, obturet et repleat eam voraginem quae duos populos dividebat, ut plana via ad se mutuo gradientur.

(Vers. 6, 7.) *Et erit in die illa, non erit lux, sed frigus et gelu. Et erit dies una, quae nota est Domino, non dies neque nox, et in tempore vesperi erit lux. LXX: In die illa non erit lux, sed frigus et gelu erit una die, et dies illa nota erit Domino: et non dies neque nox, et ad vesperam erit lux.* Manifeste de secundo Salvatoris praedicatur adventu, de quo et Joannes in Apocalypsi sua [Al. sic] loquitur: *Ecce veniet cum nubibus, et videbit eum omnis oculus et qui eum compunxerunt (Apoc. I,*

7). Et Dominus in Evangelio pronuntiat venturum Filium hominis in nubibus coeli cum fortitudine et gloria multa (**Matth. XXIV**). Veniet cum nubibus, id est, angelis, qui sunt ministri spiritus, et ad diversa mittuntur officia, et cum prophetis atque apostolis, **919** de quibus scriptum est: *Veritas tua usque ad nubes* (**Psal. XXXV, 6**). Cumque dies adventus ejus fuerit impletus, non erit lux, sed frigus et gelu, refrigerata omnium charitate, et prae multitudine malorum quae superventura sunt, frigescentibus cunctis, et calorem pristinae fidei perdentibus. Postquam autem omnes peccatores frigus suum geluque contraxerit, una dies erit atque perpetua: nequaquam sibi luce et tenebris, die et nocte succedentibus; sed ipse Dominus erit lux omnium: de quo Isaias plenius: *Non erit, inquit, tibi sol in lucem diei, neque ortus lunae illuminabit te per noctem; sed erit tibi Dominus lux aeterna, et Deus tuus gloria tua* (**Isai. LX, 19**). Qui et in alio loco clamat ad Jerusalem: *Illuminare, illuminare, Jerusalem: venit enim lux tua super te, et gloria Dei tui super te orta est. Ecce enim tenebrae et caligo operient terram super gentes: super te autem apparebit Dominus, et gloria ejus in te videbitur. Et ibunt reges in lumine tuo, et gentes in splendore tuo* (**Vers. 1 et seqq.**). Si caligo et tenebrae operient terram super gentes, quomodo rursum gentes ambulabunt in splendore Domini? Sed illae gentes erunt in tenebris quas frigus geluque contraxerit: et illae ambulabunt lumine Domini, quae secutae fuerint reges, apostolos et prophetas, de quibus scriptum est: *Cor regis in manu Domini* (**Prov. XXI, 1**). Denique in tempore vesperi, hoc est, tenebrarum et tristitiae omnium peccatorum, sanctis lux erit, et una et aeterna dies, quae si nota erit Domino (neque enim ignorare poterit quam creavit), considerandum est quomodo dicat in

Evangelio, quod diem illam nec angeli, nec Filius noverit, nisi solus Pater (**Matth. XXIV**).

(Vers. 8.) *Et erit in die illa, exhibunt aquae vivae de Jerusalem, medium earum ad mare Orientale, et medium earum ad mare Novissimum: in aestate et in hieme erunt. Et erit Dominus rex super omnem terram. LXX: In die illa egredietur aqua viva de Jerusalem, media ejus pars ad mare primum, et media pars ad mare novissimum: in aestate et in vere erit sic: et erit Dominus in regem super omnem terram.* In illo tempore (hoc enim significat dies quae soli nota est Domino, in qua sibi non succedent lux et tenebrae; sed erit **920** lumen perpetuum, juxta illud quod in Apocalypsi legimus: *Et civitas non habebit necessariam lucem solis, quoniam Dominus Deus omnipotens lumen ejus erit [Apoc. XXI, 13]*), egredientur aquae viventes de Jerusalem, de quibus supra (**Cap. XIII**) ponentes Ezechielis testimonium, disputavimus, quarum media pars ibit ad mare Orientale; quod Graecorum libri λίμνην Ἀσφαλτῖτιν [*Mss. Ἀσφαλτίτην*] vocant, et vulgo *mare* appellatur *Mortuum*, ex eo quod nihil in aquis ejus possit vivere. Et media pars ad mare novissimum, quod ducit ad Aegyptum, et facit littora Palaestinae. In aestate, inquit, et in hieme ita erit, ut aquae istae quae exhibunt de Jeruslaem, nec gelu constringantur hiemis, nec aestatis nimio fervore siccentur: quamquam pro hieme *vernum tempus* Septuaginta transtulerint, quod ad distinctionem aestatis non convenit. Cumque vitales aquae utrumque mare fuerint ingressae, et amaras aquas dulci flumine mitigarint: tunc erit Dominus rex super omnem terram. Aqua quae egreditur de Jerusalem, hoc est, de Ecclesia, doctrinam indicat Salvatoris: *De Sion enim*



*egreditur lex, et verbum Domini de Jerusalem (Isai. II, 3); juxta illud quod alibi scriptum est: Repleta sunt omnia scientia Domini, sicut aqua multa operiens mare (Ibid., XI, 9).* Harum aquarum media pars ibit ad mare Orientale, populum Circumcisionis, qui in apostolis et per apostolos est electus; et medium earum ad mare Novissimum, ut de Oriente et Occidente veniant qui accumbent cum Abraham; Isaac et Jacob. Vel certe Orientale mare et mare Novissimum, intelligamus vetus Instrumentum et novum, quod nisi flumine Salvatoris et spirituali ejus intelligentia fuerit dulcoratum, amarissimum est; occidente littera, et spiritu vivificante (**Matth. VIII**). Quodque sequitur: *In aestate et in hieme erunt*, subauditur aquae vivae quae egrediuntur de Jerusalem, ut et in pace et in persecutionibus istae viventes aquae manare non cessent. Sive quia LXX transtulerunt, *In aestate et in vere ita erit*, hoc dicamus, quod illo tempore non sit hiems, sed ver, aestasque perpetua, quando vox turturis audietur in terra nostra, et ficus afferent grossos suos, et vineae 921 florebunt, et hiems pertransibit, et pluvia recedet, et abibit sibi (**Cant. II**). In quo [*Al. illo*] tempore ideo ver necessarium erit, quia flores apparebunt in terra nostra ut celebremus Pascha et Pentecosten, in quibus de terrenis transeamus ad coelestia, et omnes fructus nostros offeramus Deo. In Phase enim hiemis finis, veris exordium est; in Pentecoste aestatis principium, quando labores manum nostrarum et fructuum offerimus Deo. De hac aestate et vere perpetuo justus loquitur ad Dominum: *Tu fabricatus es auroram et solem, aestatem et ver tu plasmasti (Ps. LXXIII, 16, 17).* Tunc erit Dominus rex super omnem terram, quando dicemus: *Dominus regnavit, exsultet terra (Ps. XCVI, 1).* Et iterum: *Dicite in gentibus, quia Dominus regnavit. Etenim*

*correxerit orbem terrae, qui non commovebitur (Ps. XCV, 10).* Aquam autem vivam recte a nobis doctrinam Salvatoris expositam, sciet ille qui biberit, et qui Salvatorem audierit praedicantem: *Si quis biberit ex aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquae viventis, et salientis in vitam aeternam (Joan. IV, 14).* Et rursum: *Qui credit in me (sicut dixit Scriptura) de ventre ejus egredientur flumina aquae viventis (Joan. VII, 38).* Sicut enim qui biberit de doctrina ejus, habebit in se fontem viventem: sic qui crediderit in eo, juxta id quod Scripturarum vocibus continetur, flumina aquae viventis egredientur de ventre illius. Aquas viventes multi ad baptismum referunt, quae in vere et in aestate, hoc est, in Pascha et Pentecoste, sitientibus largiendae sunt, quando implebitur quod scriptum est: *Lavamini, mundi estote (Isai. I, 16).*

(Vers. 9 seqq.). *In die illa erit Dominus unus, et erit nomen ejus unum: et revertetur omnis terra usque ad desertum de colle Remmon ad Austrum Jerusalem: et exaltabitur, et habitabitur in loco suo, a porta Benjamin usque ad locum portae prioris, usque ad portam angulorum: et a turre Ananeel usque ad torcularia regis, et habitabunt in ea, et anathema non erit amplius, sed sedebit Jerusalem segura. LXX: In die illa erit Dominus unus, et nomen ejus unum: circuiens omnem terram, et desertum a Gabaa usque Remmon ad Austrum Jerusalem: Rhama vero in loco permanebit, a porta Benjamin, usque ad portam 922 primam, usque ad portam angulorum, et usque ad turrem Anamael, usque ad torcularia regis habitabunt in ea, et anathema ultra non erit, et habitabit Jerusalem confidens. Exstructionem urbis Jerusalem, et aquarum*

egressum de medio ejus, quae ad utrumque defluant mare, Judaei et Christiani judaizantes, ultimo sibi tempore repromittunt, quando rursum exercenda circumcisio sit, et immolandae victimae, et omnia Legis praecepta servanda, ut non Judaei Christiani, sed Christiani Judaei fiant. In die, inquit, illa, quando Christus in Jerusalem aurea atque gemmata sederit regnaturus, non erunt idola nec divinitatis cultura diversa, sed erit Dominus unus, et revertetur omnis terra usque ad solitudinem, id est, in antiquum statum. Ponitque locorum vocabula a quo loco usque ad quem locum aedificanda sit Jerusalem: de colle Remmon (hoc enim Gabaa sonat, ubi arbor malignanati est) usque ad australem plagam Jerusalem. Quodque sequitur: *Rhama autem in loco suo permanebit*, melius interpretatus est Aquila et caeteri, qui posuerunt, *exaltabitur*: Rhama quippe *exaltatio* dicitur, juxta illud prophetale et Evangelicum: *Vox in Rhama audita est*, hoc est, *in excelsis sonuit* (**Matth. II, 18**). Exaltabitur itaque Jerusalem, et aedificabitur in loco pristino, a porta Benjamin, usque ad portam quae dicitur angulorum, et a turre Ananeel (non ut Graeci et Latini male legunt Anamael) usque ad torcularia regis: quod Hebraice scriptum est AMMELECH () [*Al. Amalech*]. Et habitabunt, inquit, in ea, hoc est, in Jerusalem: et anathema amplius non erit: nullus videlicet metus hostilis impetus, nulla formido; sed sedebit vel habitabitur Jerusalem aeterna pace requiescens. Haec Judaei juxta litteram somniant, et nostri χιλιασται, qui rursum audire desiderant: *Crescite et multiplicamini, et replete terram* (**Gen. I, 28**), et pro hujus vitae continentia brevique jejunio, bulbos sibi, et vulvas, et aves Phasidis, et attagenem, nequaquam Ionicum, sed Judaicum repromittunt, de quibus vere potest Dominus dicere: *Non permanebit spiritus meus in*

*hominibus istis, quia carnes sunt (Gen. VI, 3). Caro enim pugnat contra spiritum, 923 et spiritus contra carnem (Galat. V, 17). Nec opponant nobis Joannis Apocalypsim (Cap. XX), quia et ipsa spiritualiter disserenda est. Nos autem coelestem Jerusalem interpretemur Ecclesiam, quae, in carne ambulans, non vivit secundum carnem, cujus municipatus in coelo est (Philipp. III). Postquam enim Dominus Jesus rex fuerit super omnem terram, de quo ad Patrem Spiritus sanctus loquitur per Prophetam: Deus, judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis (Psal. LXXI, 1): tunc unus Dominus erit, de quo scriptum est: Scitote quoniam Dominus ipse est Deus (Deut. IV, 35): Et unum nomen ejus, omni prava religione calcata, juxta illud quod Propheta decantat: Domine, Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra (Ps. VIII, 1)! Et rursum: Magnificasti super omnes nomen sanctum tuum (Ps. CXXXVII, 3). Et alibi: Sicut nomen tuum, Deus, ita et laus tua in universa terra (Ps. XLVII, 11): de quo et Abacuc loquitur: Laudis ejus plena est terra (Abac. III, 5). De cujus gloria nominis ipse Deus loquitur: Absque me non scies Deum, et praeter nomen meum, quod magnificatum est super omnes (Isai. XLIV, 8). Tunc revertetur omnis terra, in qua habitavere Judaei usque ad desertum, id est, usque ad populum gentium, qui prius desertus erat, et Legis notitiam non habebat: a Gabaa usque ad Remmon, hoc est, a colle usque ad excelsum, quia de terra et de deserto ad colles, et de collibus ad montana consurgimus. Unde et sponsus in Cantico canticorum transilit colles qui minores sunt, et salit super montes excelsos (Cant. I), de quibus scriptum est: Montes excelsi cervis (Ps. CIII). Sin autem Remmon, malogranatum accipere volumus (utrumque enim apud Hebraeos interpretatur), hoc dicamus, quod fines*

Ecclesiae de collibus incipiant, ut omnis ordo Ecclesiasticus construatur, de quo supra diximus, quando interpretati sumus planctum unigeniti, et planctum sicut Adadremmon. Nec hoc est Ecclesia fine contenta; sed perveniet usque ad Austrum in luce plenissima, super quo dudum exposuimus. et nunc idcirco reticemus, ne eadem saepius inculcantes, lectori simus fastidio. Et exaltabitur Ecclesia quae coepit a collibus, et pervenit ad meridiem; et habitabit in loco suo, de quo scriptum est: *In loco 924 pascuae ibi me collocavit (Ps. XXII, 1)*. A porta Benjamin, qui interpretatur *filius dexteræ*, et non *filius dierum*, ut male quidam suspicantur: aliud est enim si in NUN litteram, aliud si in MEM finiatur. Et perveniet usque ad locum portae orientalis et prioris, usque ad portam angulorum. A virtute incipimus: hoc quippe dextera significat; et pervenimus usque ad portam priorem, ut per eam ingrediamur ad caeteras: statimque nobis occurrit porta angulorum, ubi angularis lapis est, *quem reprobaverunt aedificantes, et factus est in caput anguli (Ps. CXVII, 22)*. Qui angularis lapis parietem utrumque connectit, et duos populos in unum redigit (**Ephes. II**), de quo et Deus loquitur per Isaïam: *Ecce ponam in Sion lapidem angularem, electum et pretiosum in fundamentis ejus: et qui crediderit in eum, non confundetur (Isai. XXVIII, 16)*. Hic lapis angularis et caeteros lapides angulares superaedificari sibi voluit, ut apostolus Paulus posset libere dicere: *Aedificati super fundamentum apostolorum et prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu (Ephes. II, 20)*. Hos lapides non imitantur haeretici, qui omnia gloriae et lucri causa faciunt, et orant in angulis platearum, rectam semitam relinquentes. Omnis enim angulus rectam lineam frangit: et idcirco meretrix in Proverbiis (**Cap. VII**), utcumque eam accipere

voluerimus, cujus non quiescunt pedes domi, sed aut foris vagatur, aut in omnibus insidiatur angulis platearum, cum viderit juvenem insipientem (non invitat enim quem senserit esse prudentem et maturum senectute, de quo scriptum est (**Sap. IV, 8**): *Canis hominis sapientia ejus*), statim apprehendit, et osculatur atque blanditur, et ducit ad lupanar, et invitat ad coitum. Relinquamus igitur simulatos angulos, et ad firmos atque robustos Christi angulos transeamus, ad quos cum pervenerimus, statim nobis occurrit turris *Ananeel*, quod interpretatur, *gratissimus Dei*. Quid enim turre Salomonis gratius est? de qua ad sponsam dicitur: *Sicut turris David cervix tua, quae aedificata est in Thalphioth: mille scuta pendent super illam: omnia jacula potentium* (**Cant. IV, 4**). Hanc turrem Dominus in Evangelio (**Cap. XIV**) aedificari vult, expensis prius et sumptibus supputatis: et de qua dicitur ad Jerusalem: **925** *Fiat pax in virtute tua, et abundantia in turribus tuis* (**Ps. CXXI, 7**), de qua et sanctus ad Dominum loquitur: *Deduxisti me, quoniam factus es spes mea: turris fortitudinis a facie inimici* (**Ps. LX, 4**). De turre Ananeel pervenimus ad regis torcularia, pro quibus et tres psalmi titulum habent. Et Dominus dicit in Isaia: *Torcular calcavi solus* (**Isai. LXIII, 3**), ut exuberet in illis nostra vindemia, et exprimamus botros, et rubentia in Christi sanguine musta calcemus; ut bibamus vinum quod laetificat cor hominis (**Ps. CIII**); et sponsa desiderat sponsi sodalibus loquens: *Inducite me in cellam vini, ponite super me charitatem* (**Cant. II, 4**). Si nos istiusmodi inebriarint torcularia, habitabimus in Jerusalem, in qua anathema ultra non erit, maledictio videlicet et abominatio. Unde dicit et Apostolus: *Si quis non amat Dominum, sit anathema* (**I Cor. XVI, 2**). Et in alio loco: *Nemo in spiritu Dei loquens, dicit anathema Jesu* (**I**

**Cor. XII).** Et pro fratrum salute anathema esse cupit, imitari volens Dominum suum, qui et ipse cum non esset maledictio, pro nobis factus est maledictio (**Rom. IX**). Ablato autem omni anathemate, habitabit Jerusalem segura atque confidens, et illud in se exprimens: *Qui confidit in Domino, beatus est. Et: Melius est confidere in Domino, quam confidere in homine* (**Ps. CXVII, 8**): de qua securitate et confidentia Jeremias propheta commemorat: *Benedictus erit homo, qui confidit in Domino* (**Jerem. XVII, 7**).

(Vers. 12.) *Et haec erit plaga qua percutiet Dominus omnes gentes, quae pugnaverunt adversum Jerusalem. Tabescet caro uniuscujusque stantis super pedes suos, et oculi ejus contabescent in foraminibus suis, et lingua eorum contabescet in ore suo* [Vulg. eorum]. LXX: *Et haec erit ruina qua percutiet Dominus omnes populos qui militaverunt contra Jerusalem. Tabescent carnes eorum stantium super pedes suos, et oculi illorum defluent de foraminibus eorum, et lingua eorum tabescet in ore eorum.* Quae passurae sint gentes quae contra urbem Domini dimicabunt, praesens Scriptura testatur: Stabunt, inquit, super pedes suos, et caro eorum tabescet et defluet, et oculi eorum computrescent, et de suis **926** foraminibus excident; lingua magniloqua, quae Dei populum blasphemabat, solvetur in saniem, et intra vallum dentium computrescet. Haec passos non esse Romanos qui Jerusalem subverterunt, cunctis perspicuum est: nisi forte Judaei illas nationes asserunt [*Al. asserent*] perpessuras, quae contra auream et gemmatam dimicaturae sunt Jerusalem. Nos autem dicemus, omnes persecutores, qui affligerunt Ecclesiam Domini, ut taceamus de futuris cruciatibus, etiam in praesenti saeculo recepisse quae fecerint. Legamus

Ecclesiasticas historias, quid Valerianus, quid Decius, quid Diocletianus, quid Maximianus, quid saevissimus omnium Maximinus, et nuper Julianus, passi sint: et tunc rebus probabimus etiam juxta litteram, prophetiae veritatem esse completam, quod computruerint carnes eorum, et oculi contabuerint, et lingua in pedorem et saniem dissoluta sit. Porro si ex hoc dicto haereticis crudelitas Dei videtur ostendi, audiat haec universa fieri, ut deficientibus malis succrescant bona. Qui enim in Domino et cum Domino steterit, defluent ejus carnalia, ut oriantur spiritualia, et oculi qui male videbant, cadent de foraminibus suis, ut alii reponantur, qui possint Dominum suscipere cum propheta dicente: *Ad te levavi oculos meos, qui habitas in coelis* (Ps. CXXII, 1). Et lingua blasphemans ideo computrescet, ut altera lingua nascatur, quae glorificet Deum, et possit dicere: *Lingua mea meditabitur justitiam tuam, tota die laudem tuam* (Ps. LXX, 15). Unde et Simeon suscipiens in ulnis Infantem, et futura praenuntians, ait: *Ecce hic positus est in ruinam et resurrectionem multorum* (Luc. II, 34), ut mala cadant, et optima suscitentur. Unde et Dominus: *In judicium, inquit, ego veni in hunc mundum, ut qui non vident, videant; et qui vident, caeci fiant* (Joan. IX, 39). Non videbat gentilium populus, et post fidem Christi coepit veritatis lumen aspicere, quae loquitur per prophetam: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, praedicare captivis remissionem, et caecis ut videant, 927 et illuminentur sapientia* (Isai. LXI, 1, 2), de qua scriptum est: *Sapientia hominis illuminat faciem ejus* (Eccl. VIII, 1). Et in Psalmis legimus: *Dominus illuminat caecos, sive sapientes facit* (Ps. CXLV). Hoc enim magis significat σοφοῖ. Videbant Judaei;



et quia lumen recipere noluerunt, aeterna caecitate cooperti sunt.

(Vers. 13, 14.) *In die illa erit tumultus Domini magnus in eis: et apprehendet vir manum proximi sui, et conferetur manus ejus super manum proximi sui. Sed et Judas pugnabit adversum Jerusalem, et congregabuntur divitiae omnium gentium in circuitu: aurum, et argentum, et vestes multae satis.* LXX: *Et erit in die illa stupor Domini magnus super eos: et apprehendet unusquisque manum proximi sui, et adhaerebit manus ejus in manu proximi sui: et Judas praeparabitur in Jerusalem, et congregabit robur omnium populorum per circuitum: aurum, et argentum, et vestes multas nimis.* Cum haec fuerint expleta miracula, ut caro hostium defluat, tabescant oculi, et lingua in ore blasphemantium computrescat: tunc erit magnus tumultus, sive stupor in eis; hoc enim significat ἔκστασις quam LXX transtulerunt: Et apprehendet unusquisque manum proximi sui, et conferetur manus cum alterius manu, prae formidine, et malorum pondere, quae supervenient. Judas quoque pugnabit contra metropolim, de quo et supra (**Cap. XII**) diximus, et a Domino concessa victoria: congregabuntur divitiae omnium gentium quae militaverunt contra Jerusalem, aurum et argentum, et vestium multitudo, quae in rebus pretiosissima sunt. Haec sibi infelix Juda promittit, aurum accipere sperans, quae triginta argenteis Dominum appretiavit. Nos autem coeptum sequentes ordinem, omnia ista referamus ad Ecclesiae beatitudinem, quod cuncti qui in ea fuerint admirentur subjectionem hostium, et suam felicitatem, et unusquisque apprehendat manum proximi sui, ut conserant dexteras, et mutua fide ac necessitudine

copulentur. Quod autem in Hebraico legimus: *Et Judas pugnabit adversum Jerusalem*; pro quo LXX transtulerunt: *Et Judas praeparabitur in Jerusalem*, utroque modo accipiamus, **928** quod Judas qui quondam Domini confessus est nomen, et in persecutionibus coactus, Christi populum persecutus est, et ipse vertatur ad laetitiam. Vel certe Judas, omnis confitens et fidelis, non adversum Jerusalem pugnet, sed praeparet se in Jerusalem, ut contra adversarios dimicet. Et congregabit ipse Judas divitias omnium gentium in circuitu, aurum, et argentum, et vestes multas nimis, Aurum et argentum in sensu et sermone intelligi saepe diximus: unde et vestes aequae debemus accipere, quibus Christi decoratur Ecclesia, de qua scriptum est: *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate* (**Ps. XLIV, 10**). Quibus vestibus indutam se credentium turba laetatur et dicit: *Exsultabo in Domino, quia induit me vestimentis salutis, et tunica laetitiae* (**Isa. LXI, juxta LXX**). Dixerat enim ei Dominus: *Vestivi te τριχάπτοις et byssinis* (**Ezech. XVI**). In τριχάπτοις vestes tenues accipiamus, quae tam pulchrae sunt atque subtiles, ut capillorum similes esse videantur. Has vestes Ecclesia congregat, ut habeat quibus induat populum suum, cui a vero concionatore praeceptum est: *In omni tempore sint vestimenta tua candida* (**Eccl. IX, 8**).

(Vers. 15.) *Et sic erit ruina equi, et muli, et cameli, et asini, et omnium jumentorum quae fuerint in castris illis, sicut ruina haec. LXX: Et haec erit ruina equorum et mulorum, camelorum et asinorum, et omnium jumentorum, quae fuerint in castris illis, juxta ruinam hanc.* Et haec Judaei sub ἡλειμμένῳ suo carnaliter explenda contendunt. Grandis revera Domini fortitudo, ut corruant in castris hostium equi,

et muli, cameli, et asini, et omnia jumenta eorum sicut et homines corruerant [*Al. corruent*]. Magnus triumphus, gloriosa victoria, bruta animalia Deo pugnante superari. Dicamus ergo juxta coeptam tropologiam: quod idcirco omnia mala corruant, quae prius contra Ecclesiam dimicaverunt, ut bona repente consurgant. Denique qui prius equus fuerat hinniens ad uxorem proximi sui (**Jerem. V**), et impatiens ad libidinem ferebatur, et jacebat in turpitudine voluptatum: cum sequi coeperit castitatem, dicetur ad eum: **929** *Surge, eamus hinc* (**Joan. XIV, 31**). Et: *Surge, veni, proxima mea* (**Cant. II, 10**). Et in Apostolo: *Surge qui dormis, et exsurge a mortuis, et illuminabit te Christus* (**Ephes. V, 14**). Cumque surrexerint qui ante ceciderant equi, et mollia terga Domino praeberint ad sedendum, dicent ad Deum: *Ascende super equos tuos, et equitatio tua salus* (**Abac. III, 8**). Juxta hunc sensum mulos accipiamus, qui steriles sunt, et non procreant filios; sed voluptate lasciviunt: de quibus Psalmista commemorat: *Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus* (**Ps. XXXI, 9**). Sicut ergo qui proni sunt ad libidinem, equi appellantur: sic mulos juste vocabimus, qui virgines sunt carne et non spiritu: qui eunuchizantur non propter regna coelorum, sed propter hominum voluptatem [*Al. voluntatem*]. Cum igitur isti muli, et isti eunuchi, versi fuerint in progeniem, et spirituales filios procrearint, audient per Isaiam; *Et ne dicat eunuchus, quoniam sum lignum aridum. Haec enim dicit Dominus eunuchis, qui custodierint sabbata mea, et elegerint quae volui, et tenuerint foedus meum, dabo eis in domo mea et in muro meo locum nominatum, et nomen melius a filiis et filiabus: nomen sempiternum dabo eis quod non deficiet* (**Isa. LVI, 3 seqq.**). Tales mulos et mulas habebant reges Israel, et maxime David, qui refertur ad

Christum (**II Reg. XIII, et III Reg. I**). Si intelleximus qui sint equi et muli ruentes et consurgentes, transeamus ad camelos, animal ruminans, ungulamque non findens (**Levit. XI**): et dicamus, camelum esse omnes peccatores terrae, qui gravi peccatorum sarcina deprimuntur, et videntur sibi sanctas Scripturas legere, sed ungulam non findunt, ruminantes eloquia divina, et ea quae scripta sunt negligentes. Rectius autem camelus dici potest populus Judaeorum, qui et ipse Legem Dei meditatur, et eam ruminat et volvit in pectore, sed non dividit ungulam, ut credat in Patrem, et in Filium: et in eo immundus est, quod nequaquam separat litteram a spiritu, umbram a veritate, et portat Legis onera, et audit per prophetam: *Vae, gens peccatrix, populus plenus delictis* (**Isai. I, 4**). De istiusmodi camelo qui ruminat, ungulamque non findit, et in Proverbiis quasi ad filium dicitur: *Qui relinquit custodire disciplinam patris, meditabitur eloquia mala* (**Prov. XXI**). Post camelum transeamus ad asinum, qui quondam ferebatur infrenis, et **930** immundus erat, et multos habebat dominos, et per praecipitia labebatur, ut corruens repente consurgeret, et portaret Dominum Salvatorem, et ingrederetur in sanctam Jerusalem, et eum parvulorum turba credentium susciperet triumphantem (**Matt. XXI et Joan. XII**). Hunc asinum ad vitem et vineam Salvator dicitur alligasse (**Gen. XLIX, 11**), de qua in Psalmis scriptum est: *Vineam transtulisti ex Aegypto, et ejecisti gentes, et plantasti eam* (**Ps. LXXIX, 9**). Ad quam ipse vinitor loquitur: *Ego plantavi te vineam frugiferam totam veram* (**Jer. II, 21**). Omnia quoque jumenta et animantia, quae uno nomine propheta comprehendit, pro singulorum naturis interpretanda sunt, et hoc magis Dei Filio convenit, quam ea quae stulta populus Judaeorum vaticinatione praesumit.

(Vers. 16.) *Et omnes qui reliqui fuerint de universis gentibus, quae venerint contra Jerusalem, ascendent ab anno in annum, ut adorent regem Dominum exercituum, et celebrent festivitatem Tabernaculorum.* LXX: *Et erit, quicumque derelicti fuerint de cunctis gentibus, quae venerint contra Jerusalem, ascendent per annos singulos, ut adorent regem Dominum omnipotentem, et celebrent festivitatem Tabernaculorum.* Omnes, inquit, qui relictii fuerint de gentibus quae venerint contra Jerusalem, ascendent per singulos annos, ut adorent regem Dominum exercituum, et celebrent festivitatem Tabernaculorum. Haec quoque Judaei cassa spe in mille annorum regno futura promittunt, cujus solemnitatis istud exordium est: Egressus populus Israel de Aegypto per vastam et terribilem ac latam solitudinem, in qua non erat domus, villa, oppidum, specus, faciebat sibi tabernacula atque tentoria (quae nunc a similitudine parvulae avis papiliones vocantur) in quibus cum conjugibus morarentur ac liberis, et cibum caperent, et per diem solis ardores, per noctem humorem, et frigus, et roris injuriam devitarent: jussumque est ut in mense septimo quinta decima die mensis fieret tabernaculorum solemnitas: *Et cum te, inquit, interrogaverit filius tuus cras, dicens: Quid sibi volunt haec tabernacula? respondebis ei: Multo tempore peregrinati sumus in Aegypto, de qua eduxit nos Dominus in solitudinem, et idcirco tabernacula suscitamus, ut beneficiorum Dei omni tempore recordemur, cum coeperimus* **931** *habitare in urbibus (Deut. VI, 20, 21, et Lev. XXIII, 43).* Praecepit quoque ut facerent tabernacula de ligno pulcherrimo, quod Judaei citrum vocant, et de palmarum ramis ac frondibus ligni densissimi, et salicis, et populi. Historiae jecimus fundamenta, ut ex his ad spiritualia

transeamus. Quamdiu in profectu sumus et in cursu atque certamine, habitamus in tabernaculis, hoc omni mente nitentes, ut de tabernaculis ad firmam et stabilem sedem transeamus, id est, domum Dei. Unde et sanctus David dicit in Psalmo: *Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est (Ps. CXIX, 5)!* Et: *Advena ego sum, et peregrinus sicut omnes patres mei (Ps. XXXVIII, 31).* Hoc loquitur qui in Aegypto est, et adhuc in saeculo constitutus. Qui autem egreditur de Aegypto, quae Hebraice dicitur MESRAIM (), et interpretatur *tribulatio*; et ingreditur vitiorum solitudinem, carpit iter suum, et dicit in psalmo: *Pertransibo in locum tabernaculi admirabilis usque ad domum Dei (Ps. XLI, 5).* Admirabile est enim nolle habitare cum Aegyptiis; sed submerso Pharaone, terram cupere repromissionis intrare (**Exod. XIV**). Unde et alibi loquitur: *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum! concupiscit et deficit anima mea in atria Domini (Ps. LXXXIII, 1).* Et post paululum; *Beati omnes qui habitant in domo tua, in saecula saeculorum laudabunt te (Ibid., 5).* Vox enim exultationis et salutis in tabernaculis justorum (**Ps. CXVII, 15**). Et in Proverbiis scriptum reperimus: *Domus justorum permanent, et tabernacula eorum, qui recte agunt, stabunt (Prov. II, 21).* De domibus, quod permaneant; de tabernaculis, quod statura sint, pollicetur. Dicit et in alio loco sanctus vir: *Unum petivi a Domino, hoc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitae meae, et videam delectationem Domini, et visitem templum ejus (Ps. XXVI, 4).* Qui in istiusmodi habitat tabernaculis, et de tabernaculis ad atria, et de atriis ad domum, et de domo ad templum Domini ire festinat, debet celebrare solemnia tabernaculorum in ligno sapientiae pulcherrimo, **932** de quo in Proverbiis dicitur: *Lignum vitae*

*est omnibus qui appropinquant ei, et qui reclinantur super eum, quasi super domum firmitatis (Prov. III, 18).* Et in ramis palmarum, in quibus signum victoriae, et virtutis praemium continetur, et in frondibus densissimae arboris quam myrtum Judaei intelligunt, propter mortificationem carnis ac libidinum. Unde et Domino Salvatori a magis myrrha offertur in munere (**Matt. II**). Et in ramis, inquit, salicis et populi, quam quidam unam arborem vocant; ipsumque ligni nomen quod Graece dicitur ἄνθος, indicat castitatem. Aiunt medici, et hi qui de arborum et herbarum scripsere naturis, quod si quis florem salicis, sive [*Al. et*] populi mixtum aqua [*Al. aquae*] biberit, omnis in eo frigescat calor, et libidinis vena siccet, ultraque filios generare non possit. Qui talium arborum ramis protectus fuerit, exerceat festivitatem tabernaculorum, sextum mensem transiens, qui refertur ad mundum, et septimo agens sabbatum spirituale, in quinta decima die mensis ejusdem, quando noctis luna plenissima est, et omnes ejus tenebrae claro lumine resolvuntur. Haec breviter diximus, olim animo contemplantes librorum magnitudinem, ut ad reliqua transeamus.

(Vers. 17.) *Et erit, qui non ascenderint de familiis terrae ad Jerusalem, ut adorent regem Dominum exercituum, non erit super eos imber. LXX: Et erit, qui non ascenderint de familiis terrae ad Jerusalem, ut adorent regem Dominum omnipotentem, et isti illis apponentur.* Pro eo quod Septuaginta transtulerunt, *et isti illis apponentur*, in Hebraico scriptum est, ULO ALEHEM EJE GESEM, quod Aquila et Symmachus et Theodotio similiter interpretati sunt, *et non erit super eos imber.* Ecclesia Domini Jesu appellatur coelestis

Jerusalem, de qua Apostolus scribit: *Quae autem sursum est Jerusalem, libera est, quae est mater omnium nostrum (Galat. IV, 26)*; et: *Accessistis ad Sion montem, et 933 civitatem Dei viventis, Jerusalem coelestem (Heb. XII, 22)*. Et haec Jerusalem non est in locis humilibus sita, sed in monte excelso, de quo [*Al. qua*] Salvator loquitur: *Non potest civitas abscondi super montem posita (Mat. V, 14)*. Unde qui adoraturus est Dominum exercituum in Jerusalem, debet ad montana conscendere. Qui autem de familiis ac tribubus terrae est, et idcirco Dominum non potest adorare, non erit super eum imber temporaneus, et serotinus, nec terra illius pluviis coeli rigabitur. Sive, ut verterunt Septuaginta, *qui non ascenderint de familiis terrae ad Jerusalem, ut adorent regem Dominum omnipotentem*, cum illis reputabuntur, qui pugnaverunt adversum Jerusalem, et quorum tabescet caro, et oculi defluent, et lingua putrescet.

(Vers. 18, 19.) *Quod et si familia Aegypti non ascenderit, et non venerit: nec super eos erit, sed erit ruina qua percutiet Dominus omnes gentes, quae non ascenderint ad celebrandam festivitatem Tabernaculorum. Hoc erit peccatum Aegypti, et hoc peccatum omnium gentium, quae non ascenderint ad celebrandam festivitatem Tabernaculorum. LXX: Sin autem Aegypti tribus non ascenderit, nec venerit illuc: et super eos erit ruina, qua percutiet Dominus omnes gentes, quae non ascenderunt ut agerent solemnitatem scenopegiae. Hoc erit peccatum Aegypti, et peccatum omnium gentium quae non ascenderint ut celebrent festivitatem scenopegiae.* Qui Aegyptius est, et gentium caeterarum, quamdiu Aegyptius et ethnicus permanet, non ascendet in Jerusalem; et quia ascendere non



potest, nec gradum ad excelsa subrigere, ideo non erit super eum imber Dominicae benedictionis. Et hoc peccatum erit maximum Aegyptio, Assyrio, Chaldaeo, Syro, Moabitae, et Ammonitae, si noluerint egredi de terris suis, et ascendere Jerusalem, ut per tabernacula transeant in Jerusalem, et inveniant aeternam domum, aliarumque gentium homines esse desistant, et efficiantur Israelitae in quibus dolus non est (**Joan. I**). Haec omnia quae nos celeri sermone perstringimus, Judaei, et judaizantes nostri, immo non nostri, quia judaizantes, sperant futura corporaliter, utique et circumcisionem sibi, et conjugia in mille annorum **934** imperio promittentes, ne impleatur in illis maledictio quae scripta est: *Maledicta sterilis quae non facit semen in Israel*; et: *Beatus qui habet semen in Sion et domesticos in Jerusalem* (**Isai. XXXI, 9, sec. LXX**). Quod si verum est, omnes virgines quas mille annorum regnum invenerit, maledictioni et sterilitati perpetuae subjacebunt: aut certe nupturae sunt, ut maledictionem effugiant.

(Vers. 20.) *In die illa erit, quod super frenum equi est, sanctum Domino: et erunt lebetes in domo Domini quasi phialae coram altari. Et erit omnis lebes in Jerusalem et in Juda sanctificatus Domino exercituum, LXX: In die illa erit, quod super frenum equi est sanctum Domino omnipotenti: et erunt lebetes qui in domo Domini sunt sicut phialae ante domum altaris: et erit omnis lebes in Jerusalem et in Juda sanctus Domino omnipotenti.* Verbum Hebraicum MESULOTH (), Aquila et Theodotio βυθὸν interpretati sunt, id est, *profundum*: Symmachus περίπατον σύσκιον, id est, *incessum umbrosum*. Soli Septuaginta χάλινον, id est, *frenum*, transtulerunt; quos et nos in hoc loco secuti

sumus, ne novum aliquid in quaestione vulgata videremur afferre. Quod cum ab Hebraeo quaererem quid significaret, ait mihi, non debere nos legere MESULOTH, sed MESALOTH, quod significat *phaleras* equorum et *ornatum* bellicum, et excepto hoc loco, in nullo penitus sanctarum Scripturarum volumine hoc verbum reperiri. Frenum autem lingua Hebraica RESEN (רסן) appellari, et non MESULOTH, quod LXX transtulerunt. Et esse sensum: Tempore solemnitatis perpetuae, et regni Jerusalem, pacatis omnibus et tranquillis, nequaquam opus esse equitatu, quod genus bellantium fortissimum est; sed omnem ornatum, et decorem phalarum ad cultum Domini conferendum. Hoc illi dixerint. Nos equorum *profundum*, et

incessum σύσκιον, *umbrosum*, sive *tenebrosum*, referamus ad scientiam mysticam, quam et David quasi equus optimus se habere jactabat, dicens: *Incerta et occulta sapientiae tuae manifestasti mihi* (Ps. L, 8). Et Apostolus: *O profundum divitiarum sapientiae et scientiae Dei! quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viae ejus* (Rom. XI, 33)! De hoc profundo propheta 935 clamavit ad Dominum, et exaudivit eum. In his profundis et tenebris posuit Deus latibulum suum (Ps. XVII): has tenebras et sacramenta divina ingressus est Moyses in Sina montis caligine, ut videret Deum (Exod. XIX): de quibus et David in Psalmo alio loquebatur: *Judicia Domini abyssus multa* (Ps. XXXV, 9). Haec arcana et ista mysteria sancta sunt Domino, quae noverat evangelista Joannes, qui ausus est dicere, quod angeli forsitan nesciebant: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. I, 1). Et idcirco amatur a Domino, quia optimum habebat profundum; et recubuerat super pectus Jesu, unde et hauserat sapientiam (Joan. XXI).

Sin autem voluerimus, ut LXX transtulerunt, *frenum*, accipere sermonem Dei, intelligamus in freno, eum qui equos insanientes libidine, et mulos steriles atque lascivos refrenat a vitiis, et coercet, et non patitur ire per praecepta, de quibus dicitur: *Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus. In freno et chamo maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te* (Ps. XXXI, 9, 10). De hoc freno et Jacobus loquitur: *In equorum ora mittimus frenos, et omne corpus eorum circumagimus* (Jacob. III, 3), ut scilicet recto gradientur itinere, et mollia ad sedendum Domino possint terga praebere. Tale frenum et talis sermo auri et argenti varietate compositus, feros equos Salvatori praeparat ad sedendum; et sanctos facit, ac proprie illius cultui consecratos. Audivi a quodam rem, sensu quidem pio dictam, sed ridiculam. Clavos Dominicae crucis, e quibus Constantinus Augustus frenos equo suo fecerat, sanctum Domini appellari. Hoc utrum ita accipiendum sit, lectoris prudentiae relinquo. Nos transeamus ad lebetes, qui futuri sunt in domo Domini, quasi phialae altaris. Erit enim omnis lebes in Jerusalem, et in Juda sanctificatus Domino omnipotenti. Ament aeneos lebetes, qui amaverunt ollas Aegyptias, et carnes, et pepones, et allia, et caepe [*Al. caepas*], et 936 cucumeres (Num. XI). Nos Judaicos lebetes in quibus coquebantur carnes victimarum, vertamus in phialas aromatum coram altari Domini, de quibus sponsa dicit ad sponsum: *Fratruelis meus descendit in hortum meum ad phialas aromatum, pascere in hortis, et colligere lilia* (Cant. VI, 1). Hortus et paradysus in quem sponsus descendit ad sponsam, sanctarum lectio Scripturarum est: de quibus lilia, et violas et rosas et varia decerpit aromata, ut impleat phialas animarum credentium, et Domino ex eis liba diffundat. Istiusmodi lebetes cum versi

fuerint in phialas Domini, et dicere potuerint: *Christi bonus odor sumus* (**II Cor. XV**), et pro virulentia carnum, varios coeperint flores gestare virtutum: tunc erunt in Jerusalem, et in Juda sanctificati Deo omnipotenti, de quibus frequentius diximus, quod Jerusalem visionem pacis, et Judas exprimat confitentem.

(Vers. 21.) *Et venient omnes immolantes, et sument ex eis, et coquent in eis: et non erit mercator ultra in domo Domini exercituum in die illo. LXX: Et venient omnes qui immolent et sument ex eis, et coquent in illis, et non erit Chananaeus ultra in domo Domini omnipotentis in die illo.* Pro Chananaeo, Aquila interpretatus est *mercatores*, quem et nos in hoc loco secuti sumus. Cum lebetes fuerint versi in phialas, venient omnes in circuitu nationes, sive qui relictii fuerint de universis gentibus immolantes, et sument lebetes, et coquent in eis carnes victimarum, ut non crudas carnes agni comedant, sed omni carnum humore decocto, remaneat quod igne paratum fuerit ad vescendum. Quae sint phialae coram altari Domini, in quas lebetes Israelitici convertantur, et supra diximus, et nunc ex parte dicemus. Laudat sponsa in Cantico canticorum sponsum suum: *Maxillae ejus sicut phialae aromatum* (**Cant. V**). In maxillis sermo accipitur, qui prolatus a Domino, varia unguenta depromit, et tanta erit boni odoris fragrantia ut faciat sibi Dominus **937** flagellum de Scripturarum textum testimoniis, et ejiciat de templo vendentes et ementes, et dicat ad eos: *Scriptum est, domus Patris mei, domus orationis vocabitur cunctis gentibus: vos autem fecistis eam domum negotiationis* (**Mat. XXI, 13**). Quidam illud quod in Daniele scriptum est, licet in Hebraico non legatur: *Semen* **938** *Chanaan, et non Juda* (**Dan. XIII**,

**56):** et quod ab Osee propheta de Ephraim dicitur: *Particeps idolorum Ephraim: posuit sibi scandala, provocavit Chananaeos: fornicantes fornicati sunt (Osee IV, 17, 18)*, huic coaptant loco, et omnem fornicatorem, Chananaeum et alienigenam appellari volunt, quem de domo Dei asserunt auferendum.